This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 971,452

839.38
D330
G37

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

MULTATULI.

MULTATULI.

EENE STEM UIT INDIË

DOOR

L. G. GERHARD,
Leeraar aan de H. B. S. te Batavia.

MET EEN VOORBERICHT VAN

A. W. STELLWAGEN.

A. RÖSSING,
AMSTERDAM.
1889.

SNELPERSDRUK VAN H. C. A. THIEME TE NIJMEGEN.

VOORBERICHT.

Sedert het opstel van Dr. Swart Abrahamsz *in* De Gids *verscheen, is veel over* Multatuli *en den opgetreden levensverklaarder gedrukt. Misschien is wel 't een of ander mijner aandacht ontsnapt, maar 't meeste heb ik toch, plichtmatig wel eens, gelezen. Reeds meende ik, dankbaar, aan 't einde te zijn van „de quaestie Multatuli-Swart Abrahamsz"; reeds durfde ik hopen, dat er genoeg over de zaak gezegd was (door adepten van goeden wil en klein talent eerst en meest), en daar komt me een Indische vriend een aanval doen op mijn lust en mijn tijd om ook voor zijn betoog eenige uren beschikbaar te stellen.*

Ik doe, wat me gevraagd wordt, en zet me aan 't lezen. Ik word geprikkeld tot tegenspraak, maar mijn vriend woont te Batavia; ik vind meer dan eene reden tot instemming, maar de oud-leerling is niet meer in mijne nabijheid; ik vind vrijheid te zeggen, dat zijn opstel hooger staat dan alles, wat tot heden ter verdediging van Multatuli *is gegeven — het boek van* J. Versluys *uitgezonderd, dat in Indië nog niet was aangekomen, toen bijgaand verweerschrift*

aan mijn adres werd verzonden, — maar mijne goedkeuring is op zoo'n afstand niet dadelijk te hooren.

„Wilt gij dit opstel in Holland voor me uitgeven?" is de laatste vraag van mijn vriend. En ik antwoord naar zijn wensch. Ik heb voor de correctie der drukproeven gezorgd; ik heb een voorbericht geschreven. En ik zal dit boek wel niet te mijner verantwoording nemen, maar wil het roemen als eene te waardeeren poging van een eerlijk man, die geërgerd werd door de critiek van Dr. ABRAHAMSZ, *die het woord heeft gevraagd om zijn ideaal van* MULTATULI *te verdedigen tegen eene verklaring, die verontwaardiging werd.*

Dat er veel is in 't opstel mijns vriends, in toon en uitspraak, waarmede ik niet kan instemmen, heeft mij niet belet sympathie te hebben voor zijne eerlijke overtuiging; mag mij niet beletten waardeering te vragen voor het talent, waarmede hij Multatuli verdedigt.

Zeker geloof ik, dat dit geschrift waardig is door velen gelezen te worden. Het is een strijdschrift, maar van de goede soort.

A. W. STELLWAGEN.

IN DE SNIJKAMER.

I.

Pas heeft Siemen's oven te Gotha het lijk van Eduard Douwes Dekker tot een weinig asch herleid; nauwelijks zijn de tranen gedroogd, die de urn met het stoffelijk overschot des grooten mans hebben besproeid; nauwelijks is men begonnen, een passend opschrift voor die urn te bedenken en dat er op te griffen, of eene stem uit het wetenschappelijke kamp, eene luide en schelle, ja schreeuwende stem verkondigt den volke, dat zijne droefheid allen redelijken grond mist; dat het dom is te weenen om een slachtoffer van eigen schuld en de meest passende inscriptie voor de urn zou wezen: „monstrum neurasthenicum." Een dokter,

familielid des overledenen, (*) reconstrueert voor de oogen der verbaasde menigte de doodgepikte duif met den rooden strik; legt den afgestreden martelaar opnieuw op een, nu medisch, foltertuig, de snijtafel. Zijn schedel wordt geopend; de hersenen worden er uit genomen; elke knobbel, elke welving, elke groeve of insnijding nauwkeurig onderzocht; elke anatomische en physiologische uitkomst wordt vergeleken met de theorie der herediteit en steekhoudend bevonden. Op allerlei wetenschappelijke gronden wordt geconcludeerd: dwaze, niet-pathologische medeburgers, hoe laat gij u verleiden door den schijn; gij, die u inbeelddet, dat er nog wat anders kon zijn tusschen hemel en aarde, dan waarvan de wetenschap het geheim heeft doorvorscht; die tot heden krankzinnig-bijgeloovig voor den mensch Multatuli steeds in gedachten het hoofd hebt ontbloot; gij, die ook voor andere geniale persoonlijkheden het wierookvat zwaaidet; gij, die vroeger eerbied betoondet voor zelfverloochening en zelfopoffering, ziet, hoe gij dwaalt! Bekeert u en laat voortaan mijn visum repertum u tot leiddraad wezen bij de beoordeeling van uwe groote natuurgenooten, of liever, — want wat is alle geestelijke grootheid anders dan eene quaestie van stofverbinding? — wantrouwt alles,

(*) Van je familie moet je 't hebben. — Noot van den zetter. —

wat in uwe oogen uitmunt; stelt u, pygmeën, gerust op éene lijn met de reuzen, die nu en dan als monstra om u verschijnen, of wederom liever, — want gij reist er niet meer meê op de kermis, — schroeft hen in het Procrustesbed der huidige atomistische levensleer. Bewondert voorts hen, die, evenals gij, eene harmonische rust, een harmonisch evenwicht vertoonen in de functiën van wat men ziel gelieft te noemen; slaat dood, al wat u uwe kleinheid verwijt; eene practische zedenleer worde het richtsnoer uwer handelingen. Weg met de droomen over het ongeziene, weg met alles, wat ideaal heet! Aanschouwt het bewonderenswaardig evenwicht, dat ik zooeven bedoelde, bij de laagste menschenrassen en de ontmande diersoorten en wordt hun gelijk! Voor de leugenaars of krankzinnigen, die gij voorheen met aureolen kroondet als genieën en martelaars, wacht u voor hen, of beter nog, sluit hen op in den kerker, in het psychiatrische gesticht. De man, dien gij hebt vereerd, wien gij goddelijke hulde hebt bewezen, — het spijt mij, maar „ik houd van de waarheid" — (*) hij verdiende noch uwen lof, noch uwen eerbied. Zij hebben goed gedaan, die hem vermoordden, want hij roofde hun de rust des gewetens en den juisten blik op het aardsche

(*) Batavus Droogstoppel.

leven. Hij was een gewoonling, als gij en ik! —

„De wereld stond verbaasd bij 't hooren van die tale. In 't einde rees de vraag: maar wie, wie houdt de schale," waar het geldt, menschen te wegen. Hoe zullen wij voortaan den egoïst van den menschenvriend, den lafaard van den moedige, den valschaard van den oprechte onderscheiden? Het antwoord luidt: wij allen zijn gelijk; ons aller schedel is gevormd door drie knobbelvormige uitwassen van de ruggegraat; elk dier knobbels bevat een deel van ons geestesleven en het eene daarvan kan niet overheerschen, of het andere wordt slaaf; elke heerschappij nu worde onttroond, elke slaaf geëmancipeerd. Alleen hij, die geleerd heeft, physiologisch te denken, mag meepraten, waar karakters getoetst, zedelijkheid geschat, verstandelijke grootheid gemeten moet worden. Laat in den vervolge het oordeel over wat in uwe oogen groot, edel of wijs is, aan ons, medici, over. Wij zullen u zeggen, na behoorlijke sectie natuurlijk, (vivisectie is, helaas! verboden op menschen), wie uwe hulde, wie uw afschuw verdient. Doch matigt u in beide, want, ten slotte, wie is verantwoordelijk voor de vorming zijner hersenen, voor zijne bloedmenging, voor zijne structuur? Denkt gij, dat er geest kan zijn in een beeld? Slaat het stuk en toont er mij één atoom, één molecule van! —

Nog vele andere lessen van levenswijsheid geeft de roepende stem, die waarschijnlijk geene vox clamans in deserto zal zijn. Zeker is het, dat Dr. Swart Abrahamsz zal gehoord worden en velen overtuigen. Maar even zeker is het, dat er stemmen tegen hem zullen opgaan, die met vuur en gloed zijne taal als leugentaal zullen uitkrijten. O, ware daarmee zijne stem gesmoord! Doch sterker zal zij in de ooren dreunen, als bewezen is, dat de tegenschreeuwers, ik geef het toe, ongelijk hebben. Een korrel waarheid, dien zij niet wilden zien of werkelijk niet zagen, zal aan een berg van onwaarheid vastheid en duurzaamheid verleenen. De „ziektegeschiedenis," naar mijne meening onhistorisch als geheel, heeft hier en daar voorvallen geboekt, die niet te loochenen zijn; dit is de korrel waarheid: het overige is.... Maar ik wil niet onwetenschappelijk zijn en de conclusie vóór de praemissen plaatsen. — Ik herhaal het en het smart mij: 't geluid der stem van den medicus zal trillen in de gehoorschelp van velen; zij zal bewust worden in hunne hersenen en zelfs hunne harten en nieren doordringen. Allen toch, die met middeleeuwschen eerbied in elken academischen graad het étiquet van wetenschappelijke betrouwbaarheid zien; allen, die leeken zijn in het onderscheiden van werkelijk eerlijke bedoelingen en Coups de Jarnac;

allen, die als gecastreerde mannetjesrunderen zalig zijn in het bewustzijn van hunne kalmte, bedaardheid en apathie; allen, die het oog behoedzaam sluiten voor dingen, die niet van deze wereld zijn, en het opensperren voor het slijk, waarin zij zich bewegen, die allen, goeden en kwaden, zullen het woord van den geneesheer onfeilbaarheid en oprechtheid toekennen. Ik evenwel maak gaarne eene uitzondering, hoewel ik weiger tot het Farizeeërdom te worden gerekend, waarvan de uitroep is opgeteekend: „ik dank u Heer, dat ik niet ben gelijk deze.” Ik wensch mij op geen voet te stellen tegenover hen, die inderdaad van gelijke beweging zijn als ik; slechts wensch ik aan te toonen, dat de roeper Abrahamsz valsch zingt en zijn lied een doodenmarsch is voor de strevende en strijdende menschheid, een oproerkreet tegen den beschavenden invloed van groote menschenzonen, een jubellied voor de gewoonheid. Zonder beeldspraak: ik ga aanwijzen, dat Abrahamsz in schijn edelmoedig, in waarheid verraderlijk jegens Multatuli heeft gehandeld; dat hij onze idealen, die wij toch zoo hoog noodig hebben, daar wij bij brood alleen niet leven, ontluistert en vertrapt; dat hij eindelijk met onbegrijpelijk zelfbehagen verkeerdelijk meent, den sleutel te hebben gevonden, die op een geest als die van Dekker past. Ik hoop, dat een talrijk auditorium naar mijne zwakke

stem zal willen luisteren, al ware 't slechts op grond van den rechtsregel: audite et alteram partem. —

Elk spreekt voor zijn kerspel, is eene door de ervaring geijkte spreekwijze. Wij mogen het dus niemand kwalijk nemen, als hij nu en dan eene oratio pro domo houdt. Men billijkt het alzòo, dat Abrahamsz, na zijne beeldspraak over de duif, de overtuiging bij zijne lezers tracht te wekken, dat alleen lieden van zijn slag tegelijk physioloog en psycholoog kunnen zijn. Hij immers, die zeker aan de physiologie heeft gedaan, en tevens heeft rondgekeken in de busy scenes of life, verkeert in de gunstigste omstandigheden, om menschenkenner te zijn. De echte physiologen; zij, die zich hebben opgesloten in hun vak, kunnen het niet zijn, doch zouden, met hunne gewoonten van „physiologisch te denken" meesters in de kunst kunnen worden. Wat „physiologisch denken" beduidt, ik weet het niet; mathematisch of logisch denken, daarvan heb ik meer gehoord.

Straks komt een schilder ons vertellen, dat wij pittoresk, eene keukenmeid, dat wij culinair, een generaal, dat wij strategisch moeten denken. Multatuli, die weinig aan het vak van den dokter had gedaan, was, zooals men weet, een slecht menschenkenner, een onbeduidend karakterontleder; Shakespeare, die nooit van physiologie had gehoord, een hals in de karakteristiek.

Doch, dit daargelaten, als de physiologen gewapend zijn met hunne eigenaardige denkgewoonte en dan rondzien in 't leven, zouden zij daar waarnemen, „hoe het uit stof samengestelde organisme de werking van den geest wijzigt of beheerscht." Daar eene halve waarheid geene waarheid is, merk ik op, dat de geest in niet mindere mate over de stof domineert. Dit weet ieder, en zoo deze overweging de grond was tot de halfheid, die ik aanvulde, zij zou verdedigbaar zijn, maar er schuilt hier reeds eene adder in 't gras. Bewezen moet worden immers, dat de stof, de hersenstof, de herediteit etc. de heerscher was over Multatuli's geest?

Hier een enkel woord over „stof" en wel, geleerdelijk, haal ik een Duitsch schrijver aan, ofschoon ik ook volkomen mijn doel zou bereiken, als ik den belangstellenden lezer verwees naar de pittige wijsgeerige studie van den heer G. J. P. J. Bolland, getiteld: „Schijn en Wezen" (*) Dr. Fritz Schultze, o. a. Professor der Philosophie und Pädagogik an der technischen Hochschule zu Dresden, zegt in het 4e hoofdstuk van zijn geschrift: Die Grundgedanken des Materialismus, over de stofleer en de psychologie het volgende: Der Materialismus sieht einen grossen Triumph

(*) Uitgegeven bij Ernst en Co., Batavia 1887.

darin, dass er beweisen zu können meint, die seelischen Thätigkeiten seien Erzeugnisse des materiellen Körpers, im Besonderen des Nervensystems. Aus der Rüstkammer der Physiologie glaubt er die Waffen holen zu können, mit denen er die Annahme eines selbständigen Geistigen völlig zu Boden geworfen zu haben wähnt. Die unzweifelhaft richtigen Thatsachen, auf welche der Materialismus sich beruft, sind ungefähr die folgende:

Die Thierreiche vom Moner bis zum Menschen zeigt in ihrer aufsteigenden Stufenleiter mit dem höheren Grade der Entwicklung des Nervensystems stets auch einen entsprechenden höheren Grad von Intelligenz verbunden.... Mangelhaftigkeit der Gehirnbildung und Verringerung der geistigen Functionen laufen also parallel. Verletzungen wesentlicher Gehirnstheile, seien sie durch äusere mechanische Einwirkungen, wie Schlag oder Sturz, veranlasst, oder seien sie Folgen innerer Zersetzungsprozesse, bewirken Störungen der geistigen Verrichtungen bis hin zur Verrücktheit... Mangel an Blut führen sogenannte anämische Zustände, wie Bleichsucht u. s. w. herbei, welche nicht bloss körperliche Schlaffheit bewirken, sondern auch die geistige Regsamkeit und die Energie des Willens herabdrücken, und zwar in solchen Masse, dass hochgradige Blutleere melancholische Wahnsinnszustände zur Folge haben kan.

Unterbindet man die grossen Halsarterien und verhindert somit das Zuströmen des Blutes nach dem Gehirn, so tritt alsbald Bewustlosigkeit ein. Umgekehrt belebt reichliche Zufuhr frischen, sauerstoffhaltigen Blütes alle geistigen Verrichtungen nicht minder als die leiblichen.... Fortgesetzter krankhaft übermässiger Blutandrang nach dem Gehirne bewirkt schliesslich die Verrückungszustände der Raserei mit Ideenflucht etc. Die Einwirkungen der Narcotica, wie Opium, Morphium u. a. zeigen nach der materialistischen Anschauung ebenfalls, wie das Seelenleben nur ein Erzeugnis des körperlichen Substrates sei, und dasselbe beweisen die Vererbungserscheinungen auf geistigem Gebiete, da dieselben doch auf dem rein materiellen Akte der Fortpflanzung beruhen...

Wir wollen nicht verfehlen, auf eine Reihe gerade entgegengesetzter Thatsachen aufmerksam zu machen, welche der Spiritualismus für sich herbeizuziehen könnte, um *im Gegentheil die volle Abhängigkeit des körperlichen Lebens vom den Seelenleben* darzuthun. Freudige Eindrücke, heitere Vorstellungen, Seelische Zufriedenheit üben die vorteilhafteste Einwirkung auf den regelmässigen Verlauf der organischen Functionen aus und sind bekanntlich die beste Arzenei des Genesenden, während Kummer und Seelenschmerz am Körper zehren, ja ihn verzehren können. Die fortgesetzte

innere Qual der Melancholie, aus irgend einem grossen Seelenschmerz entsprungen, kann alle Verrichtungen des Körperlebens bis zur Vernichtung desselben hemmen. Furchtbarer jäher Schrecken, wie gewaltige, überraschende Freude haben schon oftmals den plötzlichen Tod des Leibes herbeigeführt. Die Macht des Gemütes, durch den blossen Vorsatz seiner krankhaften Gefühle Meister zu sein, hat Immanuel Kant in dem so betitelten und Hufeland gewidmeten Aufsatz trefflich geschildert. Die Herrschaft des energischen, von einer grossen Idee erregten Willens über den Körper in der Ertragung sonst unertragbarer Anstrengungen ist bekannt, und der Fanatismus der Idee erzeugt jene Märtyrer, welche ohne Zucken ihre Hand auf dem Kohlenbecken verglühen und sich ohne einen Laut foltern und spiessen lassen... Seelisches und Körperliches üben die mächtigste Wechselwirkung auf einander aus. Aber der Materialismus behauptet mehr als dieses. Er behauptet, das Körperliche sei nicht bloss Bedingung der seelischen Thätigkeiten, sondern das Körperliche *erzeuge* das Seelische, das Körperliche sei die *hervorbringende Ursache* des Seelischen. Diesen Satz muss uns der Materialismus beweisen. Er kann aber nur dadurch bewiesen werden, dass uns *der Erzeugungsprozess selbst, wie aus dem Körperlichen das Geistige* entsteht, über jeden Zweifel

erhoben, also *ganz empirisch, experimentell* vorgeführt werde. In der Retorte lässt sich bis dato das Geistige aus der Mischung von Stoffen noch nicht herausdestillieren, so wenig wie das Organische aus dem Unorganischen trotz Wagners Homunculus, der vorläufig aber auch nur erst in seiner Flasche zu leben vermag. Nun denn, man zeige uns deutlich und klar den Erzeugungsprozess im Nervensystem und Gehirn selbst. Hier aber tritt die unüberwindliche Schwierigkeit ein, dass, so lange das Gehirn regelrecht funktionieren soll (also nach materialistischer Ansicht Geist erzeugt), es unverletzt im Dunkel des geschlossener Schädelraumes liegen muss — wer könnte da also wahrnehmen, dass und wie es Geist erzeugt! — dass aber umgekehrt, sobald wir die Schädelkapsel erbrechen und mit dem Messer gewaltsam in sein Inneres eindringen, das Gehirn in seiner lebendig-normalen Funktion gestört, ja zerstört wird, sodass man nunmehr von der Erzeugung des Geistes auch nichts mehr zu sehen bekommt.

Noch het materialisme, noch het spiritualisme is het laatste woord, dat in den tempel der wijsbegeerte heeft weerklonken, maar zeker is het, dat hij, die heden ten dage nog het materialismus huldigt, in de wetenschap met de nachtschuit komt. Geen natuurkundige van naam (van naam zeg ik), die deze theorie niet overlaat aan de

proletariërs naar den geest. Het begrip „stof", dokter, heeft uitgediend en dit hadt gij den leeken, uwen lezers, moeten inscherpen. Doch gijzelf zijt materialist en wie geene hand heeft, kan geene vuist zetten.

Let eens op, hoe gij in uwe physiologische les, die den grond vormt voor uw later oordeel, dadelijk in de war komt. De „drie knobbelvormige aanzwellingen van 't ruggemerg" bevatten volgens u, „intellect, wil en voorstellingsvermogen." Opvoeding, gewoonte of wel uitwendige levensomstandigheden, doen hun invloed gelden op die drie faculteiten. Niet op die knobbelvormige aanzwellingen, vraagt de leek. Menschen, zegt gij, die met eene sterke verbeeldingskracht waren begaafd, zoo ten minste de werking der andere factoren niet geheel en al ontbrak (onmogelijk!), werden beschouwd als bevoorrechte wezens. Mijn onwillekeurigen uitroep beaamt gij, door op dezelfde bladzijde te vertellen; „nooit werkt een der factoren geheel alleen." — Wat gij geeft als definitie van verbeeldingskracht: „zij is voor den mensch de hoop der toekomst, de voorstelling, niet van wat hij is, maar van wat hij worden kan," gelijkt evenmin op psychologie als op.... eerlijkheid. Want wie ziet in deze onwetenschappelijke, oppervlakkige bepaling niet reeds den „hoogheidswaan" van Multatuli doorschemeren? Gij, die waarlijk

schoon hebt gezegd: „een versierde door de hand des Heeren zoo mogen wij in waarheid den mensch noemen, die met eene sterke verbeeldingskracht is begaafd", moogt gij iets later betuigen, dat alleen het volksgeloof in zulke versierden bevoorrechte wezens zag en op die wijze te kennen geven, dat dit volksgeloof, goed bezien, bijgeloof is en de hygiène het behoort uit te roeien? „Hoe is 't mogelijk, vraagt gij, dat iemand, wiens talent wij met bewondering (voorzichtig wat!) gadeslaan, er maar niet toe kon geraken, het op eene doelmatige wijze aan te wenden." Heeft, vraag ik op mijne beurt, Multatuli, wiens talent-alleen te bewonderen eenzijdigheid of onwelwillendheid is, dat talent dan op eene ondoelmatige wijze gebruikt? Of heeft hij het begraven misschien? Of had hij het moeten aanleggen tot romanschrijverij? Of gebruikte hij het alleen nuttig, toen hij als Chresos liedjes zong? Of wendde hij het zelfs toen niet doelmatig aan? Ik moet er op aandringen, dokter, dat gij uwe „doelmatigheid" wat nader bepaalt; er is geen touw aan vast te knoopen. Dikwijls blijkt mij, dat ik niet physiologisch genoeg denk, om uit uwe wartaal wijs te worden. De lezer verschoone mij dan ook, zoo ik in de behandeling van 's dokters opstel nu en dan gedwongen ben van den hak op den tak te springen.

Het doel van zijn optreden is edelaardig. Luis-

ter slechts, heilbegeerige gemeente: 1°. „wij wenschen (daarom) het beschaafde en ontwikkelde Nederlandsche publiek wat minder hard te doen oordeelen over een man, die nu juist geene gelukkige jaren in Nederland heeft doorgebracht." Men lette op de fijne kieschheid in de woordenkeus; niet precies gelukkige jaren! Zelden is een harder oordeel over dien man geveld dan door Abrahamsz en de bezorgdheid van den dokter voor de reputatie van den behandelden lijder is ondoelmatige krachtsverspilling. Na den dood toch van Multatuli is juist door bijna iedereen een zacht, een zeer gunstig, ja een vleiend oordeel over Multatuli geuit. 2°. Hij wil de rondloopende, „idealen zoekende jongelieden" niet op den verkeerden weg laten; hunne idealen liggen elders dan in de werken van den Zaaier. 3°. Hij wil piëteit betrachten jegens den overledene en eene verklaring geven (meent gij niet eene rechtvaardiging?) van de wijze, waarop ons volk met dit zijn excentriek kind heeft gehandeld.

Vooraf vertelt de medicus, dat „tot heden het meerendeel der ontwikkelden nog niet doordrongen is van den innigen samenhang van hun geestesleven met de stoffelijke functiën in de hersenen." Wat weten wij, of liever, wat weet gij daar dan van, dokter, vraag ik in allen ernst en dringend. Hoe b. v. werken de knobbels, als ik medelijden

gevoel, eene symphonie hoor, een probleem oplos, een ideaal schep, religieus gestemd ben? Dat den „materialist zelfs" uit gewoonte zijns ondanks een dualisme aankleeft, is waar, doch niet waar is het, dat òf het materialisme òf het dualisme de trap is, waarop de hedendaagsche wijsbegeerte staat. Gijzelf beklaagt die dualisten en belijdt onverholen, dat gij een Büchneriaansch stofjesman zijt en als zoodanig wordt gij graag aangezien als een der „meest ontwikkelden." Naïef is uwe verklaring, dat „er geene nauwkeurige analyse noodig is, om op te merken, dat bij elke phantasie het verstand werkt." Dat wisten wij leeken al lang, zonder physiologie. Misschien echter hebt gij willen zeggen, dat bij eene ziekelijke verbeelding als die van Multatuli het verstand gevangen wordt gehouden en dit is wel der vermelding waard. Aanmatigend is uwe meening, dat men bij de beoordeeling zijner medemenschen op uw wijsgeerig standpunt (och arme) moet staan, het standpunt, van waaruit men niets ziet dan „de ware gezondheidsleer der ziel, welke aan elke functie haren eisch geeft en tracht alle drie in harmonie te ontwikkelen." Wat uitsteekt, dient, van uw wijsgeerig standpunt uit, geknot te worden; wat vliegen wil, vleugellam geschoten. Wie zal voor uwe rechtbank bestaan, tenzij alleen de middelmatigheid? Columbus, Newton en Beethoven,

sterren der eerste grootte, zij schitteren iemand, die op uw standpunt staat, te fel in de oogen; hij knijpt ze dicht, om het matlicht, het geleende licht te kunnen verheerlijken of waanwijs te verklaren: ik zie geen licht, ergo kan 't niet schijnen. Van alle personen, wier herinnering zal voortleven in 't oneindige, ware à l'instar du docteur Abrahamsz. eene ziektegeschiedenis te schrijven, en wie weet, of wij niet spoedig dissertatiën zullen lezen: over Jezus, eene ziektegeschiedenis; (*) over Copernicus, eene ziektegeschiedenis; over Dante, eene ziektegeschiedenis; over Michel Angelo, eene ziektegeschiedenis; over Rembrandt, eene ziektegeschiedenis, over Kant, eene ziektegeschiedenis, etc. Wist de studeerende jeugd slechts meer van de ouders dier lijders, van hunne broers en zusters, in één woord, kon men ook aantoonen, hoe „belast" zij waren en moesten zijn, zooals dit duidelijk blijkt bij Eduard Douwes Dekker, eene fabriek van ziektegeschiedenis-schrijverij zou kunnen worden opgericht: Van dien geesel, spaar ons Heer!

In zake van herediteit der zenuwzwakte leeren wij het volgende van den dokter: Bij „belasten" is de phantasie meestal sterk en de wilskracht gering. En 't intellect, de derde knobbel? vraagt

(*) Deze bestaat reeds. Zij is getiteld: *Jésus et les évangiles par Jules Soury. Paris* 1878.

de aandachtige lezer. Hij meent n.l. dat dit bij Multatuli sterker was dan de beide andere functiën. Groote intelligentie, „verbazende bevattelijkheid zijner vermogens" kent de dokter dan ook op vele plaatsen zijn cadaver welwillend toe. Vreemd is het, dat bij de herediteit, waar het intellect niet had mogen verzwegen worden, geen woord er over wordt gerept. Onverklaarbaar is dit, tenzij hier reeds in 's dokters geest, „het weinigje Latijn" spookt, dat ons later zoo vermaken zal en dat ons zoo hoog zal doen opzien tegen de karrevrachten van die waar bij advocaten, dokters en andere gestudeerden.

Thans wil de dokter nagaan, wat de omstandigheden van Multatuli gemaakt hebben, (ook van zijne hersenorganen? vraag ik bescheiden) en „hoedanig tijdgenoot en nageslacht hem, den lijder, zullen hebben te beoordeelen." Het is zeker nederig, te *eischen*, dat het nageslacht zich op 's dokters wijsgeerig standpunt zal plaatsen. Paulus wist het wel: de wetenschap maakt hoovaardig; had hij Abrahamsz gekend, hij had zich misschien nog krasser over de wetenschap uitgedrukt. Tijdgenoot en nageslacht, dit staat nu vast, zullen Multatuli „hebben" te beschouwen als een zenuwlijder, die mooi kon schrijven en niets anders ter wereld hoegenaamd, bovendien als een zieke in eene gezonde omgeving.

Na zijn doel en zijn wijsgeerig standpunt te hebben bepaald, deelt dr. Abrahamsz ons eenige bijzonderheden mede omtrent de naaste bloedverwanten des lijders. Zijne ouders waren „niet geheel onbelast" (zwakker kan 't niet gezegd worden!) en „dus is Eduard ook niet geheel onbelast ter wereld gekomen." Ik ben niet in staat, dit *„dus"* naar waarde of onwaarde te schatten, doch vraag slechts: heeft Eduard de zenuwzwakte van zijne moeder geërfd, waar is bij de overerving de „stoerheid, de wilskracht" en het intellect van den toch niet belasten vader gebleven? Zeker in de pen van den medicus. Eene kleine omissie schaadt echter niet in eene historia morbi.

„Geringe lieden" waren Dekkers ouders en daaruit volgt, dat de personen in de Woutergeschiedenis herinneringsbeelden zijn uit Eduard's kindsheid. Voor de familie is de getuigenis van den dokter niet vleiend. Welnu, dat behoeft ook niet, doch, is het anders niet moeilijk denkbaar, dat iemand, „die van zijn 19e tot zijn 35e jaar in Indië heeft geleefd, na dien tijd zóóveel détailkennis van zekere klasse der bevolking onzer hoofdstad zou kunnen opdoen, zelfs al maakte hij er opzettelijk studie van"? Ik geef die ondenkbaarheid eens toe, om onmiddellijk de gevolgtrekking te maken, dat Multatuli ook wel Droogstoppels in zijne familie heeft gehad (wat eene détailkennis ont-

wikkelt hij van die wezens!) en voorts, dat een dokter uit het nageslacht gerust mag aannemen, dat Dekker zijne jeugd in de Jodenbreestraat heeft doorgebracht, die hij zoo oneindig fijn heeft geschilderd. Men ziet het, wat Abrahamsz en zijne gelijken niet zouden kunnen met opzettelijke studie, wordt in Multatuli doodeenvoudig „ondenkbaar" geacht.

„Wat had er heel wat anders kunnen groeien uit den talentvollen knaap, wanneer hij onder strenge tucht en gezonde lichaamsdiaetetiek wat langer en beter onderwijs had kunnen genieten." De klacht is eerlijk gemeend in den mond van hem, die het genie eene monstruositeit noemt. O, die ellendige Indische trekkas, wat heeft zij het fijne Multatuliplantje een wanstaltigen vorm gegeven.... In ernst beaam ik, dat er heel wat anders uit den talentvollen *man* had kunnen groeien, als Nederland hem de hand had gereikt, als men den strijder niet alleen op de bres had laten staan!

„Heel wat anders" — beduidt het niet in den mond des dokters heel wat beters? Koopman, geneesheer, professor misschien, dominé of advocaat? Men morre gerust tegen het noodlot, dat Multatuli autodidact heeft laten worden, het noodlot, naar welks wil hij zichzelven wetenschappelijk en zedelijk in Indië heeft moeten vormen. Maar hetzelfde noodlot heeft toch toegestaan, dat

zijn geest en karakter reeds grootendeels gevormd waren (ook niet door herediteit?) in Nederland en dat zijne wetenschappelijke vorming op 't Amsterdamsch Gymnasium reeds op schoolsche wijze begonnen was. Blijven wij het fatum echter streng verwijten, dat het Multatuli geen doctorstitel heeft laten behalen.

Helaas, zonder bul, zonder diploma zelfs, in zekeren zin onopgevoed dus, kwam Dekker in Indië aan. In dien toestand, destijds algemeen heerschende, moest hij den Mohammedaanschen en Javaanschen invloed ondervinden, die, zooals zal blijken, hem later zoo oppervlakkig deed oordeelen over modern-Europeesche begrippen. Een „zweempje van Javaansch bijgeloof" waaide hem aan en een hooge dunk van souverein gezag, met een klein deeltje, waarvan hij weldra was bekleed, bedierf hem heelemaal. Ten bewijze hiervan strekken de woorden in zijne brochure over „Pruisen en Nederland". „Er is een verzamelingspunt noodig, iemand, die de vaan opsteekt, iemand, die vóórgaat, een Hendrik IV, wiens witte panache den weg wees ter overwinning. Ja, de wapperende vederbos van een Koning, niet de gepluimde slaapmutsen van „geachte leden"". Wat het zweempje van bijgeloof betreft, ik vraag den dokter hulp bij 't zoeken daarnaar in het pas genoemde en de overige werken van den auteur.

„Slechts mannen van karakter kunnen de positie van ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur met vrucht innemen," verklaart de medicus en geeft hierdoor niet onduidelijk te kennen, dat Dekker geen karakter bezat en niet „met vrucht" het Nederlandsch-Indische Gouvernement heeft gediend. Alleen, wanneer men de bedoelde vruchtbaarheid ziet in het verdienen van pensioen, in het volgen van sleur, in het dienen van den „Geest des Gouvernements", kan men den dokter gelijk geven. Onmogelijk, wanneer het breken met sleur, het verzet tegen ongerechtigheid, de opstand tegen een verderfelijken „Geest" ook nog vruchtbaarheid vertegenwoordigt. Men bedenke, dat sleur en slendergang der menschheid nooit eenige vrucht hebben opgeleverd en dat het niet aangaat, tenzij van eenzijdig standpunt, de kerkhervormers b.v. te veroordeelen, daar zij in opstand kwamen tegen wat zij ellendig verval, onzaligen geest meenden te zijn in de Moederkerk. Men doet Luther onrecht, als men hem een „lastig" monnik noemt.

Het Indische klimaat, dat verzwakkend op Dekker's zenuwgestel werkte, en bij den een apathie, bij den ander irritabiliteit kweekt, gaf aan 's lijders overspanning nog meer voedsel. Dit moge waar *schynen*, zeker waar *is* het, dat de dokter verzuimd heeft op te merken, dat het verblijf in

Indië op Dekker's geest een veredelenden invloed heeft uitgeoefend, door hem, die reeds van nature dichter was (hoe rijmt dit met de herediteit?) de oogen te doen opengaan voor het schoone der natuur, door hem poëtisch te stemmen. Gods schoone schepping in alle richtingen te doorkruisen met eene voor indrukken ontvankelijke ziel, verleent adeldom aan het gemoed, reinheid van stemming aan den geest. In plaats van deze waarheid, lezen wij bij Abrahamsz, dat de besturende ambtenaren zich spoedig zoo ontzaglijk verheven gevoelen boven de nederige plek, waarop hunne wieg stond, dat het begrip „geweten" (hoe zielkundig juist, het geweten een begrip te noemen!) weldra wordt ter zijde gelegd naast den cachenez en de overschoenen, waarmede „men in Holland naar 't College ging." Met die gewetenloosheid zet de ongelukkige, karakterlooze ambtenaar den eersten stap op den weg, die hem Inlander maakt en hij wordt dit geheel, zoo „strenge dienstbepalingen" hem het voortgaan niet beletten. Aan die bepalingen danken het dus de bestuursambtenaren, dat zij Europeanen blijven! Ook verwarren, volgens den dokter, die ambtenaren al heel spoedig de relatieve waarden der dingen en doen zij eene „kluizenaarsverwaandheid" op, die hen er toe drijft om „dikke boekdeelen te schrijven over dorpscancans, die, ja, veel lief en leed

kunnen veroorzaken aan wie er mede te maken heeft," doch bij welker beschrijving zij vergeten, „dat zelfs de schreeuwendste onrechtvaardigheid, door één persoon ondervonden, niet gewichtig genoeg is, om het voortdurend bezige en nooit in beschouwing verzonken Europeesch publiek ook maar één oogenblik te doen opzien van zijn dagelijksch werk."

Den lezer, die in drift mocht willen opstuiven over deze cathedrale leugen, verzoek ik zijne ziel in lijdzaamheid te bezitten en met mij de oratorische bekwaamheid van den dokter te bewonderen. Zonder in 't minst namen te noemen, stelt hij reeds van verre de belachelijkheid van de Havelaars-daad in het licht; als een profeet van het Oude Testament beeldt hij in de geciteerde phrase over de „dorpscancans" den strijd te Lebak af.

Die gewetenlooze, verwaande kluizenaar Multatuli! Wie bewondert verder 's dokters oratorische handigheid niet, als hij leest, dat onze held, ingelijfd bij dat treurige ambtenaarscorps, er met zijn geest, zijne gevatheid, en zijn weinigje Latijn de rol vervulde van éen oog in het land der blinden? De climax: geest, gevatheid en un peu de Latin, slaat mij met stomme verbazing!

Het schijnt wel, dat Multatuli geen Latijn mocht kennen, of ten minste, dat het weinige, wat hij

er van wist, sommigen al zeer hinderlijk is. De heer Taco de Beer wist kort na Dekker's dood te vertellen, dat diens pseudoniem „Multatuli" zelf al eene fout was tegen het Latijn en dat hij zich Multapatior had moeten doopen. Thans wordt weder op Dekkers geringe klassiekerigheid de nadruk gelegd. 't Is waarlijk, of men zeggen wil: iemand, die niet veel Latijn kent, is in de wetenschap een stumper, als denker een nul. Men heeft wel eens gehoord van den humaniseerenden invloed der klassieke talen en verbeeldt zich nu, werkelijk een heerschap te wezen in het rijk der wetenschap, als men de testimonia van de in die talen vervolgde colleges kan overleggen, vereischt bij de academische examens. Het is treurig, maar waar.

Om Taco de Beer in zijne onfeilbaarheid eens alleen te laten staan (waar beoefende *hy* de humaniora?) — het zal toch ook Dr. Abrahamsz wel bekend wezen, al moge *hy* nu ook schitteren als Latinist en Graecus, hoe oppervlakkig de kennis van beide talen bij de overgroote meerderheid der gepromoveerde medici en andere doctores is. Spreekt hij dus van „'t weinigje Latijn," dat Multatuli kende, dan houdt hij wederom eene oratio pro domo, welke hem van ganscher harte worde vergeven. De domme leek mocht de hooggeleerdheid in oude talen van onze dokters eens

in twijfel trekken en vooral: men mocht Multatuli eens gelijk stellen met een gestudeerd mensch. Doch laten wij de goden prijzen, dat Multatuli toch *iets* van 't Latijn wist; met dat weinigje heeft hij onze taal verrijkt en iedereen praat tegenwoordig van „Insulinde", al weet de domoor ook niet, dat eiland in 't Latijn insula heet. Ondenkbaar is het bovendien niet, dat Dekker, die „eene buitengewone vatbaarheid had voor het aanleeren van talen" iets meer dan een gewoon gymnasiast van 't Latijn heeft geleerd, en ik, die nog al eens Latijn in zijne „Ideeën" en elders aantrof, zou gaarne èn door Taco de Beer èn door Abrahamsz de plaatsen zien aangewezen, waaruit blijkt, dat men het recht heeft op zijne kennis van 't Latijn te smalen. Heeft een van de heeren zóoveel fouten tegen die heilige taal bij Dekker ontmoet? Of heeft de dokter zijn patiënt misschien geëxamineerd en is de candidaat bij die gelegenheid te licht bevonden?

Men meene niet, dat ik in mijn ijver voor Multatuli te ver ga; ik zal het niet in mijn hoofd laten komen, hem als een classicus bij uitnemendheid te willen voorstellen, doch ik kom op tegen de onverdraaglijke pedanterie van officiëel verkregen kennis tegenover de autodidaxis; ik vind deze redeneering niet juist: die man is arm, want men heeft zijne zakken niet vol centen gestopt.

Multatuli kon goed met de pen omgaan (hoe is 't mogelijk met zoo weinig Latijn?), „boeken en couranten in vreemde talen lezen, in één woord, hij was bestemd om vooruit te komen". Vragende, wat de tegenwoordige ambtenaren, de tweeöogigen zeker (blinden zijn afgeschaft) nog meer kunnen en kennen, vernemen wij, dat dit vooruitkomen niet zoo goed vlotte, als te verwachten was. De reden hiervan was zijne „lastigheid". Hij was bedeeld met allerlei uitstekende eigenschappen; hij was bekwaam, vlug, gewillig en arbeidzaam, maar hij was lastig en erg lastig ook". Men lette op de tegenstelling: „gewillig, maar lastig," hm! hm! Had men een hoogen dunk van zijne kennis der Indische talen; vertrouwde men zijn karakter nog al, zooals blijkt uit de zelfstandige positie, hem op jeugdigen leeftijd verleend als contrôleur te Natal, op de Westkust van Sumatra, „die destijds was, wat Atjeh thans is," wat gaf het? Hij was lastig en erg lastig ook. Voor 's dokters betoog is het jammer, dat hij ons geene afschriften overlegt van Dekkers conduitestaat, waarin hem die lastigheid wordt toegeschreven. Ook dat er, vóór zijn vertrek naar Amboina, waar hij, zonder een resident boven zich, geheel op zich zelven had gestaan, reeds sprake was geweest bij de Regeering, hem te verheffen tot Resident. (*) Zoo

(*) Zie „Max Havelaar", 3e druk, pag. 89.

ziet men, dat zelfs den koelsten verstandsman de phantasie wel eens parten speelt, wat zeer ten nadeele strekt van het goddelijk evenwicht in zijne hersenfunctiën.

Bijna op denzelfden toon als het weinigje Latijn en de lastigheid, wordt Multatuli zijn dorst naar kennis verweten. Fraai is de zinsnede: „hij dorstte naar kennis van alles en nog wat, zooals dat in Indië veelal gebruikelijk is onder Europeanen, die bespeuren, dat hunne eerste vorming te wenschen heeft overgelaten." Bij wien zou Dekker dat opgemerkt hebben, hij, de éénoog onder de blinden? Moest juist hij zich niet voor geleerd hebben aangezien? Dat geschoolde lieden doorgaans minder dorst toonen — och, daarvoor zijn ze geschoold; zij hebben gezogen aan de volle borsten eener Alma Mater. Kan dit zuigen later nooit vergoed worden door de herhaalde lessching van allerlei kennisdorst, het mooiste er van is, dat men het kan doen met de meeste kalmte; terwijl de arme, die op eigen houtje toch ook wat kennis wil vergaren, zooals Dekker, er zenuwachtig van wordt. Ook „deze inspanning", zegt althans dr. Abrahamsz, „maakte hem zenuwachtig". Waaruit kan al niet neurasthenie gedistilleerd worden? Allen, die lijden aan kennisdorst, brengt Abrahamsz de blijde tijding, dat deze door zijne hygiène zal voorkomen worden. Gelukkig

voorwaar, want zij, die na Multatuli komen, zullen dan niet het verwijt behoeven te vernemen: „onder den invloed dier zenuwachtigheid deed hij dingen, die hemzelf schade berokkenden en die hij zonder schade voor zijn naam van geestig man en van talentvol man, gerust had kunnen laten.” *Onmiddellyk* hierop volgt in de Ziektegeschiedenis: „Het was te Natal, waar het vers gedicht werd: Moeder, 'k ben wel ver van 't land... etc. en ook te Natal, waar het Salomonische recht door hem gesproken werd over de twee Arabische supercarga's, die pramedani's ten geschenke moesten geven.” Ja, die zenuwachtige dingen had hij moeten laten! Wie dat niet inziet, is een monstrueus dômoor.

Nog zenuwachtiger werd hij door 't aureool, dat men om zijn hoofd zag glansen: een kostschooljongens-aureool trouwens. „Het geheele uitgebreide ambtenaarscorps in Indië” (niet in Holland, o neen!) „doet denken aan eene groote kostschool, waar de grieven tegen verpleging en opgedragen taak achter de lei besproken worden, doch alles vergeten is, zoodra de vacantiedag aanbreekt.” Beter ware het gezegd: „zoodra Mosjeu zich vertoont.” De karakteristiek van onze ambtenaren gegeven, is inderdaad vleiend; hare meerdere of mindere juistheid hangt af van de modellen, die voor den dokter hebben gezeten en die zeker uit zijne naaste omgeving zijn gekozen. Of mag

men het beeld, dat Abrahamsz van de Indische ambtenaarswereld geeft, rangschikken onder de schilderijtjes, welke Janmaat van de groote vaart, die ook in de Oost geweest is, weet op te hangen? Hoe het zij — deze phrase volgt bij den dokter dikwijls op de meest apodictische verklaring en is in dat verband curieus physiologisch-logisch — hoe het zij, heeft Multatuli, die zelf vacantie nam, om bij het eenmaal gebruikte beeld te blijven, niets meer over en tegen Mosjeu gezegd? Welke praatjes hield hij „achter de lei"?

„Van het weinige, dat hij wist," kon hij veel partij trekken, omdat hij „vlug van bevatting en van uitspraak (NB.!) was". Daarom zag men hem voor een orakel aan „in zulk eene geestelijk arme omgeving". In naam van alle doktoren, officieren van gezondheid, advocaten, dominees en andere geleerden, waarmede Multatuli ook wel eens in aanraking zal geweest zijn, protesteer ik tegen die geestelijke armoede. Voor de anderen laat ik de ongepolijste uitdrukking gelden, maar ik verzoek dr. Abrahamsz de geestelijk rijke omgeving eens aan te wijzen, waarin Dekker niet zou geschitterd hebben en die hem dus wel lager zou hebben gestemd. Dat zijne „vlugge uitspraak" ook al een straaltje vormde in zijn aureool, wie kon het vermoeden? O, had Dekker eene klassieke vorming genoten, onherroepelijk gesloten met een

bulletje, hoe oogverblindend ware dan de stralenkrans om zijn hoofd geweest!

Gewapend met het bekende aureool en de „geestige" conjectuur der letters E. H. v. W. (= Eigen Haard veel Waard) verovert hij zonder slag of stoot het hart van eene jonge, aanzienlijke dame. „Welke jonge vrouw van goeden huize" (wat huis hier beduidt, vat ik niet) „is tegen zóóveel geest bestand?" Hier blijkt ongezocht, wat Dr. Abrahamsz door „geest" verstaat. E. H. v. W. aan te vullen tot een huiselijk zinnetje, zie, zulke kinderachtige rebusoplossing is „geest". Wat al geestige mannen zou Nederland tellen, als dàt waarheid was!

Dekker heeft Tine inderdaad bemind, vernemen wij, maar toch „anders dan gewone mannen". Dat geloof ik gaarne, ook zonder zijne „grenzenlooze ijdelheid en zelfverheffing" in rekening te brengen. Henry de Pène, wiens woorden over de huwelijksliefde eens dichters door Multatuli vóór in den Havelaar geciteerd worden, spreekt niet van de opgeblazenheid, den tergenden trots, dien Abrahamsz tot de verklaring van het verschijnsel noodig acht. Men wil ze nog wel eens hooren?

„Aan E. H. v. W.

„J'ai souvent entendu plaindre les femmes de poète, et sans doute, pour tenir dignement dans

la vie ce difficile emploi, aucune qualité n'est de trop. Le plus rare ensemble de mérites n'est que le strict nécessaire, et ne suffit même pas toujours au commun bonheur. Voir sans cesse la muse en tiers dans vos plus familiers entretiens, — recueillir dans ses bras et soigner ce poète, qui est votre mari, quand il vous revient meurtri par les déceptions de sa tâche ; — ou bien le voir s'envoler à la poursuite de sa chimère.... voilà l'ordinaire de l'existence pour une femme de poète. Oui, mais aussi il y a le chapître des compensations, l'heure des lauriers qu'il a gagnés à la sueur de son génie, et qu'il dépose pieusement aux pieds de la femme légitimement aimée, aux genoux de l'Antigone qui sert de guide en ce monde à cet „aveugle errant" ; —

Car, ne vous-y-trompez pas : presque tous les petit-fils d'Homère sont plus ou moins aveugles à leur façon : — ils voient ce que nous ne voyons pas ; leurs regards pénètrent plus haut et plus au fond que les nôtres ; mais ils ne savent pas voir droit devant eux leur petit bonhomme de chemin, et ils seraient capables de trébucher et de se casser le nez sur le moindre caillou, s'il leur fallait cheminer sans soutien, dans ces vallées de prose où demeure la vie."

Zeer gewoon is het, zelfs bij de gewoonste mannen, die modellen der toekomst, dat zij in den

spiegel van de oogen hunner vrouw hun eigen beeld zien. Van Dekker echter heet het: „met Narcissus-achtige zelfaanbidding zag hij in den spiegel van Tines' oogen steeds zijn eigen beeld. Toch waren zij gelukkig"! Is het menschkundig, aan te nemen, dat een man, die zich zelven aanbidt en wel met zoo groote afgoderij als Multatuli, gelukkig in 't huwelijk kan zijn?

Toen het echtpaar met verlof in Holland kwam, begonnen de excentriciteiten van den echtgenoot. „Deze buitenmiddelpuntigheden waren van een bedenkelijk karakter, voornamelijk daarom, wijl zij gepaard gingen met een geloof aan zijn goed geluk, dat hem op den een of anderen dag tot een groot man zou maken." Dat hij een ideaal had, was reeds afschuwelijk uit een hygienisch oogpunt, maar vooral, dat *hy* er iets van dien aard op nahield. Wien valt het niet in 't oog, dat de dokter hier de grootheidsjacht van onbeduidendheden schromelijk verwart met de dichterlijke phantasie? „Hij was dichter in den hoogsten zin van het woord; hij droomde zich zonnestelsels bij eene vonk, bevolkte ze met schepsels van zijn maaksel, voelde zich heer van eene wereld, die hij in het leven had geroepen en kon toch zeer goed, terstond daarop, zonder de minste droomerij, een gesprek voeren over den prijs van de rijst." — (*)

(*) Max Havelaar, 3e druk, pag. 71.

Het gaat toch niet aan, met het nuchtere verstand van den philister, de zegswijze van Multatuli, dat hij keizer van een zonnestelsel wilde worden, op te vatten in hare letterlijke beteekenis. Voor 't overige had Multatuli, zoo hij den geest des Gouvernements had willen blijven dienen, niet eene schitterende loopbaan voor zich gehad? Is het zoo slecht, zich in te beelden, een verkleede prins te zijn en naar die waardigheid te handelen, weldaden om zich strooiende? Is het, zoo gemeen, de beschermengel te zijn eener arme bedelares, wier zwangere toestand hem belang inboezemde, omdat hij de aanstaande geboorte van zijn eigen kind verwachtte?

Van excentriciteiten, van caprices gesproken, — ik weerhoud den lust niet, even aan te halen, wat Dekker te Amboina schreef, kort voor zijn verlof. Er moge uit blijken, dat hij, hoe verdwaasd ook, nog tamelijk veel zelfkennis bezat en ondanks zijne dolle buitensporigheden wist, wat hij deed. Ook, dat de „locus minoris resistentiae" veilig gemist kan worden bij de verklaring van die dolheden, want vóór den fameusen schok op dien locus, bestonden de plannen er toe reeds.

9 Maart 1851. „Sedert acht dagen gevoel ik „aandoening in de lever. Dat is (met dyssenterie) „de ziekte, die hier het werk doet van tering in „Holland. Maar ik ben niets bevreesd voor mijn

„lever. Want zij zou zich moeten reppen, als zij „het niet uithield tot ult.° '53 en dan hoop ik klaar „te zijn om eens met verlof te gaan. Klaar wil „zeggen, dat ik dan geld genoeg zal hebben voor „een paar jaar, dat is 20/m. Met minder kom ik „niet, want ik heb nababs-caprices. Als je ze hoort, „zal je vragen of dat emmetje mille of millioen „beduidt. Het laatste ware niet te veel voor mij.

„Ik wil namelijk in Holland:

„Haring eten, één kwartier na 't inrijden van „de eerste kar.

„Boerekool eten, als het goed koud is. Maar er „moet iets meer zijn dan voor mij alleen: ik ben „geen groote eter. Mijn knecht moet ieder bin-„nen roepen, die er uitziet, als ware hem boere-„kool welkom.

„Naar de kermis gaan en op mijn gemak in „eene poffertjeskraam zitten, om de jongens te „zien eten, die ik binnen zou roepen.

„*Alle* arme kinderen in Europa laat ik Sint-Niko-„laas houden. Ieder krijgt zijn naam in letterbanket „en „wat daarnevens past", zooals Tollens zegt.

„Ik wil mij laten kiezen voor de Tweede Kamer.

„Den Rodolphe uithangen, min het boksen. O, „die Sue, die dief! 't Is waar, in 't *schryven* is hij „mij vóor geweest, maar ook alleen in 't schrijven.

„Ben ik klaar met de weinige armen, die in „Europa verscholen zijn gebleven voor de Argus-

„oogen der christelijke liefdadigheid, dan laat ik „in Den Haag de opera spelen voor mij alleen. „Maar 't moet op de affiches staan, dat het voor „mij is."

Weinig kon Multatuli in 1853 vermoeden, dat de schok der overplaatsing naar Holland, werkende op den genoemden „locus", hem „periodiek in den waan zou brengen, dat hij aan de bank noodzakelijk moest winnen." Zóó is alles te bewijzen; de geleerdheid over den locus minoris resistentiae zou wetenschappelijke waarde hebben, als ze uitgekraamd ware op 't oogenblik, dat Dekker zich inscheepte om te repatrieeren, aangenomen al, dat Multatuli zich een oogenblik gevleid heeft met de illusie van wissen buit aan de groene tafel. Door verklaringen a posteriori is reeds veel onzin in de wereld gezonden: dat zal de dokter ook wel weten. —

Hoe dit zij — om met mijn tegenstander te spreken — Dekker werd er in Holland niet rijker op; ja, vol schulden keerde hij naar Indië terug, meenende, met eene veelbelovende loopbaan vóór zich, die weldra te kunnen aflossen. Zijn gevoel van eigenwaarde kwam in pijnlijke botsing met de werkelijkheid, ten gevolge van geldgebrek, en wie voelt dien stoot heviger dan een lid van „het proletariaat der intelligentie", „bij welker ellende die der andere proletariërs een hemel op

aarde is", zooals Abrahamsz zegt. Vermakelijk is de uitdrukking: het proletariaat der intelligentie, als bedoeld wordt het proletariaat van intelligente personen; schandelijk klinkt ze, als men ze laat beteekenen: de proletariërs naar den geest, naar 't intellect. Goede wil tot verstaan moge bij elk lezer ondersteld worden, — een wetenschappelijk man mag er zich niet geheel op verlaten!

Dekker dan was arm en dit is eene groote grief tegen hem. „Terwijl (toch) de meerderheid der menschen zich zelf en anderen, behoudens zeer groote moreele of intellectueele gebreken, uitsluitend taxeeren naar de hoegrootheid van hun persoonlijk eigendom, verwaarloosde Dekker dien factor geheel en al." Toen ik dit las, herinnerde ik mij, eens een Duitsch stukje te hebben ontmoet, waarvan de satirieke inhoud aanbeval, de intellectueele en moreele eigenschappen der menschen te taxeeren naar de geldreeks 1000 Thaler, 10000 Th., 100000 Th. etc. Wie een millioen bezat, had men te schatten als hoogst wijs, hoogst bekwaam, hoogst verstandig, hoogst braaf, hoogst edel. Abrahamsz is geestiger. Terwijl de Duitsche satiricus slechts de beoordeelaars treft, raakt hij onwillens de beoordeelden mede. O, ik vrees, dat ik en vele andere „proletariërs der intelligentie" (het is geene grootspraak, dit epitheton op mij zelven toe te passen, hoe ook geduid), o, ik vrees,

dat velen, voor het oordeel der „meerderheid", geveld bij monde van Dr. Abrahamsz, niet zullen bestaan. Om hoog te worden aangeslagen in de schatting der meerderheid, moet men geld hebben; dat is eene halve waarheid. Maar dat men zichzelven hoogstelt, als men rijk is, zie, dat is.... eene leugen. Genoeg: geldbezit is stellig in de oogen van Dr. Abrahamsz de eene zijde van het ideaal, waarvan de keerzijde voortaan door het evenwicht in de hersenfunctiën zal worden gevormd. Maar zal — in alle bescheidenheid zij het gevraagd — zal het streven naar die eene zijde van het ideaal niet schade doen aan een der drie knobbels? „Het was werkelijk, of hij meende", (Dekker namelijk) „dat geest en gevoel het eenige noodig was op aarde." Geheel verkeerd gezien, o schim van Multatuli!: een sterke wil naar zéérgrootheid van persoonlijk eigendom moet er bij komen; hm — als die alleen maar aanwezig is, wordt het overige u toegeworpen, dat overige, dat slechts ballast is.

Teruggekeerd in Indië, kwam hij weldra te Lebak, waar hij van Januari '56 tot 4 April '56 vertoefde. „In deze vier maanden werd het drama afgespeeld" (lees: dorpscancan), „waarbij hij en zijne familie tot den bedelstaf werden gebracht en een *overigens* (*) talentvol bur-

(*) *Ik* onderstreep.

ger van onze kleine Nederlandsche huishouding werd gemaakt tot een ongelukkigen tobber, die, dank zij de grootheid van zijne oorspronkelijke gaven, door zijne tijdgenooten nooit als zoodanig is herkend." Hier eerst komt de piëteit, die Abrahamsz bezielt, recht aan den dag. Zij openbaart zich in het genadig toegekende „overigens", zij springt in 't oog bij het fraaie „dank". Als talentvol burger of als ongelukkige tobber is Multatuli nooit door zijne tijdgenooten „herkend", en dit dankte hij, let wel, dit dankte hij aan de grootheid zijner oorspronkelijke gaven. Ja, Multatuli heeft veel verplichting aan die grootheid, hoewel minder dan aan de piëteit zijner neefjes. Hoorden wij straks van den eenoogige in het land der blinden, welk eene scherpziendheid kent de dokter aan de Nederlanders toe, die, omdat Multatuli talent had, niet zagen, dat hij een ongelukkige tobber was. Dat zij hem hebben laten tobben, tot de dood er op volgde, het is hun thans vergeven: onwetend zondigt niet.

De Havelaarsdaad, door Vosmaer en vele anderen eene moedige, edele, ideale daad genoemd, heet Abrahamsz de eerste openlijke daad van zenuwoverspanning, verder in zijn opstel, wordt het eene onverstandige daad, die hij (Multatuli) later door allerlei drogredenen heeft willen billijken en verdedigen, gelijk dit bij neurasthenici doorgaans 't geval

is. Alleen waardeert de dokter in die daad, dat wij zonder haar geen schrijver Multatuli zouden hebben gehad. Het is geoorloofd niet alleen, maar heilige plicht, tegen deze voorstelling op te komen. Ontmoedigend is echter die treurige plicht, want, hoe hoog men over 't algemeen ook loopt met opofferingszucht en zelfverloochening... in anderen; welke lofliederen er ook gezongen worden ter eere der Scaevola's, der Curtiussen, der Winkelrieds, der Schaffelaars — er zullen altijd Droogstoppels genoeg gevonden worden, die niets begrijpen en verheerlijken dan zelfzucht; steeds zullen er Van Vlotens en Abrahamszen zijn. Niet, dat ik deze twee categorieën van personen op ééne lijn stel, want Van Vloten sprak dan toch kort na Dekkers optreden van hem als „dit beklagenswaardig slachtoffer van Hollandsche lamlendigheid en Indisch wanbestuur", maar ik meen, dat er altijd lieden zullen zijn, die op zedelijk en geestelijk gebied de zon niet in 't water kunnen zien schijnen. In weerwil van die overtuiging acht ik het noodig er op te wijzen, trouwens te herhalen slechts wat anderen en beteren duizendmaal van de daken hebben gepredikt, dat de Havelaarsdaad vrij was van alle Donquichotterie; dat zij getuigt van leeuwenmoed, van zeldzamen adel des harten, van geestkracht; en dat door niemand minder dan Prof. Veth is verklaard:

„*Havelaar had volkomen gelyk.*" Al ben ik zelf onbekwaam tot iets groots, iets edels, iets, dat mij den roem en den eerbied van het nageslacht waarborgt, mag ik daarom het groote en edele in anderen verkleinen en bezoedelen?

Dr. Polak heeft in zijne studie over Dekker den spijker op den kop geslagen, toen hij zeide:

....„Denken wij ons dat karakter, ook door „lectuur van zulke aandoeningen doordrenkt, ruim „ademend in de binnenlanden van Insulinde, ver „van de benepen bravigheid onzer overbevolkte „steden, gebiedend, rechtsprekend, zorgend, en „we begrijpen volkomen de Donquichotterieën van „Havelaar, de geredde vliegjes, den aan de haaien „ontrukten hond, de op de kermis te Amsterdam „onthaalde oudjes, de te Menado vrijgekochte „slavenfamilie, de geherbergde lichtekooien, de „schatten ter eere van het Nederlandsche Gou„vernement aan de officieren der Bayonnaise en aan „Amerikaansche schipbreukelingen weggeworpen, „den afkeer om voor oude schuldvorderingen zij„ner vrouw op te komen, omdat ze zijne vrouw „was. Altemaal excentriciteiten, geschapen om „een eerlijken Nederlandschen huisvader, — we „behoeven hem daarom nog waarlijk niet met „gepluimde slaapmuts uitgemonsterd te denken — „eene ijskoude rilling op het lijf te jagen. Noch „ouderdom, noch tegenspoed deden die ader ge-

„heel opdrogen. Ik denk aan het cadeau der „Duitsche chanteuses, aan den koek, aan Joodsche „weesjongetjes aangeboden, omdat ze door een „Amsterdamschen straatjongen waren uitgescholden, aan den oorveeg, waarmede enkelen der „jeunesse dorée getuchtigd werden, die zich hadden vermaakt met in tegenwoordigheid van haar „kind op eene onbevallige actrice te schimpen, „welke ridderlijkheid hem — trouwens niet opgevorderde — boete en gevangenisstraf op den „hals haalde, aan het afstaan van de copie der „Minnebrieven aan een in nood verkeerend huisgezin, aan het belangeloos schrijven van het „juweeltje: „Wijs mij de plaats, waar ik gezaaid „heb" ten voordeele der door eenen banjir getroffen Javanen. Alles Donquichotterieën, excentriciteiten, oeconomische zonden, — het zal me „niet spijten, zoo er meer dergelijke zonden worden gevonden in het wijze Nederland.

„Maar — en het is der moeite waard dit, juist „dit, zeer nadrukkelijk te doen uitkomen, — geen „zweem van Donquichotterie is er te ontdekken „in de groote daad met hare verreikende gevolgen, die Douwes Dekker zou maken tot Multatuli, in het drama van nauwelijks drie maanden, „dat ten koste van veeljarig lijden de doornenkroon van den held in den stralenkrans van het „genie zou doen verkeeren. Na al wat ruim vijf

„en twintig jaar lang over den Max Havelaar geschreven en ook gezwegen is, zijn we, geloof ik „in ons recht, Multatuli's nooit weersproken voorstelling van zijn optreden in Lebak als authentiek „aan te nemen. Welnu: nergens is hier een spoor „van ziekelijke opofferingszucht, van ongebreideld „jagen naar martelaarsglorie, van den onredelijken en daarom ook onzedelijken wensch, — zooals Da Costa zeggen zou, — om als aardsche „voorzienigheid de ontelbare tranen te drogen, „die er op dit werelddeel aanhoudend gestort „worden. Hier is niets dan het volbrengen van den „naastbijliggenden plicht, het houden van den bezworen ambtseed, maar ditmaal trouw, in ernst, „met daden, naar *geest en waarheid*. Met opoffering van schitterende vooruitzichten en al wat „voor fijnbesnaarde gemoederen het leven aantrekkelijk maakt. Van eigen welvaart en — eere „der heldhaftige vrouw en moeder, die het offer „niet onmogelijk maakte — van die van echtgenoot en kinderen." . . . .

. . . .

„Wij behoeven ons vooreerst niet aan te gorden tot het weren van een zondvloed van „mannen, bereid zoo noodig, voor hunne overtuigingen hun hartebloed veil te hebben. Wel „bestaat het omgekeerde gevaar, dat een volk „op weg is te stikken in koffie, in katoen of an-

„deren voorspoed. Dan is er eene grootsche daad „noodig om met forschen schok den door stilstand „bedervenden publieken geest uit zijn loomheid „wakker te schudden. Wakker uit den slaperigen „dreun van het geldtellen of het eentonig geka-„kel van politiek krakeel. De wakkerschudder is „een weldoener.

„Dat is eene der redenen, waarom Nederland „aan Multatuli dank verschuldigd is."

Ik sprak daar zooeven van roem en geloofde dien gewaarborgd voor Multatuli, niet enkel omdat hij schrijver was, maar omdat hij Havelaar is geweest. Toch moet ik hierbij opmerken, dat zucht naar roem, naar populariteit, volstrekt niet de drijfveer is geweest tot het brengen van een offer, als Multatuli op 't altaar der zelfverloochening bracht. Aan allen, die den „Brief aan den Gouverneur-Generaal" en de „Ideën" gelezen hebben, is het bekend, dat Dekker vóór zijne openlijke aanklacht (eene klacht is immers de „Max-Havelaar" niet) getracht heeft, op bedaarde, maar fiere wijzen recht te verkrijgen.

Over dit recht moeten wij Abrahamsz eerst hooren. Hij zet uiteen, hij licht toe, wat de blindste der blinden wel zien kan, n.l. dat Multatuli na zijn ontslag geen wettelijken eisch tot schadeloosstelling kon instellen. Welnu — heeft hij dan ook ooit die dwaasheid begaan ? En volgt daaruit, dat er geen

recht behoefde gedaan te worden in anderen zin dan de dokter meent, die wel wat heel bekrompen het woord „recht" opvat als „alledaagsch" vonnis wegens diefstal, echtbreuk, klapzaken? Had de Regeering, had de Natie geen recht kunnen doen, zonder er advocaten bij te halen? Heeft Multatuli niet gevraagd, in vroegeren rang hersteld te worden, mits men erkende, (wat erkend is), dat hij gelijk had n. l. dat de te laag bezoldigde, adellijke Inlandsche hoofden — *na* hem hooger gesalariëerd — den kleinen man knevelden en uitzogen? 't Is waar, hij voegde bij zijn verzoek de trotsche woorden: „anders dienen, dan ik te Lebak diende, kan ik niet!" Onrecht duldde hij niet en als hij geroepen werd, het te keer te gaan, zou hij het niet verschoonen; eischte men, dat hij het zou laten voortwoekeren in de Inlandsche samenleving, dan wenschte hij niet weder in aanmerking te komen voor den rang van besturend ambtenaar. Busken Huet, die zeker niet kan verdacht worden van al te groote sympathie voor Multatuli, zegt aan 't eind van zijne studie over diens brochure: „Een en ander over Pruisen en Nederland": „Eenmaal is het den heer Dekker overkomen, te worden verloochend in eene memorie van toelichting, waarin tot aanbeveling eener kultuurwet, welke Max Havelaar de kroon opzette, uit averegtsche politiek meer bewijskracht toegekend werd aan de

aarzelingen van conservatieven, dan aan het met bloed geschreven getuigenis van den welsprekendste der liberalen."

Geleerdelijk neemt Abrahamsz aan, dat Dekker, na het plegen van zijne „onverstandige handeling", alle scherpzinnigheid heeft aangewend, niet om ze als zoodanig te erkennen, maar om zichzelven en anderen diets te maken, dat het tegendeel waar was; dat hij zichzelven en anderen op dit punt heeft misleid." Na vier jaren wachtens en werkens tot herstel van grieven meende Multatuli (ja, naïef was het, doch dr. Abrahamsz had zijn licht over den waren aard van het poldervolk nog niet ontstoken) door een beroep op het volk, neen, door een in vlammenschrift gesteld request aan den koning te verkrijgen, dat „de Havelaars niet (werden) bespat door de modder van Slijmeringen en Droogstoppels."

„Als zenuwzwakken heden eene ruit stukslaan of een kleedingstuk verscheuren, zullen zij u morgen op de meest logische wijze trachten uiteen te zetten, dat zij dit wel degelijk met een doel gedaan hebben", verklaart de dokter. „Zoo ook hier," zegt hij. Zelden is in gepaster en fraaier beeldspraak eene krachtiger pleitrede voor Duymaer van Twist gehouden. Kwâjongens- of gekkenstreek — uw naam is Havelaarsdaad!

In ernst: ik geloof, dat Multatuli veel gebroken

ruiten en gescheurde, kostbare kleedingstukken op zijne rekening heeft. Ook zenuwsterken bezondigen zich wel eens aan de geïncrimineerde feiten. Als een huis dreigt in brand te vliegen, is het nog zoo kwaad niet, ruiten stuk te slaan en als men iemand met kostbare kleederen aan, in flauwte ziet vallen, is het eene weldaad voor hem, zoo men die kleeren, als er haast is, aan flarden rijt. Erg dankbaar vind ik het echter niet, indien later de geredden eene nota schrijven voor stuk geslagen ruiten en verscheurde gewaden.

„Aangenomen zelfs, dat het ontzien van den regent van Lebak eene laagheid was" (die vooronderstelling is gewaagd, dokter, want straks roept gij dien regent als getuige op tegen den assistent-resident), „de regeering vergde van Dekker die laagheid niet. De regeering wilde hem elders laten dienen en „rechtens is hier niets geschonden van de bestaande overeenkomst tusschen den staat en den ambtenaar." Wie beweerde dat dan ook? Vous prêchez des convertis, dokter! 't Maakt een comischen indruk, in dr. Abrahamsz' opstel telkens van die paalwaarheden te hooren verkondigen. Iets anders dan de vis comica des dokters zie ik echter in zijne apotheose van den berispenden dienstbrief, die Havelaar aanleiding gaf tot het vragen van zijn ontslag. Men zie te dezer zake de kabinets-missive no. 54, d.d. Buitenzorg 23

Maart 1856 in elke uitgave van den Max Havelaar en het commentaar daarop in de van noten voorziene uitgaven van dit werk.

Nog eens: „met vrouw en kinderen eene onzekere toekomst te gemoet gaan", liever, dan te blijven deelnemen aan 't dienen van den verderfelijken Geest des Gouvernements, „het was, vooral in de omstandigheden, waarin Dekker verkeerde, eene onverstandige daad". Wordt in deze plaats niet duidelijk gezinspeeld op de drie nog onvervulde dienstjaren van den assistent-resident te Lebak, alsmede zeer waarschijnlijk op de schulden, die hij in Holland had gemaakt? Doch begrijpt onze geneesheer dan niet, dat er menschen zijn, die, waar hun plichtgevoel spreekt. niet altijd en in de eerste plaats aan vrouw en kinderen denken? Stellig: de „meerderheid" van ons volk zou in Dekker's plaats anders hebben gehandeld en daarom: haro over den kruisman!

Multatuli brak met het voorschrift der alledaagsche, door de „meerderheid" gevolgde moraal: „Doe als de meesten!" Daarom nog eens: haro!

Tusschen de regels, die Abrahamsz wijdt aan de mindere beambten der Parijsche gevangenissen tijdens de Commune, staat voor ieder te lezen, — en dit moet als Seitenhieb dienst doen —, dat Multatuli, door van zijn post te loopen, het lot zijner beschermelingen verergerde en hij dus, af-

gezien van zijne onbetaalde rekeningen in Holland, te Lebak had moeten blijven. Ik neem het woord Seitenhieb, dat aan een zwaard, aan een edel wapen doet denken, terug en laat het aan mijne lezers over te beslissen, of ze in Abrahamsz' praatje ook iets zien van Schmoels verdedigingsmiddelen, alias projectielen. (*)

Niet tusschen de regels, maar er op staat, dat beschonken en in drift verkeerende menschen behoefte gevoelen aan iets, dat opzien baart; alsmede: „Dekker leed toen waarschijnlijk (voorjaar 1856) juist sterk aan zijne neurasthenie". De kracht van het betoog lijdt wel iets door het verraderlijke „waarschijnlijk", doch deze fout wordt onmiddellijk geboet door eene vergelijking, die er toe noopt, aan te nemen, dat zenuwzwakken, door hunne behoefte aan iets opzienbarends, soms het belangrijkste voorbijzien ter wille van het geringste. Hooren wij den dichterlijken patholoog zelf: „Gelijk een schilder een bijna afgewerkt paneel" vernietigt, (in casu de twintig jaren dienst, waarna pensioen), „omdat het met eenig accessoir beeldje niet vlotten wil, zoo verwoestte Dekker zijn geheele leven en dat der zijnen onder de dwangvoorstelling" (wat is dat?) „ „dat hij niet anders dienen kon dan te Lebak en dus zijn ontslag moest vragen." "

(*) Zie „Kruissprook" in de „Minnebrieven".

Moge hier de formuleering der dwangvoorstelling zeer incorrect zijn, men bewondert niettemin het medische vernuft, dat het waken voor de belangen der bevolking een bijkomend, onbeduidend détail noemt van de taak eens assistent-residents. Het maken van een partijtje, het geven van recepties, ziedaar zeker de hoofdfiguren van de ontworpen, bijna voltooide en toen vernielde schilderij. Hoe het vertrappen van dit geheele doek om een nietig beeldje, dat niet vlotten wil, nog „van idealisme kan getuigen", en hoe „die daad ons meer medelijden inboezemt met den idealist dan onze bewondering voor hem opwekt", — zie, dit is mij raadselachtig.

Of de dokter gelijk heeft in zijne bewering, dat de „data daar zijn om zelfs de mogelijkheid van rijp overleg uit te sluiten", laat ik ter beoordeeling over aan hen, die ten volle de Havelaars-litteratuur kennen. In '60 verscheen het werk; in '87 overleed de auteur en niemand heeft ooit den moed gehad of de kracht, het te weerleggen. Waar de zwerver Multatuli ook ronddoolde, zonder voedsel, zonder dak soms, — nooit zonder de bewijsstukken zijner zaak. Hoe lichtelijk had men den schrijver de onwaarde van zijn boek kunnen aantoonen, door te bewijzen, dat hij uit overijling, zonder beraad, had gehandeld. Niemand heeft dit bij Dekker's leven gedaan; steeds heeft men er

zich toe bepaald, het slachtoffer van zijn plicht in alle opzichten gelijk gevende, hem te beklagen als een buitengewoon mensch, die offerde, wat niemand anders in zijne plaats zou geofferd hebben, en die dus het eenigszins comische effect maakte van martelaar; niemand heeft durven beweren, dat het offer gebracht was op het afgodsaltaar der illusie en der onbezonnenheid. Abrahamsz alleen heeft, *na Dekker's dood*, dien treurigen moed getoond.

„Verblind door zelfverheerlijking", welke volgens den dokter ook bij Dekker's zelfbeschrijving in den Havelaar uitkomt, „meende Multatuli, dat zijne daad hem aanspraak gaf op de hoogste wedervergelding." Onmiddellijk geef ik toe, dat in de gewraakte autobiographie eene fierheid tintelt, welke zelden bij kruideniers en andere steunpilaren der meerderheid wordt aangetroffen, eene fierheid, welke denken doet aan het Idee: *Hoogmoed is moed om hoog te staan.* Zij is een klap in 't vermomde aangezicht der nederigheid, waarvan gezegd is: wie u nederigheid voorpreekt als deugd, is een bedrieger. Maar ook, naast dien mannelijken trots, naast die zelfbewuste kracht, welk eene ronde, ja wederom fiere erkenning van eigen gebreken! Hoe treffend waar zijn niet de woorden: „Hij was een vat vol tegenstrijdigheid; „scherp als eene vlijm en zacht als een meisje,

„voelde hij zelf altijd het eerst de wonde, die „zijne bittere woorden geslagen hadden, en hij „leed daaronder meer dan de gekwetste"....

„Vol liefde voor waarheid en recht, verwaar- „loosde hij menigmaal zijne eenvoudigste, naast- „bijliggende verplichtingen, om een onrecht te „herstellen, dat hooger, of verder of dieper lag; „en dat, door de waarschijnlijk grootere inspan- „ning van den strijd, hem meer aanlokte"....

„Hij was ridderlijk en moedig, maar verspilde, „als die andere don Quichotte, zijne dapperheid „dikwijls op een windmolen"....

„Hij gloeide van onverzadelijke eerzucht, die „hem alle gewone onderscheidingen in het maat- „schappelijk leven als nietig deed voorkomen, en „toch stelde hij zijn grootst geluk in een kalm, „huiselijk, vergeten leven."

„Geene wetenschap was hem geheel vreemd: „hij „ahnde", wat hij niet wist, en bezat in hooge „mate de gaaf, om het weinige dat hij wist — „ieder weet weinig en hij, hoezeer meer wetende „dan sommige anderen, maakte op dezen regel „geene uitzondering — om dat weinige aan te „wenden op eene wijze, die de maat zijner ken- „nis vermenigvuldigde."

„Hij was stipt en ordelijk, daarbij buitenge- „woon geduldig; doch juist, omdat stiptheid, orde „en geduld hem moeielijk vielen, daar zijn geest

„iets wilds had! — langzaam en omzichtig in het „beoordeelen van zaken, hoewel dit niet zoo scheen „aan wie hem zoo snel zijne slotsommen hoorden „uiten"....

„Hij was eerlijk, vooral waar eerlijkheid in het „grootmoedige overging, en zou honderden, die hij „schuldig was, onbetaald laten, omdat hij duizen„den had weggeschonken"....

„Hij maakte zijnen vriend van al wat leed; „(was) gevoelig voor liefde en aanhankelijkheid: „trouw aan zijn gegeven woord: zwak in kleinig„heden, maar standvastig tot hoofdigheid toe, waar „het hem de moeite waard scheen, karakter te „toonen: nederig en welwillend, voor wie zijn „geestelijk overwicht erkenden, maar lastig, wan„neer men zich daartegen verzetten wilde."

„Bij het woord „lastig" eindig ik met citeeren, „om mijnen tegenstander, die Dekker ook „lastig, „erg lastig" noemde — de man beging plagiaat! — „van harte bij te vallen. Men ziet het: nieuws „vertelt de dokter ons niet. Ook niet daar, waar „hij de absurditeit aantoont van den hoogheids„waan, die Multatuli deed meenen, recht te heb„ben op wedervergelding. In den eersten bundel „Ideeën" heet het reeds: (*)

„Socrates was 'n verwaande gek, en de Athe„ners hadden groot gelijk, hem te veroordeelen.

(*) Vijfde uitgave 1873.

„Alleen vind ik z'n straf wat licht. Sterven! Dat „moet immers ieder, zelfs de ònschuldige aan alle „goed! Ik vind het zeer onbillijk, iemand, die „zich toewijdde aan 't algemeen welzijn, op te „leggen als *straf*, wat ten laatste ondergaan wordt „door de nuchterste onbeduidendheid die ooit 'n „volk vertegenwoordigde. De Atheners waren te „driftig, precies als de Joden. Zie de *Minnebrieven*, „in 't voorbericht.

„Maar Socrates! Ziehier wat ik over hem vind „in Plutarchus:

„ „In Athene bestond het gebruik, dat de be- „ „schuldigden zich voor de rechtbank verdedig- „ „den met kunstige redevoeringen, en op 't ge- „ „moed trachtten te werken hunner rechters, „ „door tranen en smeekbeden. Socrates achtte „ „'t beneden zich, zulke onwaardige middelen „ „aan te wenden...."

„Ik heb u al gezegd, dat Socrates gek was.

„ „In zijn eenvoudig pleidooi wees hij op zijn „ „levensloop...."

„Heel dom alweêr. De man meende zeker, dat „men letten zou op wat-i *gedaan* had. Dàt was „de vraag niet, o Socrates! Ge hadt moeten zeg- „gen: ik ben liberaal... of behoudend — al naar „de wind woei — ge hadt behooren te spreken „van uw *geloof*, — ouderwetsch of modieus, naar „'t uitkwam, alweêr — ge hadt iets moeten ver-

„tellen van principes en stellingen — volgens de „eischen van den dag, altoos — zie, dat was uw „fout! Plutarchus had wel gelijk, uwe verdediging „eenvoudig te vinden, eenvoudig, ja, tot onnoo „zelheid toe".

„Goed, hij wees dan op zijn levensloop. Maar:

„ „Deze verdediging vond geen ingang bij z'n „ „rechters, en zij veroordeelden hem ter dood...."

„Dat is weêr die vervloekte lamheid der Athe- „ners, die geen begrip schenen te hebben van chris- „telijk martelen, stomme heidenen als zij waren!

„ „Volgens Atheensch gebruik moest de veroor- „ „deelde zelf verklaren, welke straf hij meende ver- „ „diend te hebben. Dit werd ook gevraagd aan So- „ „crates, die daarop verklaarde: dat-i geloofde ver- „ „diend te hebben: op algemeene kosten te wor- „ „den onderhouden door den Staat, als ware hij „ „overwinnaar geweest in de Olympische spelen...."

„Had ik niet gelijk, toen 'k reeds zeide, dat die „Socrates gek was? Geen spoor van christelijke „nederigheid! Maar.... ja, natuurlijk:

„ „Door dit antwoord verbitterde hij zijn rech- „ „ters nog meer...."

„Ik geloof 't graag. 't Is ook heel onpleizierig, „als men denkt iemand voetstoots te veroordee- „len, en zoo'n persoon vermeet zich aanspraak te „maken op belooning. De rechters hadden groot „gelijk zich te verbitteren na zoo'n antwoord, en:

„ „Velen hunner die eerst hadden gestemd tegen „ „de doodstraf, stemden nu vóór. Hij werd ver- „ „oordeeld." "

Ziet men wel dat Socrates ook een Narcissus-achtige neurasthenicus was? En ziet men ook, dat Multatuli met dit en veel ander sarcasme in 1871 reeds de gegrondheid heeft toegegeven van vele der beweringen van dokter Abrabamsz?

Na ons op ongezochte wijze tot de kennis te hebben gebracht van het feit dat hij zelf, in Indië, menigmaal kalmeerende middelen heeft toegediend aan zenuwzwakke ambtenaren van 't Binnenlandsch Bestuur, die een brief van Batavia verwachtten (!); na „de eenzame hitte te Lebak" te hebben laten dienst doen als aanleiding tot de Havelaarsdaad, haalt dr. Abrahamsz een zin aan van Dekker, dien hij stellig uit diens eigen mond heeft opgevangen en met goede trouw weergeeft. Ziehier: „Neen Tine, dat kan niet langer; dat „mag ik niet langer dulden; mijn geest, mijn ta- „lenten, mijn aanleg nog langer misbruiken en „bederven! Ik ben te groot, ik sta te hoog, ik „kan immers meer en beter dan afhankelijk te „blijven van zulk eene regeering".

Nergens in Multatuli's werken komen deze woorden voor, zelfs niet iets, dat er in de verste verte op gelijkt; ze zijn dus een product van 's dokters dichterlijkheid (van zijne integriteit ook,

welzeker!) en dan als zoodanig pour le besoin de sa cause meesterlijk gekozen (och arme!) of nogeens: ze worden ons bij overlevering van mond tot mond medegedeeld. Jammer nochtans, dat ze niet wonder wel kloppen met het authentieke gesprek van Havelaar en Tine, dat ik tot vergelijking aanhaal: „De gedachte aan bevorde-„ring doet mij schrikken en toch, aan den ande-„ren kant, als ik weêr bedenk, dat wij schulden „hebben...."

— „Alles zal wel goed gaan, Max; al moest „gij nu van hier, dan kunt ge later Lebak helpen, „als gij Gouverneur-Generaal zijt."

„Daar kwamen wilde strepen in Havelaar's bor-„duurpatroon, er was toorn in dat bloemsel... die „vetergaten waren hoekig, scherp, ze beten elkaar...

„Tine begreep, dat ze iets miszegd had.

— „Lieve Max," begon zij vriendelijk.

— „Vervloekt!.... Wilt gij hen zoo lang laten „hongeren?... Kunt gij leven van zand?"

— „Lieve Max!...."

Een oogenblik later:

(Max). „Als er op dit oogenblik van die arme „wezens ronddwalen daar buiten, en het licht zien „van onze lampen, zullen zij zeggen: daar woont „de ellendeling, die ons beschermen zou; daar zit „hij rustig bij vrouw en kinderen en teekent bor-„duurpatroontjes, en wij liggen hier als boschhon-

„den op den weg te verhongeren met onze kinde-
„ren! Ja, ik hoor het wel, ik hoor het wel, dat
„roepen om wraak boven mijn hoofd!

„Hier Max, hier....

„En hij kuste zijn kind met eene wildheid, die
„het verschrikte.

— „Mijn kind, als men u zeggen zal, dat ik een
„ellendeling ben, die geen moed had om recht te
„doen; dat er zoovele moeders gestorven zijn door
„mijne schuld; als men u zeggen zal, dat het ver-
„zuim van uw vader den zegen wegstal van uw
„hoofd, ... o Max, o Max, getuig dan, wat ik
„leed!"

Steekt in de laatstelijk aangehaalde woorden „de waan van eigen voortreffelijkheid," die Multatuli „geheel ongeschikt maakte voor het practische leven"? Ziet gij, lezers, met mij geene laaghheid in 's dokters fictieve phrase, die als verklaring moet gelden voor het vragen van ontslag aan de Regeering? Is er iemand, die na deze aanhalingen, die van Dekker en die van Abrahamsz, nog een grein geloof overhoudt aan 's dokters goede trouw? Of is men 't met mij eens, dat de toeleg om Dekker's nagedachtenis te bezoedelen met ongewasschen handen en vuilen adem onder pathologisch geleerdheidsvertoon uitkomt?

Zoo neen, lezers, leest dit opstel dan niet ten einde, want gij zoudt u aan mijne domheid ergeren.

Zoo ja, gaan we dan eens kijken in het IVe hoofdstuk van de historia morbi, getiteld: *Overgangsperiode.* Ik beloof u, minder gul te zullen zijn met aanhalingen, die u verdrieten; ik beloof u, gij zult nu en dan lachen. Ik voeg de daad bij het woord en ontspan u en mijzelven een oogenblik door samen den slotzin te lezen van Abrahamsz' IIIe hoofdstuk, in welken zin het van Multatuli gestolen beeld der schaar, die meisjes doorknipt en koperen platen (*), zonder vermelding van oorsprong, in 's dokters hand een medisch instrument wordt:

„Doch helaas, de kanselarij te Batavia is geen „persoon, gevoelig voor kaakslagen. (†) Zij is veel- „eer vergelijkbaar met eene schaar, eene door „stoom gedreven schaar, die knipt, onverschillig „wat haar te knippen in den bek wordt gelegd. „Zij knipt den band door, die ambtenaren en „hunne gezinnen aan de regeering verbindt, als „haar die wordt aangeboden, onverschillig, of zij „daardoor het geluk van iemand bevordert of „verstoort en niet vragende, of de hand, die haar „dien aanbiedt, handelt na rijp beraad, dan wel „slechts eene kwalijk onderdrukte reflexiebeweging uitvoert."

(*) Ideeën I.
(†) Waarvoor dan wel? Noot van den zetter.

II.

Niemand verwondert er zich over, dat in eene overgangsperiode zich verschijnselen voordoen, welke men ook in een voorafgaand stadium aantreft. En toch — men wordt maar niet op eens van zenuwlijder een „monstrum"; dus komen nieuwe phenomena onze aandacht vragen. Scharen wij ons weder als vlijtige leerlingen om de snijtafel en hooren de demonstratie van den dokter met aandacht aan. Als goed docent herhaalt hij den korten inhoud van de vorige les; herinnert ons aan „het zweempje van Mohammedaansch fatalismus en Javaansch bijgeloof", het dictatorschap over Insulinde, de wildheid van 's lijders phantasieën en andere ziekteverschijnselen. Wij

zijn te goede leerlingen om het onbegrepene te slikken en steken bedeesd den vinger op, en na bekomen verlof vragen we: waarin bestond dat bijgeloof; hoe openbaarde het zich; waaruit blijkt dat fatalisme? Het antwoord, dat wij niet ad rem vinden, is de met piëteit gegeven aardigheid over de munt van het vrijgevochten Insulinde. Enkelen meesmuilen, doch dat zijn lichtzinnigen, die het in de wetenschap niet ver zullen brengen. Een enkele waagt het, in verband met de wildheid der phantasieën, op te merken, dat veel van wat nu verwezenlijkt is, de vrucht mag heeten van ideale pogingen, al zijn ook zij, die het nu verwezenlijkte voor 't eerst trachtten te bereiken, met smaad beloond; — de dokter rilt bij het woord ideaal en snoert den onbescheidene den mond door — verder te gaan. Ik laat hem nu een tijdlang aan 't woord:

Was in het eerste stadium zelfverheerlijking schering en inslag, wederom openbaart zij zich op schromelijke wijze. De faculteit tot het zien der dingen, zooals ze werkelijk zijn, begint te verzwakken. De moeite bijvoorbeeld, die Multatuli had aangewend om als autodidact eene zekere mate van kennis te verkrijgen, neemt hij als maatstaf aan voor die wetenschap en kennis; daardoor overschatte hij ze. Nu is het duidelijk, mijne heeren, dat iemands kennis en wetenschap met ge-

heel anderen maatstaf behooren gemeten te worden. De beste en geijkte ellematen in casu zijn het aantal geregelde voordrachten, het aantal colleges, die men gevolgd heeft en het al of niet bezitten van een academischen graad. Zij, die veel willen weten, behoeven daartoe slechts weinig moeite te doen, want paplepelsgewijze wordt aan de u bekende inrichtingen hun kennisdorst gelescht. De waarde van dressuur op het gebied van geestesontwikkeling kunt ge niet te hoog schatten. Er zijn toch van die beklagenswaardige autodidacten, welke bij eigen lessching nooit genoeg naar hun zin krijgen, die altijd dorst blijven houden; en ziet thans eens rondom u! Wie uwer, heeren, en ook gij, die andere wetenschappen dan de medische beoefent, wie herhaal ik, is niet na het verkrijgen van den begeerden graad volkomen verzadigd? U en ons kost het weinig moeite, door te dringen in den aard der dingen; dien anderen daarentegen?

Verder begon Multatuli zijne aangeboren talenten, die waarlijk zoo groot niet waren, te overschatten, door ze te vergelijken met die van de inférieure exemplaren der menschheid, welke hij tot dien tijd hoofdzakelijk had ontmoet. Gij herinnert u, hoe hij in Indië éénoog onder de blinden was; in Nederland nu, waar hij al heel spoedig had kunnen opmerken, dat hij blinde was onder twee-

oogigen, als hij namelijk de dingen slechts goed had kunnen zien, — in Nederland zelfs verbeeldde hij zich scherper en verder te kunnen zien dan de supérieure exemplaren van ons volk, als daar zijn Thorbecke, Muurling, Zaalberg, Fransen van de Putte, onze ministers, onze centumviri enz.

Hij meende, dat veel zeggingskracht en meesterschap over de taal op zichzelf zou volstaan, om den strijd des levens aan te binden, zonder andere middelen hoegenaamd. Verstaat mij wel: ik bedoel niet den struggle for life, dien hij in Indië, als men wil, bijna volstreden had (want pensioen-verdienen mag in dien warmen strijd de zege wel heeten) — dien strijd had hij gekampt zonder zeggingskracht en taalbeheersching; neen; ik bedoel den strijd in Europa, dien hij te kwader ure aanbond tegen wat hij noemde: eene verleugende maatschappij, een verrot Nederlandsch staatsbestuur, de overgeleverde moraal, het geloof, de goddienerij enz. In dien strijd nu bracht hij niets anders mee dan de twee genoemde machten. Al ziet men ook, dat alle hervormers van alle eeuwen geene andere hefboomen gebruiken, onwetend en zenuwziek als die lieden doorgaans zijn; al hoort men wel eens zeggen, dat het woord altijd het zwaard, de waarheid het schild is geweest, waarmede neurasthenici den leugendraak (zoo noemt men zulks!) meenden te

kunnen bestrijden; al hoort men onder de andere vechtmiddelen, die Multatuli gebruikte, schetterend door zijne vergoders noemen: zijn eervol verleden, zijn onbevlekten naam, zijne opofferingszucht, zijn denkend brein, zijn gevoelig hart, zijne stouten wil, zijne scherpe geeselroede der satire, zijn zwaren moker der logische bewijsvoering, zijne lier, die wilde beesten deed verstommen en temde, zijne muze (nu nog mooier!) die hem moed insprak, als hij teruggeslagen werd; gij begrijpt licht, hoe weinig dit alles beteekent, als ik u zeg, dat Dekker *arm* was. Gij weet, dat Gaafzuiger hem lui, pedant en ziekelijk noemde en hem dus op straat zette; welnu: die op straatgezette man wilde den hervormer spelen, den strijd des levens aanbinden althans, zonder andere middelen hoegenaamd dan de door mij genoemde. Hij kende zeker het Fransche spreekwoord niet, dat toch zoo waar is: Point d'argent, point de Suisses! Welnu: wat deed hij dan in de menschelijke arena?

Ziet rond in de bundels Ideën, mijne heeren, waar hij Wouter en zijne omgeving teekent; leest de Sainte-Vierge, leest de likdoorn-geschiedenis, lees, ja, lees gerust alles, en zegt mij: had die man niet een hoogst gebrekkig beeld van het Europeesche leven? Kende hij het beter dan Woutertje zelf? Als idioot heeft hij in Nederland en 't overige

Europa rondgezworven, zonder zuivere indrukken te verkrijgen van de maatschappelijke verhoudingen. Waarlijk: de geest, die de Indische samenleving beheerscht, gelijkt beter op den geest van het Europeesche leven, dan het beeld dat Multatuli van de werkelijkheid bezat, op die werkelijkheid zelve. Hij kende noch de Nederlandsche, noch de Indische staatsregeling, noch het pauperisme, noch het onderwijs, noch de prostitutie, noch den zoogenaamden Nederlandschen Mammondienst (in parenthesi: dien dienst beveel ik U aan) noch de Nederlandsche godzaligheid, waarop hij zoo afgeeft. In één woord: hij werd misleid door fata morgana.

Erger dan dit alles was zijn waan, nadat hij gedurende vier jaren herhaaldelijk schipbreuk had geleden met zijne pogingen tot herstel van wat hij verkeerdelijk onrecht noemde, zijn waan, zeg ik, dat een beroep op het geheele volk, op den koning persoonlijk, zijne vijanden zou hebben kunnen vermorzelen. Zijne loyauteit weerhield hem, dadelijk den Havelaar te schrijven, alvorens zijne slachtoffers te waarschuwen. Wij allen weten, hoe het met zijne schitterende wraak, met de vermorzeling zijner vijanden, ging. Natuurlijk net omgekeerd, dan onze lijder verwachtte. Niet hij zegevierde, maar zijne edele tegenstanders; niet hij werd lid der Eerste Kamer, maar Duymaer

van Twist; niet hij minister van Koloniën, maar Fransen v. d. Putte; — de koning wilde zelfs de opdracht van zijn boek niet aannemen. O, had hij toch een juisteren blik op de werkelijkheid gehad! Wij zouden nooit het ongemotiveerde, en dus het onzinnige boek, dat Max Havelaar heet, in onze letteren hebben behoeven op te nemen. Er zijn er, die meenen, dat Multatuli, na herstel van grieven te hebben gekregen (nota bene) zou teruggekeerd zijn naar Indië en dat hij het daar nog heel ver had kunnen brengen; er zijn er, die gelooven, dat hij een rustig, huiselijk en kalm leven op prijs stelde, zooals hij ergens zelf zegt, doch blijkt niet uit geheel mijn betoog het tegendeel?

Is dan, zooals ik heb aangetoond, het schrijven van den Max Havelaar eene daad van razernij geweest en dit opus zelf een vuile karbonkel op de blanke en gave huid der Nederlandsche kunstgodin, de vraag rijst en die moeten wij thans wetenschappelijk overwegen: of hij destijds nog te redden zou zijn geweest? Geëxalteerden zoeken slechts steun bij hen, die zich mede door hen laten opwinden, (de dwazen) en zien altijd onwelwillendheid of erger in elke poging om hen tot bedaren te brengen. Hunne verachting voor die koele verstandsmenschen is onzegbaar diep, die volgens hen te laag staan om het grootsche te begrijpen. Daarin schuilt hunne fout en tevens

de onmogelijkheid, dat een koel verstandsmensch Multatuli nog had kunnen redden. Bedaardheid — hij dweepte er niet mee. Hij begreep niets van onze nationale lofspraak: hij is zoo'n bedaard mensch. Vergis ik mij niet, dan heeft hij ergens in opgewondenheid gezegd, dat de uitdrukking: „blijf bedaard" kalme menschen driftig maakt en driftige woedend. Vóór den Havelaar was er dus geene redding mogelijk en plomp verloren liep hij in zijn ongeluk. Later, toen zijne zenuwziekte reeds monstrueuse proportiën had aangenomen, was het natuurlijk nog onmogelijker, zoo gij mij dezen comparatief vergeeft. Wat heeft men hem bv. niet dikwijls krachtdadig geholpen in de verdediging van zijne zaak! Wat hebben de verschillende staatkundige partijen hem niet dikwijls de hand toegereikt! Wat vloeiden de schatten van lieden, met de beste bedoelingen bezield, hem niet in den schoot! Wat heeft men — doch waar zou ik eindigen, wilde ik alle voortreffelijke middelen opnoemen, die aangewend zijn om den verdoolden Multatuli op 't ware pad te brengen. Nochtans, hoe liefelijk ons volk zich ook betoond heeft tegenover den man, *die smart wilde lyden, om te lyden*, de natie heeft het eenige middel, dat misschien had kunnen helpen, niet toegepast. Gij meent eene openbare behandeling der Havelaarszaak; een van de Regeering uitgaand onderzoek

naar Dekker's dwaze beschuldigingen? Dan begrijpt gij mij verkeerd. Neen; als zenuwzwakke had hij behoefte aan de gelijkmatigheid van het dagelijksch leven en nu had men eene onschadelijke onder-curateele-stelling voor den lichtmis kunnen uitdenken, waarbij hij die gelijkmatigheid genoot. De medewerking, in 't geheim, van zijne vrouw, ware daartoe noodig geweest. Mogelijk had Tine er zich niet toe willen leenen, hem te misleiden, wat ik jammer genoeg vind: hoe goed toch zou het geweest zijn voor de rust van het Nederlandsche volk, als men zóoveel bij elkaar had gebracht, dat Tine onbezorgd met haar gezin had kunnen leven. Hij zelf moest en zou daarvan niets gemerkt hebben. Was hij eenmaal onder curateele, nooit — daarvoor staat mij zijne naiveteit borg, — zou hij aan zijne vrouw hebben gevraagd, waar haal jij de duiten van daan? Nog iets zou ik haast vergeten en gij zoudt u dit beklagen: vraagt eens aan uwe medestudiosi een Code Pénal ter inzage en slaat art. 339 op. Welnu: tot de onverbiddelijke toepassing van dat artikel had men zijne echtgenoote moeten dwingen, afgezien van al zijne theorie, van al zijne hoogdravende beschouwingen over de ware moraal (niets dan bombast!) en de zitplaats van het anatomisch kenmerk van 's menschen geboorte. Vat gij, wat ik met dit laatste bedoel? Herinnert u, dat Dekker gezegd heeft:

de adel en de eer des menschen wonen boven zijn navel (kieschheidshalve vermeed ik dit woord en substitueerde een wetenschappelijken term). Gij weet beter en billijkt mijne verbloeming, maar gij weet niet, hoeveel onzin Multatuli in hoogdravende beschouwingen over de zitplaats van 's menschen geboorte-kenmerk heeft gezegd.

Ik veronderstel, mijne heeren, dat telkens aan 't slot van die beschouwingen een wissel aan den auteur is gepresenteerd. Wat in geldelijk opzicht zijne treurzangen en klaagliederen aangaat, bij aandachtige lezing zal men bijkans met den vinger kunnen aanwijzen, bij welke passages zijner werken een wissel aangeboden, bij welke andere er een betaald is geworden. Na de Sainte-Vierge is er een betaald; na de Kruissprook, na de Geschiedenissen van gezag, eene of verscheidene aangeboden; na „Wijs mij de plaats" een betaald,.... in 't kort, zoo gij u met een weinig physiologische logica wapent, behoeft gij mijne vingerwijzingen niet eens. Bijna ten overvloede breng ik u in herinnering, welke slechte financiers Bilderdijk en Da Costa waren, onder de uitdrukkelijke opmerking, dat hunne financieele fouten een veel goedaardiger karakter vertoonden dan die van Dekker.......

Ik ontneem den dokter het woord, want ik ben niet bedaard genoeg (o, die neurasthenie!) om

kalm te blijven, waar karakters als dat van Bilderdijk en dat van Multatuli onderling vergeleken worden en de vergelijking ten nadeele van den laatste uitvalt. Wat Multatuli zelf over den mensch en dichter Bilderdijk heeft gezegd, het zal hier weinig gewicht in de schaal leggen. Men zou mij, indien ik dit releveerde, wellicht toevoegen: nu ja, maar....; met andere woorden: ik zou er geen eer mede inleggen. Hooren we echter even naar Simon Gorter, die in zijne „Letterkundige Schetsen" als volgt over Bilderdijk spreekt. Daarna lette men wel op de door dr. Abrahamsz betrachte piëteit.

„Het blijkt, dat deze mensch, die zulk een toon aannam tegenover anderen, verre van rein en goed was, en dat hij, verre van rein en goed, nogtans niet vermetel vond Gods vonnissen over zijne broederen te spreken met ongoddelijke bitterheid."

„Het blijkt, dat deze man, wiens Heiland hem alles was, ten zeerste gehecht was aan het speelgoed van zijne aardsche afkomst en gaarne liet voelen zijne verwantschap met de Grieksche keizers, den geheimzinnigen Zwanenridder, de Orsini in Italië, de Teisterbants, de Heusdens, Witte van Haemstede. — Het blijkt, dat hij zijn leven lang niet afgelaten heeft bij elke gelegenheid te prediken, dat hij in zijne advocatenpractijk, en met name in het rechtsgeding van Kaat Mulder,

de groote, de eenige schuts van 't wankelend recht is geweest. Het blijkt, dat deze Christen zoo goed als nooit met het hem opgelegde lot tevreden was; dat hij b. v. door Koning Lodewijk tot bibliothecaris benoemd, die van zijn alles besturenden God hem aangewezen plaats om nuttig te zijn en zijn brood te winnen, voor zich niet goed genoeg achtte en doodeenvoudig zijn beschermer liet weten, dat hij het niet kon en niet wilde blijven; dat hij niet goedertieren, niet zachtmoedig was, niet afkeerig van toorn, zijne driften niet bedwingende; dat hij tegen alles en allen ingenomen was en uitvoer, zoodat zijne vrienden met hem verlegen waren; met één woord, dat Bilderdijk een „wereldjen apart" eischte voor zich.

Het blijkt, dat deze man, bij wien Christus de eenige Heer en Meester heette, alles behalve vrij was van de zucht om menschen te behagen. Napoleon bij gelegenheid van zijn huwelijk met Maria Louisa, Koning Lodewijk bij allerlei gelegenheden wijdde hij lofspraken zooals het een mensch niet geoorloofd is aan zijn medeschepsel te wijden, en die noch de vrijheid des dichters, noch de dankbaarheid van den beweldadigde rechtvaardigt. Hij wist het zelf wel, en noemde die verzen paradeverzen, waarin de convenientie heerschte en heerschen wilde en waarover hij wel onder

vrienden meesmuilde. Wij zijn dankbaar voor de verklaring. Parade was dan wel denkelijk ook die dichterlijke groet aan Willemijn, prinses van Pruissen, weduwe van Prins Willem V, die hem vanouds niet lijden mocht en wier dood hij later op zijne beurt in de volgende termen eerbiediglijk aankondigde:

> De moeder van den Vorst trok af:
> Geen rouwklacht volgt haar na in 't graf;

parade dus, dat hij haar toezong:

> Van al den zwier ontbloot, die eens mijn tonen sierde,
> Legt thans dit hart alleen zijn zuchten aan uw voet,

en verzekerde:

> Heel Neêrland, weêrgekeerd, en aan uw knieën gezegen,
> Aanbidt de Majesteit die uw geslacht omhult;

parade voor Koning Lodewijk misschien ook, dat hij, bij den aanval der Engelschen op Zeeland, die onbezweken tegenstanders der Fransche overheersching, onder wier vanen Oranje streed, „verachtlijk moordgespuis" noemt,

> .... een hoop van plonderaren,
> Barbaren, duizendwerf barbaarscher dan Barbaren,
> Die met uw eeden, met de Godheid spot en speelt;

dat hij uitroept:

en — liever slavernij
(Zoo 't lot geen keus meer liet), dan met uw bijstand vrij!

omtrent datzelfde volk, dat niet vele jaren later „'t grootmoedig Albion" zal heeten. Parade dan ook wellicht — — maar wij dachten, dat een christenzanger eerder zijn speeltuig tegen de steenen der straat vergruizen zou, dan het te verlagen tot parade.

„Het blijkt, dat deze geloovige, in het genot van een koninklijk pensioen van zesduizend gulden, zijn huis op eene wijze heeft bestierd, dat hij zijn boedel aan de kamer en zichzelven op den schrikbren oever der zelfvernietiging heeft gebracht.

„Het blijkt, dat van alle dichters juist deze geloovige Koekeloer moest schrijven met die laffe, zoo smakelijk uitgewerkte beschrijving der amours van dezen haan, en Ridder Sox vertalen, dien opgeschoten gymnasiasten elkander grinnekende laten lezen. — Het blijkt, dat deze wedergeboren, geestelijke mensch nooit van de liefde zong, of hij bezong in de eerste plaats en het liefst en het schoonst de liefde der zinnen. Dat zijn meesterschap over de taal nooit grooter bewondering wekt, de klanken onzer moederspraak zelfs bij hem nooit tot tooverachtiger melodieën samen-

smelten, dan wanneer hij met voelbare voorliefde de geheimen van den bruiloftsnacht meer dan half ontsluiert. Dat de dartelheid in onze taal nooit stouter zanger heeft gehad dan hem...... Maar, en dit is erger dan dartelheid van taal en verbeelding, wat te denken van den man, veertig jaren oud, echtgenoot en vader, die in heftigen liefdegloed ontstoken voor haar, die spoedig zijne tweede vrouw zou heeten, een onschuldig, rein kind van achttien jaren, plaats gaf en den loop liet aan de volgende gedachten, door het houdje op haar schoot straffeloos en schaamteloos in hem opgewekt:

.... Zijn dierenmuil mag uwen adem vangen!
Zijn vuile snuit, naar walglijk aas gestrekt! (*)

„Het blijkt eindelijk, dat de man, wiens leer was: „zoo hecht ik misschien meer aan de *Heiligheid van 't Huwelyk* dan gewoonlijk bij ons geschiedt, en beschouw er een onverbreekbaarheid in, anders dan die men gewoon is te stellen of tegen te spreken? — eene daad heeft gepleegd, daarmede zoo volkomen in strijd, dat men zich verwondert hoe hem in later tijd, bij 't nederschrijven dier regels, de pen niet uit de hand is gevallen." —

(*) Ik vraag verlof, slechts twee regels van deze vuiligheid te geven, in plaats van 13, zooals Gorter, naar mijne meening verkeerdelijk deed.

Schijnbaar medelijdend, maar in alle gevalle onlogisch verwijt de dokter aan de met kennis en wetenschap, doch zooals blijkt niet met wijsheid geïmbibeerde samenleving, dat zij een menschenkind en nog wel een niet onbeduidend exemplaar (men lette op de woordenkeus: niet onbeduidend staat bedaardweg voor veelbeteekenend) door waanvoorstelling misleid, in 't verderf laat loopen. Dat kennis en wetenschap niet noodzakelijk wijsheid met zich voeren, is van ouds bekend; de stumperigheid op maatschappelijk gebied van sommige geleerden bv., heeft dikwijls tot wit gestrekt aan geestigen spot. Maar de beoordeeling van medemenschen vordert wijsheid en ik vraag, of het staan op een physiologisch, zegge wetenschappelijk standpunt, die eigenschap meebrengt? Overigens: de dokter verwart haar met edelmoedigheid. Er is namelijk geene wijsheid in het toeroepen van een doove, die op de rails loopt, maar plichtgevoel en menschenliefde. Hoe dit zij, men kan het beeld van Abrahamsz omkeeren en zeggen: niet Multatuli liep op de rails, maar 't koloniaal beleid. Multatuli waarschuwde de natie met zijn Havelaar; waarschuwde den koning met zijn brief over de openingsrede. Profetisch kondigde hij den rampzaligen Atjeh-oorlog aan en het verval onzer macht in Indië. Zong ons volk in de 14e eeuw: „Van Alkmaar begint de victo-

rie!", snijdend scherp riep Multatuli ons toe: van Atjeh begint de nederlaag!" Moet het nog bewezen worden, dat hij den aansnorrenden trein wel goed hoorde, doch de regeering niet? Zijne profetie in de Atjeh-zaak — men moet het bejammeren voor de doove, eigenzinnige, met wetenschap doordrenkte regeering — doet denken aan het „Wee u Jerusalem" van Jezus. Ook deze martelaar ging zwanger van „waanvoorstellingen" en „grootheidswaan". Hij noemde zich Koning der Joden. Bitter is hij daarvoor gestraft, boven zijn kruis liet Pilatus het opschrift spijkeren: Jezus Nazarenus, Rex Judaeorum. Als een andere Pilatus, die den smaad nog wilde voorkomen, die echter te karakterloos was, om den wil van het plebs te weerstreven, slaat dr. Swart Abrahamsz, geheel uit eigen aandrang de hoonende woorden: „Multatuli, dictator van Indië, keizer van Insulinde" boven het martelhout van Douwes Dekker.

Het krenke niemand in zijne godsdienstige overtuiging, zoo ik Christus en Multatuli in éénen adem heb genoemd. Mijne bedoeling is geene andere geweest, dan op treffende wijze de gelijkslachtigheid aan te toonen der piëteit van de Joodsche schavuiten en Romeinsche huurlingen, met die van onzen medicus.

Ook de godsdienst had Dekker kunnen redden. Ach ja, wie zal 't betwijfelen? Ware Jezus toe-

getreden tot de bent der Farizeën en Schriftgeleerden, wie zou Hem hebben mishandeld?

Zoo evenwel meent het de dokter niet. „Wanneer bij menschen met eene sterke dichterlijke phantasie het natuurlijke godsbegrip wordt verstoord, dan vormen zij zich onmiddellijk een ander." Dat kan wel waar wezen, maar eilieve, welk eene terminologie: het natuurlijke godsbegrip! Is dit het Calvinistische, het Katholieke, het Mohamedaansche, het Joodsche, het theïstische, het pantheïstische? Of meent gij, zoo zal 't wezen, het in de jeugd aangebrachte en ingeprente?

Genoeg: Multatuli bad tot Fancy. „Voor den autochtonen, onrijpen wijsgeer, die in eene omgeving van Mahomedaansch sensualisme en koloniale zelfzucht (ei!) den ouden God zijner vaderen was kwijtgeraakt en het bidden had afgeleerd, was deze Fancy een valsche god van eigen maaksel, die hem op een dwaalspoor leidde." Ik erken, dat rijpe, geschoolde wijsgeeren zelden eene muze als Fancy er op nahouden; ook, dat zij het natuurlijke godsbegrip niet spoedig laten vallen en het bidden niet vergeten; het laatste althans nemen wij op gezag van dr. Abrahamsz aan, maar het „dwaalspoor" — daar geloof ik niets van. Ik tart mijn tegenstander aan te wijzen, waar de muze den dichter het spoor bijster deed worden;

desgevorderd wijs ik dan gaarne de heerlijke wegen aan, die zij hem heeft doen bewandelen. Is het noodig, de muze van een groot dichter in bescherming te nemen? Staat zij niet te hoog, om de scheldwoorden: „valsche godheid, verleidster" te hooren; te hoog ook, om bezoedeld te worden, als het philisterdom haar kleed tracht te bespuwen?

De dokter meent, dat „een Katholieke Dekker tot meerder voordeel voor de samenleving en meerder geluk voor zich zelf dit aardsche tranendal zou zijn doorgewandeld." Alweer roep ik uit: welk eene terminologie! Welk nut toch zou de „samenleving" van Dekker gehad hebben, als hij assistent-resident gebleven was of resident geworden en later zijn pensioen in Nederland had verteerd? Men meent met de „samenleving" toch niet de bevolking eener afdeeling of residentie op Java, of eenige neringdoenden in Holland? De gemoedelijke piëteit bedriegt hier de wijsheid. De gevoelvolle uitspraak blijkt slechts eene halve waarheid te zijn, met eene groote onwaarheid tot tegenhangster. De „samenleving" toch had niets aan Dekker gehad, als hij Roomsch ware geworden en in dienst gebleven; hij zelf echter zeer zeker veel.

Dekker, vernemen wij, had eene onbestemde sympathie voor de heilige Moederkerk. Onbestemd

en half bewust was die sympathie in geenen deele, merk ik op. Hij waardeerde, afgescheiden van de dogmatiek, in die kerk „het werk der eeuwen"; haar „sit ut est, aut non sit"; hare hiërarchie (*), hare tucht, haar verleden en, kunstenaar als hij was, het poëtische in al hare vormen. Hij beminde die kerk, omdat hij sympathie had voor alles, wat leed en hij de overtuiging koesterde, dat zij inderdaad de blijde boodschap der armen was; man uit één stuk, wars van alle halfheid, behaagde hem hare eenheid, hare consequentie. Ook Dekker zag liever eene kathedraal uit den bloeitijd der Gothiek dan eene ongestileerde, plompe, niets uitdrukkende hervormde kerk. Er is in eene vergelijking van den Havelaar met de Camera Obscura gezegd, dat dit laatste boek ook wel verheven is, maar niet verhevener dan de nok van een protestantsch bedehuis, terwijl onderscheidene gedeelten van het eerste u regelrecht Insulindes blauwen hemel invoeren. Deze gedachte van Busken Huet teekent op fraaie wijze Dekker's kunstaanleg.

Eerde hij den „God zijner vaderen" niet; schrikte de dogmenleer van het Catholicisme hem af; hij heeft zeker eenmaal den eersten God hartgrondig bemind; daarvoor staat ons zijn „Gebed van den

(*) Ons koloniaal stelsel noemt hij ergens eene tweede Katholieke kerk.

onwetende" borg. Vosmaer heeft het een „afscheidskreet van het geloof" genoemd, en niet ten onrechte. Na dien smartkreet, het is waar, predikte Multatuli een kruistocht tegen het geloof, tegen den „kanker van de goddienerij" en hoe de eerlijke strijder voor wat hij waarheid meende te zijn, verder de religie noemt. Hij zwoer een Hannibalseed tegen wat hij de „biologie" des geloofs noemde en werd dien eed niet ontrouw. Zoo iets echter hem ontrouw had kunnen maken, het zou het modernisme, de modern-theologische richting geweest zijn. Uit walging over haar, schaarde hij zich bijna aan de andere zijde. Hoe onbarmhartig heeft hij de hybride van „geloof en steenkool" gegeeseld! Men denke aan zijne toespraak tot de Geyter (4e bundel Ideën) en vooral aan wat hij schreef over Zaalberg (2e bundel.) En wat heeft het modernisme in Nederland geteeld? Een hoop onbekookte vrijdenkers, loochenaars van den geest, plus een talrijk kroost van doleerenden. Wie had in den kamp tegen de moderne theologie gelijk? Wie was in dezen wederom de doove, die op de rails liep, en wie de medelijdende roeper?

De dokter vermeldt, dat Multatuli zich eenmaal in Indië heeft laten doopen tot Katholiek. Niet algemeen was dit bekend, doch velen wisten het. Een hem sympathiek priester zal die bekeering

wel hebben weten te bewerken, toen de lijder in „eene vlaag van sterke vermoeidheid" (wat is dat?) behoefte gevoelde aan het absolutisme. „Dit feit is voor hem, zoowel als voor zijne omgeving, verloren gegaan, maar dat het toch niet geheel en al vergeten is, meenen wij te mogen opmaken uit de wijze, waarop na zijn dood van Katholieke zijde over hem gesproken is." Wat van die zijde in schrift goeds over Dekker is gezegd, weet ik niet; doch dat zijne werken zeker op den Index staan of eerlang zullen staan, is ontwijfelbaar.

Gered door de kerk. Hierop teeken ik aan, dat mijne vaste meening deze is, dat de doove man, de eenoog, wel zeer broederlijk zou zijn behandeld, had hij slechts den heerschenden godsdienst in 't moederland met liefde, ware of gehuichelde, omhelsd. Wij weten toch, dat de Protestanten (de Katholieken in mindere mate) in Nederland den hefboom der financiën besturen; ook dat het geld in 's dokters oog, zeker een der straks gehekelde „andere middelen" voorstelt. Welnu: had hij niet zoo afgegeven op het protestantisme, (*) hoeveel dominees en dus hoeveel „middelen" indirect door hen, zouden hem hebben gewerkt ten goede. De moedige strijder heulde echter met niemand, met geene partij, hoe ook genaamd, met geene

(*) Zie de parabel van den wind in 't gekkenhuis. (Ideën III.)

clique, welke ook; zijne eerlijkheid had hij niet te koop voor de schatten, voor het vette der aarde. Zelf erkent hij — en wie zal het weerspreken? — dat hij zijne fortuin had kunnen maken, als hij de eene of andere koloniale regeeringspartij had willen dienen. Leugenachtig is de bewering, dat hij zich eenmaal zou hebben „verkocht aan 't behoud". Arme zoutpilaar midden in de verrotting! Zeker, had zijn geweten een weinig zeemanskunst verstaan — de schipperszoon haatte alle geschipper: gevraagd, dit verschijnsel physiologisch te verklaren — hij ware de haven van stoffelijke welvaart met volle zeilen binnengestevend. In den VII^en^ bundel Ideën heet het: „Luister eens goed, lezer. Gij weet, dat ik „een broodschrijver ben. M'n industrie brengt „mede, dat ik mij toeleg op behagen. Hoe pret„tiger lectuur, hoe hooger m'n uitgever mij ho„noreeren kan. Uit 'n welbegrepen eigenbelang „had ik mij voorgenomen de gesprekken, die Wou„ter bij dat postkantoor te hooren kreeg, zoo „nauwkeurig te schetsen, dat deze bundel de „Kathechismus worden zou van al wat „op de „Oostzee is", van al wat in „assurantie, koffie of „schoensmeer doet", van al wat liefde voelt voor „'t scabreuze. M'n fortuin ware gemaakt geweest. „Want al zij 't nu eenmaal 'n armoedige waar„heid, dat Nederland zijn schrijvers en kunste-

„naars niet behoorlijk voeden kan, zoolang ze „slechts wat goeds leveren, zeker toch is er met „Gods hulp nog geld genoeg in 't land om ko„ninklijk te betalen voor liederlijke prikkeling. „Hierop bouwende droomde ik mij bergen van „vierentwintig karaat. Reeds was ik in besprek „over 'n buitenplaats.... die van Van Twist, „b. v. — De edele man wou me z'n baronie bij De„venter goedkoop overdoen, omdat er zoo akelig „gespookt wordt door Saïdjah en Adinda....

„Voor evenwel de zaak beklonken was, werd ik „verrast en gestoord door 'n verschijning — géén „spook, o lieve, lieve, heerlijke Fancy! — die mij „opeens onbekwaam maakte tot alle kwaad, on„machtig dus tot het schilderen van gemeenheid „en tot het betrekken alzoo van 'n buitenplaats „die door Van Twist met z'n indische spaarpen„ningen betaald is"....

Zooals men ziet: er bestonden middelen genoeg tot redding, beter zelfs dan Abrahamsz — wel wat laat — aangeeft. Toch is hij totaal verongelukt. Ja, naar den Droogstoppel! Hij is niet afgunstig op den spoed en het gemak der reis van vele anderen, die mede de levenszee overstaken! (*)

Waar de dokter spreekt over het manuscript van den Max Havelaar, vernemen wij weder eene oratio pro domo, thans eene, die den stoutsten

(*) Millioenen-Studiën: Bergpoëzie.

„hoogheidswaan" van Multatuli de nedrigste nederigheid doet schijnen. Wat staat de pathologie toch hoog, lezers!

Van Lennep was „een door en door scherpzinnig Nederlander", „verstandig en wijs", „maar een patholoog was hij niet." Was hij dus eigenlijk wel *iets?* Hoe dit zij, Van Lennep had zeker iets ziekelijks in 't manuscript moeten ontdekken; het ontging echter zijn scherpen blik, die niet met physiologie was gewapend!

Stond „de fijne menschenkenner" (volgens den een), de romanfabrikant (volgens den ander) veel lager dan een patholoog, hooger dan Multatuli stond hij zeker. Hij toch „is juist daar, om te bewijzen, dat dichterlijk vuur en eene levendige verbeeldingskracht in het menschelijk organisme vereenigbaar zijn met practischen zin en gezond verstand." Dit strijdt wel eenigszins met de vroeger geuite physiologische bewering aangaande het bekende evenwicht, òf de wil was bij Van Lennep stellig zeer schraal ontwikkeld! Toch beaam ik de stelling. Ging het Tollens en Dickens niet naar den vleesche en zoovele anderen? Wel komt ons hier de schim van Vondel en andere neurasthenici voor den geest, maar weg met hen! Doch gevoelt de letterkundige dokter niet, dat het iets anders is, versjes te maken in weelde en romans te schrijven uit liefhebberij, iets anders met tra-

nen en bloed aanklachten te schrijven tegen een verleugend, wegzinkend, bedorven volk? Practische zin en gezond verstand — het uitsluitend domein der families Kappelman en Jan Rap — waren zij ooit in doctoralen zin bij hervormers en martelaars te vinden? Ik zou mij schamen, de nagedachtenis van Van Lennep te onteeren, doch staat het iemand, die demonstreert, vrij, zulke.... dichterlijke vrijheden zich te veroorloven als daar zijn de voor Dekker ongunstige vergelijkingen met Bilderdijk en Van Lennep? Onze geestige romancier moge het volk hebben vermaakt en zijn schoonheidszin helpen veredelen, hij behoort niet tot hen, die kunnen uitroepen:

Nos pleurs et nos soupirs sont l'huile de la lampe
Que Dieu nous fait porter devant l'humanité.

De Max Havelaar deed eene rilling door 't land gaan, erkent Abrahamsz. — Dat was al veel, maar het was ook het maximum van succes, dat men kon verwachten. Tusschen de regels in staat hier, dat Multatuli het Nederlandsche volkskarakter overschatte. En ja, dat was zijne fout, die hij later duizendmaal heeft ingezien en erkend. Welk sarcasme, niet waar? Onwaar is het, dat die laagte van ons zedelijk peil in 't jaar 1860 zoo algemeen zou bekend zijn geweest. De Helmersche periode was kort achter den rug en

Multatuli — ja naief was het! — dacht, dat het goddienend Nederland, het zwetsende, brallende en snoevende Nederland, wel zooveel eergevoel bezat, dat het niet slechts zou rillen, maar ook onmiddellijk zeggen: Wie heeft gelijk; wat is waarheid? — „O, dat ik werd opgeroepen om te staven, wat ik schreef! Maar dat het geschiedde met de macht en den wil om recht te doen, zoodra ik zou bewezen hebben, geen lasteraar te zijn geweest!" (*) Dikwijls heeft men gezegd, dat het litterarische schoon van den Havelaar in mindering kwam van de uitwerking der aanklacht, daarin vervat. Dit is gehuicheld. Was de opdracht aan den koning en het schitterende verzoek om zijne tusschenkomst, de tusschenkomst van hem, den keizer van het prachtige rijk van Insulinde, niet duidelijk genoeg? Wat vroeg Dekker? Het dictatorschap, de keizerlijke kroon? Neen: „dat de Havelaars niet worden bespot door den modder van Slijmeringen en Droogstoppels en dat ('s Konings) meer dan dertig millioenen onderdanen (niet) worden mishandeld en uitgezogen in (Zijnen) naam." Was dat ziekelijkheid, dokter, of 't pijnlijke mes van den medicus in de rottende wonde?

Dat verder „ons publiek zich bepaalt tot rillen, wanneer een Italiaansch, Fransch of zelfs Belgisch

(*) Max Havelaar.

publiek opvliegt," wordt verklaarbaar genoemd en dit „niet alleen", maar „het is volmaakt vergefelijk.'' Vooreerst zij opgemerkt, dat Multatuli volstrekt geen opvliegend publiek wenschte, maar den koning, als het geëerbiedigde hoofd van den Staat, hulp en voldoening verzocht. Ten tweede, dat al het slechte wel verklaarbaar zal zijn, vooral met behulp van physiologie, en dat wij een tijdperk te gemoet gaan, waarin niet alleen de aanbidding van het genie als waanzin zal worden gebrandmerkt, doch waarin ook de gemeenste fielten volmaakt vergefelijk zullen worden bevonden, daar men uit de structuur van hun schedel en de vorming der meergenoemde knobbels, al hunne handelingen zal kunnen verklaren. Heeft die verklaring bij hun leven eenige moeielijkheid in (ook de dokter opereert slechts met abstracte preparaten), hunne onschuld moet steeds ondersteld worden. Is dit het duizendjarig rijk, dat Da Costa inluidde?

Het polderjongensachtige in den Nederlandschen volksaard is dus volmaakt vergefelijk. Juist, want nog eens: wie geene hand heeft, kan geene vuist zetten en Kappelman mag bij zijn bier en scharretjes gerust smalen op Alexander den Grooten.

't Is voorwaar eene mooie vlag, die eene vuile lading dekt, het gevleugelde woord van Madame de Staël: tout savoir, c'est tout pardonner. Doch,

als dan onze volksaard, zooals Abrahamsz aantoont en waarvoor hij absolutie gereed heeft, door het polderen vermodderd is; als dan rillen de hoogste zedelijke uiting is van onze „practische en met gezond verstand" begaafde landgenooten, waarom dan toch aanspraak gemaakt op reinheid van zeden, diepte van godsdienstig gevoel, deugdzaamheid, ridderlijkheid en leeuwenmoed?

Neen, ons klimaat brengt geen snelle geestdrift mede. Toegegeven, maar vermoordt het ook het rechtsgevoel? „Er ging eene rilling door 't land" en daarna sliep men weder in; zoo zou ik aanvullen. De dokter vindt goed, aldus te completeeren, „maar Multatuli werd niet ten troon verheven". Alsof dat gevraagd was. — Erkend wordt, zelfs door Abrahamsz, dat men de Havelaarsdaad negeerde, om te wijzen op het „talent" van den martelaar, of dat men er wapens uit smeedde voor het „liberale" tuighuis. „Natuurlijk" zegt de medicus, „was er geen sprake van datgene, waarvan zijne overspannen phantasie in verband met *zyne totale onbekendheid met Europeesche toestanden* (*) hem zich eene voorstelling had doen vormen, namelijk eene soort van politieke rehabilitatie als ambtenaar, waarbij hij, ex autoritate populi, *in rang zou worden verheven boven zyne*

(*) Ik cursiveer.

vroegere superieuren. (*) Hier vraagt men: waaruit blijkt, dat Multatuli die verheffing krachtens den volkswil wenschte? Of wel: speelt in deze phrase de pathologie der eerlijkheid ook parten, om het zoo parlementair mogelijk uit te drukken? Een polderjongen, die de ware toedracht der zaak kende en daarna de femelende... parlementarismen des dokters hoorde, zou mogelijk wel zeggen: dat is gelogen!

Dat iemand een beroep op het volk doet, is, medisch gesproken, erg dom en kan alleen hem in 't hoofd komen, die „totaal onbekend is met Europeesche toestanden"!! De laatste uitdrukking, die mij nu reeds tweemaal uit de pen is gevloeid — men herhaalt zoo gaarne eene goede grap — doet het mij ernstig bejammeren, zooals weleer een medewerker van Dr. Feringa's „Vrije Gedachte", dat wij in onze geschreven taal geen lachteekens hebben. Ik had er juist een stuk of wat noodig, doch helaas... maar neen, mijne uitroepteekens zullen hun dienst wel waarnemen.

Na van onze proestbui bekomen te zijn, verwijs ik den dokter naar Multatuli's beantwoording van Post, wiens schrijven aan den „Meester" wel bij al mijne lezers bekend zal zijn. Ook deze — maar zeer loyale — bestrijder van onzen neuras-

---

(*) Ik cursiveer.

thenicus meende, dat de hervormer zich ten opzichte van het volk vergiste. Niet alle Nederlanders, niet de Natie waren schelmen, (*) zei de „beste jongen met (zijn) Petrusnatuur". Uwe opmerking is juist, antwoordt de Meester; „doch kan ik dit bedoeld hebben bij de herhaalde aanklachten tegen: *Volk, natie, Publiek?* Zou 't noodig geweest zijn, *telkens* die woorden te omschrijven, aan te vullen, nader te bepalen, met 'n vervelend: *het gedeelte des* Nederlandschen volks, *dat...* enz.? Met: de personen, die in dit bijzonder geval zouden kunnen beschouwd worden De Natie *te vertegenwoordigen?*... enz.? Met: *de zoodanigen onder m'n* Publiek, *die ik, na telling, zifting en schatting, misschien zou mogen aannemen als bruikbare monsterstalen van 't geheel... enz.?* De beschuldiging alzoo, dat ik *de* Natie „laster" — lees onrechtvaardig beschuldig — door haar de fouten te verwijten, die ik opmerk in *myn* Publiek, zou nederkomen op iets als: Ge hebt onrecht dit stuk laken slecht te noemen. Het is zeer ongelijk, en ge zaagt er slechts 't beste eind van".

Multatuli verder, die niet als een lastig exemplaar wilde weggezonden worden en die in een aanbod tot het gezaghebberschap te St. Martin

---

(*) Het thema is: „de Natie kent u niet". De weerlegging van die thesis (Bundel Ideeën IV) behoort m. i. tot het *beste,* dat Multatuli geschreven heeft. Dit zegt wat!

berecht eene poging tot eervolle verbanning zag, sloeg dit af, met de mondelinge boodschap: „Multatuli laat vragen, of de minister gek is". Dit hoffelijk bescheid, dat zelfs een gewoonling zou kunnen ontvallen, als men hem trachtte af te schepen, knollen voor citroenen te verkoopen of iets dergelijks, noemt de dokter „een bewijs dus, dat politieke invloed destijds en nog vele jaren later, wèl op zijn program stond". Ik daarentegen acht het een bewijs van gezond verstand en practischen zin en ik verwacht van het dito-verstand mijner lezers, dat zij het ergoteeren van den demonstrant zullen gaan wantrouwen, nu en nog veel later. Na zijn échec; „van dit oogenblik nu" raakte Dekker de kluts geheel kwijt. Och, waarom niet de volle waarheid gezegd: hij had ze nooit in handen gehad, hij die totaal onbekend was met Europeesche toestanden. In eene ziekte-*geschiedenis* zie ik gaarne nauwkeurigheid. „Van dit oogenblik nu"; slaat dit op St. Martin of op de apotheose van onzen landaard? Wat volgt onmiddellijk op het kwijtraken der kluts? Men zou verwachten: allerlei dwaasheid, doch zie: „Het schrijven van den Max Havelaar had hem uitgeput en Multatuli heeft later, als hij in zijne Ideeën beweert geen schrijver te zijn, in zekeren zin gelijk". Zijn de „Ideeën" dus niet de struikelingen van dezen draadmissenden Theseus? „Tot verve-

lens toe heb ik gezegd, geen schrijver te zijn", aldus de patiënt. De litterarische dokter slaat geloof aan die bewering, echter slechts in zekeren zin en commentarieert: „Zijne pennevrucht" — hier wordt weer de Havelaar bedoeld — was niet de gezonde (!) vrucht eener krachtige (!) dichterlijke (!) verbeelding (zeker dokter: 't was de wormstekige vrucht eener anaemische phantasie) die afvalt van den boom zonder dezen te schaden, maar een kreet van pijn en wrevel, bij het uiten waarvan het stemorgaan deerlijk wordt gekwetst. Nogeens stip ik aan, dat de zieke den geneesheer alweer voor is geweest. Multatuli zegt immers zelf: „Ik wil gelezen worden enz.; het boek is slecht, zonder stijl, zonder geleidelijkheid; jacht op effect, goed, goed, goed enz.; hoe luider overigens de afkeuring van mijn boek..." enz. Overigens, de dokter zal zoo wreed niet zijn, mij, die ook een weinig aan de beoefening onzer letteren doe, de vingerwijzing te onthouden naar het gave ooft, ook in den vreemde, dat gerijpt is in krachtige, dichterlijke verbeelding en dat „afvalt", (de artisten zullen wel zeggen: merci pour le grâcieux compliment!) zonder den boom te schaden.

Nochtans: de Havelaar *was* een smartkreet, de gil van eene barende, de gil van de moeder, (*)

(*) Zie de parabel van den Impressario in de Minnebrieven.

wier kind in 't water viel, een kreet, getrapt uit de borst — en misdadig hij, die op zoo'n kreet niet ter hulpe snelt! Het was inderdaad niet een van de liedjes, die Chresos in zijn familiekring zong, welke deuntjes, — „de Bruid daarboven" bijvoorbeeld — in 's dokters beeldspraak gave fruit verbeelden.

Nog een edel beeld, aan de vruchtenwereld en de pathologie ontleend (dat doet de natuurstudie) gebruikt de dokter op dezelfde bladzijde. Doch eerst wordt voor dit beeld eene nis gereed gehouwen in onze ervaring, en die ons leert, dat een kind zegt: „stout mes", als het ten gevolge van scheeve voorstellingen teleurstelling ondervindt. Een roodblinde dan zegt tegen zijne omgeving, als die hem groene bessen heeft voortgezet: gij hadt mij geene onrijpe bessen moeten laten eten. Die omgeving nu „beschouwt het als eene vanzelf sprekende zaak, dat hij ze wel ter zijde zal leggen". De schoonheid der toepassing van dit beeld op de verhouding tusschen Douwes Dekker en zijne landgenooten daarlatende, vraag ik eene medaille voor de eerlijkheid dier „omgeving" tegenover den Daltonist, om daarna onmiddellijk toe te geven, dat onze ongelukkige kleurenblinde eenoog zich te eenen male bedroog, toen hij schreef en meende te bewijzen, dat het Nederlandsche volk (*)

(*) Zie voor de beteekenis van het woord „volk", Multatuli's antwoord aan Post. „Ideën" IV.

hem opzettelijk doodzweeg of vuilaardig bekladde. Wij, die beter dan Dekker kleuren kunnen onderscheiden, hebben straks maar weinig blankheid van ziel in de bemodderde Nederlandsche harten ontwaard. En.... dit (ik meen de kleur) was „natuurlijk, volmaakt vergefelijk". Multatuli, die ook zoo zag, — och, hij nam blauw voor geel; hij zag groene bessen voor roode aan.

„In één woord: zoo klaagde en tobde hij over een vermeend onrecht, dat inderdaad niets anders was dan de gewone loop van zaken, waarvan hij zich vroeger eene geheel scheeve voorstelling had gemaakt." Over de zaken of over den loop? Het is stout, in de Havelaarszaak van een vermeend onrecht te spreken; stout, het te willen laten voorkomen, alsof Douwes Dekker niets van de natie te vorderen had gehad; vermetel, hierbij te spreken over een gewonen loop van zaken, waartegen Multatuli niet had mogen toornen. Erger dan stout en vermetel, onbeschaamd noem ik het, als dr. Abrahamsz onmiddellijk op zijne toejuiching tot den Nederlandschen Areopagus de sarcastische woorden laat volgen: „Dit doet de wijsgeer (het toornen n.l.), de denker, die zich eene studie heeft gemaakt van den mensch en de menschheid; die elders zelf beweert: wat is, moet wezen; wat niet is, kan niet bestaan." Wien komen bij dezen smadelijken lach des dokters niet

de woorden in het geheugen: Zoo Gij werkelijk de Koning der Joden zijt, kom af van uw kruis!

Nog eens wordt den gehoonden wijsgeer en denker, „die met zijne scherpe intelligentie zeer juist eene reeks van toestanden in oorzakelijk verband weet te beschouwen en te ontleden, die doordrongen is van de onveranderlijkheid van alle causaal-verband" — voor de voeten geworpen, dat hij er maar niet toe is kunnen geraken, te begrijpen, dat hij zich iets onmogelijks had voorgesteld. Het is voorwaar muffe wierook, welke hier de criticus den Nederlanders brandt: zedelijk recht te verkrijgen is bij hen eene onmogelijkheid! En dat had de kruisman kunnen en moeten weten. O, had hij 't geweten, maar intijds. Nooit zou de Areopagus hem hebben veroordeeld „tot de kosten van 't proces en de luit"; hij ware Chresos gebleven en geen Multatuli geworden. Echter: hij heeft zich vergist in den zielenadel van Droogstoppels en andere braven, door dien eenige kwartieren te hoog aan te slaan; toen hij later een balk meende te zien door het wapen der Nederlandsche deugd, heeft hij zwaar voor zijne eerste misvatting geboet. Maar o, ik spreek het Dr. Polak in zijn „In Memoriam" van heeler harte na: hadden wij meer van die vergissingen! Ja, als ik heel verstandig over dit alles nadenk, hoe moet ik dan onze natie prijzen, die vergeten

burgers wist om te tooveren in beroemdheden, in groote letterkundigen: had zij toch minder goed weten te goochelen met recht, eer, deugd en plicht, Dekker ware niet gekruisigd en zijne kruiswoorden vermaakten thans niet de kinderen van Schmoel en consorten.

De verwachtingen, op den Havelaar gebouwd, werden langzamerhand teleurgesteld; „van eene maatschappelijke rehabilitatie" (hier paste weder het dictator- of keizerschap), „zooals hij zich die gedroomd had, kwam niets." Kwam er dus wèl iets van eene maatschappelijke rehabilitatie, afgescheiden van Dekker's droom? De geschiedenis antwoordt ontkennend en Clio meesmuilt over onze naïveteit, als wij haar vragen met Abrahamsz tot woordvoerder: is de waarheid der bittere woorden „Sjaalman doolde arm en verlaten rond" een gevolg van „de zucht tot locomotie bij neurasthenici"? Beschaamd treden wij terug, gaan nog eens lezen in den IV^en^ bundel Ideeën, onmiddellijk na „Vorstenschool" en zeggen: Ja, wij wisten wel beter!

Dekker was steeds schraal bij kas — hoe zou 't anders kunnen? — „niettegenstaande hij van verschillende zijden meer of min krachtig financiëel werd gesteund." Ook vergete men niet, hoe schitterend zijn litterarisch werk werd betaald. Het drama Vorstenschool bracht *f* 300.— op; de

auteur verklaart, „het er niet voor te kunnen doen." En is het inbeelding van den neurasthenicus geweest, die hem deed gelooven, dat van verschillende zijden zijn werk werd doodgezwegen met opzet, omdat hij geene staatkundige partij wilde dienen, omdat hij de „liberalen" had uitgekleed? Een ander moge het lijden van Multatuli in dit opzicht historisch beschrijven, mij lust het niet; maar zeker is het, en ook geheel natuurlijk, verklaarbaar en vergeeflijk, dat de uit den tempel gezweepte schacheraars het ijverigst zich betoonden in laaghartige wraak op rabbi Isscha ben Jossaef (*). Hij is beschuldigd als ergerlijk vrouwenschender, van dronkenschap, van oneerlijkheid in geldzaken; hij mishandelde zijne vrouw en pleegde in haar bijzijn overspel. Heel goedig paste men tegelijkertijd den deun op hem toe: hoe grooter geest, hoe grooter beest. Wat had men met zoo'n liederlijk sujet te maken? Nog eene groote fout kleefde hem bij dat alles aan: armoede! Derhalve werd hij uitgestooten als een schurftig schaap — geldgebrek is in sommige landen met leproosheid verwant – en de gezonde schapen deelden onder elkander het vette der aarde.

Bittere armoede leed de millioenendroomer.

(*) Zie Kruissprook, Minnebrieven.

Niet de geldjager — zeer juist toch is het, wat de dokter zegt omtrent Dekker's begrip van bezit. Hij wilde geld, veel geld, niet voor zichzelven, doch voor anderen; niet zooals dr. Abrahamsz zegt, „om als een halfgod geluk aan te brengen," want dit veronderstelt een onachtzaam, in den blinde rondstrooien van goudstukken, maar om den hefboom tot vele practische veranderingen in onze maatschappij in handen te krijgen. Men denke hierbij slechts aan zijn gesprek met Adolf in de Millioenen-studiën: „Ik wil geld, Meester en veel, veel, veel! Ik wil meer goud dan gij ijzer kunt maken in honderd weken, al werken al uw gnomen en kobolden mee. Ik moet me eene plaats koopen in de volksvertegenwoordiging.... — Geld heb ik noodig voor legers, om menschenslachtende vorstjes te onttronen in Afrika — en andere werelddeelen. Geld om bevoegdheid te koopen *tot het nazien der boeken van weeshuizen en armeninrichtingen.* Geld voor volksbibliotheken... Ik heb geld noodig, Meester, tot het bezoldigen van onderwijzers in de natuurkunde, geld voor algemeene hygiène" — wat zegt de dokter daarvan; besteden de halfgoden hunne schatten ook op zoo goede wijze? — „geld tot het wegruimen van rivierdijken, die vervloekte oorzaken van watersnood en verzande havens. Geld tot het uitwisschen van grenzen; geld voor vruchtboomen

langs de wegen, geld voor den beul...” — „Hè?” — „Ja, pensioen. Geld tot ondersteuning *zonder smaad* van invalide burgers, geld tot betaling van — desnoods onvrijwilligen arbeid derzulken, die arm werden door traagheid. Geld voor ware, d. i. *veredelende* kunst. Geld voor beschaving. Geld voor genot. Geld voor geluk. Geld voor *deugd*. En meester, zooveel geld wenschte ik, dat er, nà dat alles... maar ik vrees onbescheiden te worden?”

— Volstrekt niet. Je moogt hier zeggen wat je wilt.... Ga voort, wat wenschte je na dat alles, nog meer?”

— Meester, na dàt en veel meer nog gedaan en bewerkt te hebben door de macht, die het geld geeft.... maar ik durf waarlijk niet...”

— Komaan, wees niet kinderachtig. Nur Lumpen sind bescheiden, heeft m'n vriend Göthe gezegd — en dat is bijna waar — spreek op!”

— Ik zou wenschen, Meester, dat er, nà dat alles, nog iets overschoot om m'n lief gezin te behoeden tegen gebrek.”

Mocht iemand twijfelen aan de oprechtheid dezer wenschen, hij toetse ze woord en daad van den schrijver; mocht iemand opmerken, dat deze vorm van geldzucht schaarsch is, iedereen zal hem bijvallen. Mocht iemand er iets ziekelijks in vinden, waarlijk hij heeft zelfs den medicijnmeester van noode. Ergo bewijzen mijne aanhalingen uit

de Millioenen-studiën voor de zóoveelste maal, dat de patiënt zonder loupe en lancet, den ontledenden medicus is vóórgeweest in het openbaren van aandoenlijke waarheid.

De openbaring, die thans volgt, is echter geheel het eigendom van dr. Abrahamsz. Zij luidt aldus: Een behoorlijk kwartier, van welks noodzakelijkheid niemand zijner vele bezoekers Dekker op het denkbeeld heeft kunnen brengen, ware de eerste stap geweest om herstel van grieven te verkrijgen." Men leidt hieruit af, dat de brief aan den Gouverneur-Generaal, en de Max Havelaar stappen waren in de verkeerde richting en dat een behoorlijk kwartier.... Maar 't is om te lachen. Laat ik alleen vragen: maar gij dan dokter, die „hem achtereenvolgens gekend hebt op een bescheiden kamertje" (zeker geen behoorlijk kwartier) „op de Botermarkt bij den auctionnair Lobo, bij den banketbakker Knobel in de Kalverstraat, op eene kamer in het Poolsche koffiehuis, in het hôtel Rondeel" en zeker ook (maar dat zegt gij niet; misschien omdat „de armoede toen een nog brutaler vorm had aangenomen) in de „Librairie française et italienne" van den heer d'Ablaing, maar gij dan: leden ook uwe pogingen schipbreuk om den zwerver te overtuigen van de urgentie des eersten staps in de goede richting (!), of hebt gij den doove laten voorthollen op de rails?

„Dr. van Vloten," heet het verder, „had eene gemakkelijke taak, hem „„zonder physiologische kennis"" geheel uit een ethisch oogpunt te beschouwen." (*) De aartsvijand van Multatuli, die den lijder sarde en door alleen te wijzen op Dekker's „ongeregeldheden van finantieelen en moreelen aard" reeds dit teweegbracht, dat hij de velen, die sympathie voor Multatuli's werken gevoelen, argwaan heeft ingeboezemd omtrent eigene motieven en dat anderen eenvoudig weigerden hem te gelooven; de man, die eens Multatuli heeft genoemd: „beklagenswaardig slachtoffer van Hollandsche lamlendigheid en Indisch wanbestuur," doch die het later eene dwaasheid, eene krankzinnigheid noemde $^{17}/_{20}$ deelen van een goed pensioen geheel weg te gooien voor een idee – de feiten, welke deze man aanvoert, zijn volkomen waar." Met den mantel der liefde.... o neen, met een wetenschappelijken wimpel worden die vreeselijke feiten door den dokter bedekt. Ronduit (want ik houd van de waarheid (†)) verklaart hij namelijk, naar hij hoopt op voldoend toegelichten wetenschappelijken grond, meergemelde feiten voor „uitvloeisels van zenuwachtigheid." Ook uit den mond van

(*) Dr. Abrahamsz mag na deze onbeleefdheid aan Van Vloten wel oppassen voor de schim van onzen Jupiter tonans, die onder zijne goede eigenschappen een volkomen haat tegen waanwijsheid telde. —

(†) Batavus Droogstoppel.

vele maniaci en van menigen misdadiger zou men, zoo zij slechts de gave van het woord hadden, alles kunnen vernemen, wat Multatuli verhaalt van zijn, in een kemelsvel gehuld, rondzwerven in de woestijn, van zijne voeding met onrijp ooft, van zijn gejaagd worden als een wild hert. Aldus weder dr. Abrahamsz. Wij vragen: Hoe staat deze liefelijke wijsheid in verband met de vorige *ongeregeldheden?* Helaas, begrijpen wij dat verband niet, wel weten we, (entre nous lezer,) dit, dat onze physioloog weinig kennis heeft van letterkunde. Zij is mogelijk ook geene wetenschap en dus: absolvo! Maar jammer is het — en deze zonde is onvergeeflijk, want zij is er eene tegen den Heiligen Geest — dat de Inleiding tot de „Ideeën", aanvangende met: „Wees door de natuur bedeeld met zucht naar kennis", door den dokter zoo platburgerlijk is opgevat. „Trek naar de woestijn.... sla u een kemelhuid om de lenden... omgord u met een lederen riem... voed u met sprinkhanen en wilde honig...." Verstaat men dan geene poëzie meer? Zal het atomisme of de stofjesleer de muze der dichtkunst dooden?" Waar anders dokter, dan in deze aangrijpend schoone en *inhaltschwere* Inleiding tot de Ideeën spreekt Multatuli over zijn kemelvel? Welke maniaci, die gij insgelijks hebt hooren praten over rondzwervingen in de woestijn

en kemelvellen en wilde honig en onrijp ooft, hebben ooit in dien zin over dergelijke dingen gesproken? Ik verzeker u, uw toeleg om Dekker als een krankzinnige voor te stellen, zal jammerlijk mislukken, zoolang er nog één vonk poëzie, één grein waarheidsliefde te vinden is in één menschenkind. Wat benevelt uw blik zoodanig, gij helderziende, dat gij op de schromelijkste wijze nuchtere waarheid met verhevene poëzie verwart? of begrijpt ge die poëzie niet? Ziehier dan proza. „Na m'n vertrek uit Lebak zwierf ik, wachtende op Recht, jaren lang als een misdadiger rond, dervend, hongerend, zonder dak *soms,* maar *altyd* onzeker of ik den volgenden dag 'n dak hebben zou.... Meermalen stond ik hier-of-daar, met 'n klein pakjen onder den arm, op 'n kruisweg, zonder de minste reden om te kiezen tusschen rechts en links, tusschen voorwaarts en terug! Maar in dat pakje waren altijd — duidt het mij niet ten kwade, Nederland en Van Twist, al zij 't u dan niet aangenaam! — de *bewysstukken* van de Havelaarszaak. Ik ben zonder hemd geweest, maar nooit zonder de getuigschriften die den nazaat zullen in staat stellen recht te spreken tusschen u en mij.... Bij de herdenking aan dit alles, is er in mijn ziel strijd tusschen weemoed over zooveel mislukt pogen, en fierheid op 't verwinnen van zulken tegenspoed!" Of opent

het physiologisch denken het oog ook niet voor dit proza, niet voor kunst in 't algemeen? Het zij zoo, doch iemand, die poseert als letterkundige, moest kunnen lezen.

„Aan uitspattingen in den meest gewonen vorm" (die zeker wel de beste zal zijn!) „maakte hij zich niet schuldig". Men vond hem noch dronken, noch in huizen van ontucht — twee zeer gewone Nederlandsche liefhebberijen, als de dokter wel zal weten — Ha, daar treedt de apologeet op. Doch halt: de physioloog valt hem in de rede: „men vond hem zichzelf een roes aandrinkende, door het uitspuwen zijner theorieën tegen anderen". Welk eene beeldspraak; hoe edel en juist! Door *uitspuwen* zich een roes *aandrinken!* Hier staat het verstand van een gewoon mensch stil. Ik zou nog kunnen begrijpen, dat anderen dronken werden van Multatuli's uitbraakselen, edoch: de spuwer zelf! Groote God, daar vergeet ik, onwetenschappelijk genoeg, dat de spuwer zeker door reflexbeweging, misschien ook door iets als hypnose boven zijn theewater kwam! Het beeld zal dus niet meer hinken .... en de adel van dat beeld? Dien laat ik ter beoordeeling aan den kieschen en kieskeurigen lezer over.

De tweede stap in de goede richting, na het behoorlijk kwartier, ware geweest „Multatuli te brengen, tot wat men in ethischen zin schuldbe-

sef, in psychologischen erkenning van zijn gebrek zou kunnen noemen". De onderscheiding is fijner dan haarfijn. Op woorden vit ik niet, maar wel haat ik het geleerdheidsvertoon, dat in de onderscheiding doorstraalt, wel ben ik tegen de nooit vertoonde grappigheid, dat niet de regeering, niet het volk, maar de strijder voor recht, zich van schuld had moeten bewust worden. Helaas, het schuldbesef bij den aanklager bleef uit; zelfs het „karakteristieke antwoord van zekeren voogd op Dekker's moreele apologie" n. l. „ik heb met uwe Don Quichotterie niet te maken" bracht hem niet tot bezinning. Verdient iemand, die zoo stokdoof blijkt, nog verdere bespreking? De liefelijke gevoelens van een zijner vrienden, in een spoorwegwaggon geuit, en gevat in de formule: „als ge nu nog lang praat, pak ik u op en werp u het raam uit" was mede niet in staat den verdoolde tot inkeer, tot bekeering te brengen. Deze kleine voorvallen waren dan ook slechts druppels, vergeleken bij de koude douche, welke hij noodig had, meent de dokter. Ik houd het er voor, dat Multatuli, want douches bestaan uit druppels, niet eens, maar meermalen zulke zegenrijke stortbaden heeft gehad. De veronderstelling is zelfs geoorloofd, dat hij zijn leven lang in den drop heeft gestaan — waarlijk niet altijd in dien van zuiver regenwater. Veel is er op zijn hoofd en rug neergekomen, dat

men — nu wil ik ook eens wetenschappelijk spreken — in de pathologie faeces noemt en in de letterkunde, euphemistisch, drek. Douches noch modderbaden hadden evenwel de gewenschte uitwerking: de therapie van het Nederlandsche volk faalde volkomen.... 't Is waar: daaruit volgt nog niet, dat de diagnose slecht was.

„In zekeren zin was het voor Multatuli een nadeel te noemen, dat hij Nederlander was". Ja, dat is schitterend waar. Doch hoe bedoelt de dokter het? Alleen in materieelen zin. In Frankrijk n. l. zou hij met wat „niet absoluut onleesbaren onzin" een goed bestaan hebben kunnen vinden. Och, ook in Nederland had hij dit kunnen doen; er zijn ten onzent wel courantiers, die zich zoo niet rijk, dan toch vermogend schrijven en Huet heeft zich zeker een duur leven voorgesteld, toen hij zeide, dat men in Nederland wel van zijne renten, doch niet van zijne pen kan leven. 't Gaat moeilijk; dat is zoo; maar het lijdt geen twijfel, dat Multatuli met zijne pen ruim in zijn onderhoud had kunnen voorzien, als hij Multatuli niet ware geweest, als de afdrukker van de indrukken zijner ziel broodschrijver had willen zijn. Zijn Nederlanderschap stond hem daarbij volstrekt niet in den weg.

Wie zal beweren, dat het zichzelf vergeten ter wille van anderen, practisch is, doordacht en

oordeelkundig? Ieder weet, dat zelfverloochening eene comische zijde kan hebben, doch alleen in het oog van practici en wel om de vermeende onevenredigheid van middel en doel. In de ethica echter is zij gansch niet belachelijk, noch lachwekkend, maar stemt zij tot diepen ernst en dwingt eerbied af. Dien verg ik ook voor den schrijver der „Minnebrieven", ook voor den auteur van „Wijs mij de plaats". (*) Dit laatste voorbeeld haal *ik* aan; mijn tegenstander het eerste.

't Verhaal, dat deze opdischt over Dekker's royaliteit tegenover de oude, leelijke (!) Joodsche bedelares, bewijst alweder de juistheid van Multatuli's beschrijving van zichzelf. Voor 't overige, hoe laag stelt bij deze gelegenheid de dokter zijn patiënt, als hij zegt, dat de milde gever aan de ruim bedeelde ook eene vermaning gaf, daar hij „namelijk kort geleden had gelezen of hooren „beweren, dat het geven in 't publiek zoozeer „ten nadeele strekte van werkelijke behoefti- „gen, wijl het bedelen in 't publiek in groote „steden een soort van beroep was geworden". Och, die domme Dekker! Men moest hem alles vertellen, naïef onwetend als hij was in de

(*) Ik breng, waarschijnlijk ten overvloede, in herinnering dat beide meesterstukken door Multatuli zijn cadeau gedaan; het eerste aan eene arme familie, het tweede aan de slachtoffers van eene groote overstrooming op Java.

Europeesche toestanden. De les pakte echter niet bij den man, die zeker de Javaansche bedelarij niet kende, die zoo flink de quasi-philantropie te lijf durfde, doch die ook een bitter woord had voor de principe-mannen, die met droogstoppelige huichelarij zich achter zoo'n principe verscholen, om de inspraak te smoren van 's menschen betere natuur, die tot geven dwingt, zonder te informeeren naar de deugden of gebreken van den arme. Inderdaad, de naïviteit, Dekker in zake bedelarij toegedicht, is belachelijk. Wie heeft met meer moed dan hij de openbare liefdadigheid, zich uitende in wees- en godshuizen, gebrandmerkt als een surrogaat voor Christelijke naastenliefde — hij trouwens begreep geen verschil tusschen liefde en die liefde en loochende het speciaal-Christelijke ervan. — Wie heeft als hij (*) met meer moed — de juistheid laat ik daar — het pauperisme een uitwas van 't geloof genoemd? Maar wie heeft ook beter dan hij de Farizeesche schijnheiligheid aan de kaak gesteld, die slechts aalmoezen reikt aan zondeloozen? De in Multatuli „bewanderte" lezer zal in plaats van de beweerde onnoozelheid in 't pauperisme, meermalen eene grondige kennis daarvan hebben aangetroffen. In zijne daden? O, hier zal de natuur

(*) Zie de bedelscène bij de pastorie van Jansen. Ideën VII.

wel boven de leer zijn gegaan. Wetende, dat hij door bedelaars bedrogen werd, of het vermoedende, want scherpzinnig was hij zeker, zal hij wel de hand tot hulp hebben geboden, waar zijne wijsheid het hem verbood, ook waar de toestand van zijn gezin het onverschoonlijk maakte. Maar „aan alle lezers", gaat de dokter verschoonend voort, „willen wij de vraag voorleggen, of men dezen man hard mag vallen." Deze vraag brengt u in perikel, dokter. Gij in de eerste plaats moet het wegschenken van geld, benoodigd voor eigen gebruik, zeer afkeuren, vooral omdat de meerderheid der menschen, gij hebt het gezegd en ik leg deze gloeiende kool wederom onbarmhartig op uw hoofd, „zichzelf en anderen, behoudens zeer groote of intellectueele gebreken, uitsluitend taxeeren naar de hoegrootheid van hun persoonlijk eigendom." Multatuli, niet waar, verwaarloosde dezen factor geheel en al en het gevolg ligt voor de hand. Als niet-bezitter stelde de „meerderheid der menschen" hem reeds zeer laag; hoe moest hij in hunne schatting dalen, toen het bleek, dat hij mild was op den koop toe! In parenthesi: mijne ervaring heeft mij geleerd, dat de „meerderheid der menschen" — hoeden af — wel gaarne omgaat met lieden als Dekker; ja er niet tegen opziet, tafelschuimer te zijn van den disch, die met onbetaalde spijzen is overladen.

Na den prachtigen stoet, die ons thans in Abrahamsz' opstel voorbijrijdt, en welke alle, bij Dekker's vrijgevigheid onderstelde „gemaniereerdheid, comedie en affectatie" verplettert, komt toch het hinkende paard achteraan. „Het niet kunnen vasthouden van geld is een gevolg van wilszwakte, vooral" (bij Multatuli is elke fout dubbel groot!) „wanneer die wilszwakte nog daarbij in verband staat met voorstellingen van eigen grootheid." Hoe zenuwachtig de menschen ook dreigen te worden of reeds zijn door de eeredienst van het genie, hoe de therapie en hygiène ook spoedig naar calmantia dient te zoeken, ten einde neurasthenie en wilszwakte te genezen en te voorkomen, ik beklaag de dokters, die op finantiëel gebied hunne cliëntèle bij wilszwakken verwachten. Zij zullen geen droog brood verdienen, want bekend is de kracht van wil bij de meerderheid, waar het geldt, eerlijk of oneerlijk verkregen goed vast te houden. De Nederlanders o.a. hebben die wilskracht schitterend getoond in het jaar van „Wijs mij de plaats." Herinnert men zich nog, wat de geheele publieke bedelarij voor den overstroomden Javaan, toen ter tijd opbracht?

Van Javanenvriend werd Dekker boetprofeet. Zeer juist. Hoe dit ging, stelt Abrahamsz valsch voor. „Het beeld van den verongelijkten Setro-

di-wirio (ik ken dien man niet: zijn naam zal wel eene doctorale geestigheid zijn), maakte plaats voor dat van de onder bekrompenheid, domheid en eenzijdigheid terneergedrukte menschheid." Wederom zeer juist. Doch niet, „omdat de lagen der samenleving, waar het leven wat reiner, wat liefelijker vorm aanneemt, zich voor hem begonnen te sluiten, wijl men toch werkelijk niet kon verwachten, dat zij zich eensklaps geheel zouden wijzigen door en om hem"; niet omdat hij dus geïsoleerd was van de lieden, die aan 't banquet de la vie aanzaten, maar geheel uit menschenmin, uit grootheid van ziel, uit medelijden met de nooden van de groote meerderheid, uit afschuw van de walgelijke ellende, welke hij, de naïeve waarnemer, overal en op velerlei gebied opmerkte, uit gezworen haat aan oneerlijkheid, domheid, huichelarij en godsdienstige femelarij. Neen, 't is onedel, onbillijk zelfs, te veronderstellen, dat Multatuli geen boetprofeet zou geworden zijn, dat hij zijn toorn niet over de bestaande samenleving zou hebben uitgestort, als hij opgenomen was in de lagen van het vriendelijker leven. De tegenstelling met eigen welvaart zou hem in dit geval heftiger hebben doen uitvaren tegen, bedroefder hebben gemaakt over, de bestaande orde van zaken in de lagere standen.

„De profeet wil het Nederlandsche en zoo mogelijk het geheele Europeesche volk onderrichten

en „vangt dit onderricht aan met te vertellen, dat het geheele gebouw van zijn zedelijk en staatkundig bestaan verrot en vermolmd is." Men lachte om den dwaas en ook dr. Abrahamsz steekt eenigszins den draak met de profetie. O, ik wensch den tijd ver, die ze in schrikkelijke vervulling zal doen gaan, als menige andere van den boetgezant! Ik wensch, dat onze kinderen de vreeselijke staatkundige en maatschappelijke omwenteling, bij welke die der Fransche revolutie slechts kinderspel was (aldus de profeet) niet zullen beleven, maar nadert de vervulling dier voorspelling niet? Dreigt ons maatschappelijk en politiek gebouw niet ineen te storten? Staat niet een „vleeschen champagnekrijg" voor de deur? Erkent men niet, dat de toestanden van Europa, die Multatuli zoo slecht of in 't geheel niet heet gekend te hebben, onhoudbaar zijn, niet alleen op den duur, maar zelfs in de naaste toekomst? De profeet heeft getracht den dreigenden loop van zaken te bezweren, door tijdig te waarschuwen. Dat hij het op forsche wijze deed, het verdient toejuiching. „Op een harden knoest eene scherpe bijl" zegt hij zelf en de volksspreekwijze: zachte dokters maken stinkende wonden dient hier geloof te vinden!

Na de overgangsperiode, waarin hij nog te redden ware geweest, doch niet gered werd, treedt Multatuli dus als hervormer op. Men mag gissen, dat

hij als zoodanig, in eene der laatste phasen zijner ziekte, een treurig figuur heeft gemaakt. Dit blijkt dan ook. Na een prachtig sophistisch vuurwerk te hebben afgestoken voor de natuurkundige methode, die de eenige is, welke resultaten geeft bij het denken over den aard der dingen en het denken over den aard van eenig ding; na te hebben geconstateerd, dat „de ronddolingen van den menschelijken geest in de woestijn van het onbekende, vóor het optreden van Bacon tot „hoegenaamd geen resultaat hebben geleid"; na aldus de onbeduidendheid te hebben betoogd van mannen als Aristoteles, Plato, Zeno, Cicero, Seneca, Parmenides, Herakleitos, Democritos, Lucretius, Thomas van Aquino, Occam (*), breekt de dokter mede den staf over het veelzijdig denken van Multatuli en eene lans voor de speciaalstudiën (†). Naar mijne meening is het nog niet uitgemaakt, wat het doel moet zijn van de cultuur en of het den

---

(*) Ik gis, dat de dokter met zijne verheerlijking der natuurkundige methode, „de eenige, die resultaten geeft", nog eens een schop heeft willen geven aan de sinds lang in de wetenschap gerehabiliteerde scolastici. Slechts grove onkunde, als gewoonlijk gepaard gaat met ongekende waanwijsheid, is tot zulke lompheid in staat. Om eene kleine beleefdheid daartegenover te stellen: de scolastici hebben voor het schematisme van het menschelijk denken de grootste verdienste!

(†) Men hoore in deze materie Dekker zelven eens in Bundel III. Ideeën.

mensch waardig is, zich op te sluiten in een onnoemelijk klein deeltje der natuur en blind te worden voor het geheele volle menschenleven, dan of hij moet trachten, het geleerde concentrisch uit te breiden en toe te passen op alle verschijnselen om hem. Ik hel over tot de meening, dat détailstudie, een gevolg van de verdeeling van arbeid, zeer ten beste der menschheid kan komen, maar *den* mensch eerder verstompt dan verscherpt. Algemeene ontwikkeling, en deze niet te verwarren met oppervlakkigheid, is nog zoo'n slecht paedagogisch doel niet. En dat niet alleen met het oog op de jeugd!

De mensch mag niet opgaan in zijn vak; hij moet, ook al kiest hij natuurlijkerwijze een bepaald bouwterrein, waarop de krachten van zijn geest zich het meest oefenen, den grond daaromheen niet geheel braak laten liggen. Nu is het vermetel te meenen, dat men het geheele veld der menschelijke kennis kan beploegen; nog dwazer de waan, van elk gebied te kunnen oogsten, maar eilieve, dokter, toon mij de plaatsen, waar Multatuli zoo stout of dom is. Hij waagde zich aan de bespreking van onderwerpen, die hij niet onder de knie had; dit moet gul worden erkend, doch zelfs dan gaf hij aperçu's, die de vakman weet te waardeeren. Had hij het onderwerp in zijne macht, hij stelde het met volmaakte helder-

heid den volke ten toon. Dikwijls bejammerde hij het, geen loisir te hebben, om een of andere stof naar den aard en op zich zelve te behandelen; hij raakte ze somtijds slechts aan en prikkelde anderen tot nauwgezetter studie. Diep was zijne minachting voor personen, die uit nauwkeurige bekendheid met één stip der werkelijkheid het recht putten tot totale onwetendheid omtrent vele andere stippen. Eerbied koesterde hij voor bekwame lieden, die ruimeren blik hadden op 't leven dan hunne speciaalstudie meebracht. Hij zelf echter — verrassende ontdekking van dr. Abrahamsz! — „had niet geleerd te denken over den aard van eenig ding". Meent de dokter heusch, dat Multatuli niet gedacht heeft over kunst, staatsinrichting, zedenleer, godsdienst, koloniaal beheer, taal, enz. enz.? Moet men dan alles op school leeren? Nooit, voor zoover ik weet, heeft de schoolsche wijsheid zich zoo onuitstaanbaar pedant uitgedrukt als in de laatst aangehaalde zinsnede. Mag ik eens vragen, waar b.v. Alberdingk Thijm en Potgieter *geleerd* hebben te denken over het eene bepaalde ding, dat men letterkunde, en over het andere, dat men kunst noemt? En mag ik dan het woord van Dekker in herinnering brengen:

. . . . »Profeten maakten school
Maar geen profetenschool bracht zieners voort"?

De adspirant-hervormer leed, naar wij vernemen, aan ideeënjacht en „meende, dat dit het genie was, dat hem van anderen onderscheidde, dat hem boven anderen verhief", terwijl juist zijne zeven bundels „Ideën" en de overige werken, waarin hij op ideeën jaagde, 'm een groote stumper deden zijn, zelfs bij de dunste oppervlakkigheid.

Jan Rap zegt: 't bestaat 'm niet in bidden; Maar waarin of 't 'm dan wel bestaat, dat laat hij liefst in 't midden. 't Genie van Dekker bestond volstrekt niet in den rijkdom zijner gedachten noch in den schoonen vorm, waarin hij ze kleedde, maar in......, och, dat laat dr. Abrahamsz liefst in 't midden. Ieder, die Multatuli een weinig beter kent dan uit „de prachtige toespraak tot de hoofden" en „de mooie geschiedenis van Saïdjah" — veler kennis reikt niet veel verder — weet, dat hij niets zoozeer haatte, dan „genie" te worden genoemd, omdat hij, die veel werkte en mogelijk zijne krachten wat versnipperde, weigerde, voor een „tweebeenig instinct" te worden aangezien. Als een raadsel klinkt het dien beter met hem bekenden lezer dus in de ooren, dat Dekker „dit genie het voorwerp wilde zien van aanbidding en vereering in dezelfde mate als hijzelf het vereerde en aanbad". Raadselachtiger nog deze pieuse uitspraak: „zijn doel heette leering en onderricht, opwekking tot nadenken,

inleiden in het bestudeeren van den aard der dingen, in het mensch-zijn, maar in waarheid had hij geen doel". Een belachelijk hervormer zeker, die geen doel heeft! Slaan wij echter even de aankondiging der Ideeën op:

„Wees door de Natuur bedeeld met zucht naar kennis... maak van 't streven naar waarheid uw hoofddoel, uw eenig doel... offer alles op aan dat streven.... verwaarloos alle belangen om dat ééne belang.... betaal de geringe kans op slagen met uw rust, met uwe gezondheid, met uw welvaart, met alles wat een mensch offeren kan... verlaat vrouw en kind, zeggende: Vrouwe, wat heb ik met u te doen? Kind, wat heb ik met u te doen? Ik zoek de waarheid.... ziedaar mijne vrouw, ziedaar het kind van m'n hart.

Trek naar de woestijn... sla u een kemelhuid om de lenden... omgord u met lederen riem... voed u met sprinkhanen en wilde honig.

Denk, peins, overweeg... twijfel... overweeg nogmaals, en weder, en nogeens... altijd door, altijd op-nieuw.

Rek uw begrip tot de uiterste grens der mogelijkheid van kennen, kunnen, weten en begrijpen.

Schroef uw denkvermogèn op tot de hoogste mate van bevatting.

Span uwe gedachten voor de logge vracht van alle onopgeloste vraagstukken... zweep ze voort

met de kracht van uwen wil, tot raders en zeelen kraken...

Hebt ge dit alles gedaan........?

Als ge dit zult gedaan hebben tot uwe ziel vermoeid is, tot uw vleesch zich afscheidt van 't gebeente...

Als ge dan eindelijk meent *iets* te hebben geleerd, *iets* te weten, *iets* te begrijpen...

Keer dan terug uit de woestijn. Volg de inspraak van uw hart dat aandrijft tot mededeeling, en zeg:

— Broeders, ik geloof deze zaak is alzoo.

Dan zal er afscheiding zijn tusschen wie u hooren.

Een gedeelte zal roepen:

— Deze mensch is slecht.

Dit zeggen zij die nadachten over de onderwerpen, welke u bezighielden, maar die niet nadachten als gij in de woestijn. Zij noemen u slecht, wijl ze vreezen dat het volk offer zal schatten boven gebrek aan offer, en inspanning nemen tot maatstaf om 't slagen te meten.

Antwoord denzulken door te wijzen op uw versleten kleed van kemelvel.

En een ander gedeelte zal bestaan uit hen die nooit hoorden van de dingen die ge overdacht, uit lieden die zich bezighielden met niets, al den tijd dien gij sleet in zoo zwaren arbeid.

En weder zullen dezen zich verdeelen.

Het eerste deel zal zeggen:

— M'nheer, net m'n idee.

Toon denzulken uw kleed van kemelvel, dat ge versleet in de woestijn.

Maar 't ander deel zal zeggen:

— Meneer, dat ben ik niet met je eens.

Wijs hen op 't versleten kemelvel dat uw kleed was in de woestijn.

Dan zal het volk roepen:

— Wie is deze die een versleten kleed geeft als *bewys?*

Antwoord daarop:

— Broeders, ik bid u in mijn kleed geen bewijs te zoeken voor wat ik zeide, maar een aansporing om te overdenken wat ik gezegd heb."

Dekkers gemoed was ontstemd; geen wonder, dat het zooveel valsche geluiden voortbracht. Dit door den medicus van zijn patiënt overgenomen beeld, die zijne ziel op eene andere plaats vergelijkt met een akker, waarop niets dan smart is gezaaid, kenschetst waarlijk in hoofdzaak den letterkundigen arbeid des hervormers. „Mijn gemoed is bitter", klaagt de martelaar telkens, en de schrille smartkreten, de scherpe verwijtingen, ja, ze zijn niet altijd zuivere tonen. Waren ze het wel geweest, wij hadden aan de eerlijkheid van den profeet mogen twijfelen. Inderdaad echter zijn zijne Ideeën de Times zijner ziel, een beeld van

zijn inwendig, geschokt leven. Maar toch.... in zijn gemoed trilden snaren, waarvan de klank eene ongekende liefelijkheid had en zelfs het door tranen geroeste speeltuig des dichters bracht tonen voort, die voor ruwe toehoorders groote aantrekkelijkheid hadden en levendig door hen werden toegejuicht. Zóo opgevat heeft de phrase van den criticus over de „valsche geluiden" eenigen zin. Niet in verband met het volgende: „want in waarheid zijn valsche geluiden, die pogingen, om de diepzinnigste, de wijsgeerigste, de droogste en taaiste onderwerpen met een enkel woord, met een aphorisme af te doen en dan onmiddellijk daarop eene dwaasheid, eene geestigheid of eene kinderachtigheid neer te schrijven", daar die pogingen toch alleen uit een beperkt verstand en niet uit een ontstemd gemoed kunnen voortspruiten. Die dwaas- en kinderachtigheden, welke Multatuli zoo dikwijls heet te hebben neergeschreven, — och, ik houd mij aanbevolen voor een lijstje van eenige tientallen.

Multatuli werd dikwijls verkeerd begrepen. Men kent het lot, dat de Millioenen-studiën ondergingen, toen zij in „'t Noorden" geplaatst werden en de „Japansche Gesprekken" in 't „Effectenblad". Evenmin als de lezers dier bladen, verstaat dr. Abrahamsz hem in zake „principes". Mijn opstel zou te lang worden, indien ik Multatuli zelf telkens wilde

aanhalen, om de fouten van Abrahamsz te corrigeeren. Ik doe het hier eens niet en laat den lezer over te beoordeelen, of Dekker eene „theorie der beginsellooze aandriften" heeft gebouwd.

Zeide ik niet reeds, dat er weinig van den aangekondigden hervormer zou terecht komen? Het verwondert mij maar, dat Abrahamsz hem niet verwijt, dat „hij alles aanviel". Ik zou dan met Polak antwoorden: „hij was geen slooper: den eigendom, de standen, den adel, het huwelijk, het staatsgezag eerbiedigde hij. Alleen den godsdienst achtte hij het zijn plicht, geheel uit te roeien". Hij trok te velde, om zijne eigene woorden te bezigen, tegen alles wat op zedelijk, maatschappelijk en staatkundig gebied klein, gemeen, bekrompen of benauwd was. Wat zegt hieromtrent de dokter? „Zijne theorieën over den godsdienst van het goede" (heerlijk geïdealiseerd in de geschiedenis der „Sainte-Vierge", door de geheele „Ideën" heen, 't heerlijkst in zijn eigen leven!) „zijn wijsgeerige beschouwingen van een verliefden schoolknaap. In elke theorie, in elke verhandeling blijkt hij onmachtig, om niet zijne eigen persoon het uitgangspunt en het eindpunt van alles te doen zijn". (*) „Wanneer hij hier en daar met vlijmende juistheid den treurigen politieken toestand van

---

(*) Zie over subjectiviteit: „Prins Denderah".

ons vaderland teekent" (hoe is 't mogelijk na Thorbecke?), „dan leest men tusschen de regels, dat hij en hij alleen in staat is, met een coup de main, dien toestand te verbeteren en draait alles weer neer op de Havelaarszaak". „De sexueele moraal is zijn stokpaardje". Geen drie regels kan hij schrijven, of zij (de zeden) worden er bij te pas gebracht". Zooveel stellingen als ik hier aanhaal, zooveel onjuistheden. Maar toegegeven, dat ze den toets der gezette lectuur van Multatuli's werken kunnen doorstaan, hoe, vraagt men wrevelig, stelt gij u dan een hervormer voor? En wederom moet ik mij 't genot ontzeggen, te citeeren, met welk een klem van redenen Multatuli de gehoorde kwasi-verwijten terugwees naar 't hoekje der kleinzielige bekrompenheid. (*)

Waar is het, dat het vischachtige zwijgen op de vele beschuldigingen, die hij tot de natie richtte, het niet bespreken van de belangrijke onderwerpen, die hij behandelde, hem telkens prikkelde tot krasser beschuldigingen. Dit negeeren van zijn arbeid te wijten aan den stijl van den auteur, aan den „geheel eenigen schrijftrant" die in de war bracht (!), is op zijn zachtst uitgedrukt, niet schrander; de massa moge niet altijd geweten hebben, wien het zwaard van den

(*) Vergelijk, als specimen: „Gij spreekt veel over uzelf". Ideën I.

strijder gold; velen mogen zelfs wel eens gedacht hebben aan een vechten tegen windmolens bij het telkens in 't krijt treden van den onversaagden ridder, zeker is het, wat hij zelf noemt: „dat vele anderen „zwegen als betrapte dieven"", dat velen door hem in 't hart werden getroffen. De aangevallenen en hunne bentgenooten begrepen hem wel, ondanks (of door?) zijn schitterenden stijl, maar veinsden eene onverschilligheid, welke zwakte verried. In zijn brief aan Ds. Francken, die, als lid van het zendelingsgenootschap, zich verongelijkt achtte door een Seitenhieb op de zendingszaak, maakt Multatuli op ridderlijke wijze zijne excuses over zijne onvoorzichtigheid, maar vraagt tevens: „Waarom zwijgen zij, die ik treffen *wilde*, die ik *trof?* En niet *van terzy*, als *by toeval*... neen, zij die ik treffen wilde, *loodrecht in 't aangezicht*, met al de kracht die ik *kon* bijzetten aan m'n steenworp, aan m'n onweer? Waarom zwijgen zij? Waarom neemt niet iemand uit *dàt* kamp den handschoen op, dien ik rinkelend neerwierp in 't strijdperk? Moet dit minachting beduiden, dédain? Zou 't lafhartigheid wezen? Of is dat *schuldbesef?* (*)

Erkennen wij, dat hij in zijn gloeiend enthou-

(*) Vergelijk hiermede het fraaie „*schuldbesef*", dat dr. Abrahamsz zich beklaagt, niet bij Multatuli te hebben aangetroffen.

siasme en heilige overtuiging wel eens profetisch onverdraagzaam was; dat hij wel eens slagen uitdeelde, waar niet gekastijd behoefde te worden, doch ook, dat, waar een onverdiend tikje aan de zendelingen zoo diep gevoeld wordt, de forsche slagen niet minder zullen zijn aangekomen.

Aangetoond is reeds, dat hij blootstond aan verdachtmaking; zelf heeft hij den toeleg, om hem te smoren, helder blootgelegd en het gaat niet aan, deze laagheden te wijten aan zijn „schrijftrant", waarvan men volgens Abrahamsz niet wist, wat te denken. De verklaring is eenvoudig: ieder strijdt met *zyne* wapens. Het klinkt ongelooflijk, maar waar is het, dat men „Vorstenschool" beneden de aandacht van een beschaafd, Nederlandsch publiek heeft genoemd. Wat thans hemelhoog van den dichter wordt opgevijzeld, het bleek eertijds geene bespreking te verdienen in het land der veehandelaars.....

Heftigheid en drift, ik gaf het toe, ze doorstroomen de bundels „Ideen" van dezen zaaier, die ook eene scherpe zeis meevoerde; maar de menschenkenner ziet daaronder eene zachtmoedigheid en eene weekheid, die verteederen. Ik protesteer dus tegen de phrase van den dokter: „zijn razen, tieren en schelden was de woedende boosheid eener zenuwachtige vrouw, die slechts wacht op den eersten glimlach van haren vijand,

om hem om den hals te kunnen vallen en te kussen" en verwijs als analogon naar Jezus, bij wien Multatuli zich zoo gaarne vergeleek, die met zijn „adderengebroedsel, zijne witgepleisterde graven" ook zeker aan eene woedende vrouw deed denken, doch die in weerwil van dit „schelden, razen en tieren", week en engelachtig van gemoed, tranen stortte over datzelfde verachte Jeruzalem, „omdat het niet gewild had", die aan het kruis voor zijne vijanden bad. Gelijk Jezus door de mannen der wet en der leer (hoe rijk is de toepassing) werd geminacht, bespot, aangeklaagd, gemarteld, gedood, evenzoo hebben de Nederlandsche politici en alle geloovigen en alle moralisten Multatuli pijnlijk en wreedaardig genegeerd. Het past echter niet, dat men glimlacht over de kracht der uitdrukkingen, waarmede de hervormer optrad als men daarbij met weemoed bedenkt, dat het eene vertrapte, edele ziel was, die sprak.

Eene der prijzenswaardigste daden van Dekker is geweest, dat hij onzen volksaard, die volgens Potgieter „loomheid wijsheid acht," een spoorslag heeft gegeven tot het waardeeren van kunst en kunstenaars; dat hij den gelddienst van de „epi„ciers, die naast den godsdienst in Nederland vele adepten heeft, aan de kaak heeft gesteld om een cultus in 't leven te roepen ook voor wat niet van

deze wereld is. De banier der kunst hield hij hoog, echt artist en weinig kruidenier als hij was; den geesteloozen geldtrots met den aankleve van geluichelde vroomheid en vermomde onzedelijkheid, tartte hij, geeselde hij ten bloede en — als altijd ridderlijk — de partij van het onzedelijk gescholden artistendom omhelsde hij vurig. Niet blindelings als een neurasthenicus: — gij kunt de beweegredenen van zijn partijtrekken veilig aan 't koelste verstand toetsen — maar met de bewuste wraakzucht van iemand, die zijne geloofsgenooten gemarteld ziet. Krachtig zegt hij, dat de naam van artisten zal blijven voortleven, lang nadat de grafzerk van zekere individuen zal zijn „omgebeiteld tot een gootsteen voor Heeren". Deze vernietigende voorspelling te wraken, of, zooals de dokter doet, te bejammeren met een medelijdenden glimlach, 't is den mensch, den man, die nog niet geheel in stofleer is opgegaan, onwaardig.

Dwaas is het voorts, te wenschen, dat de boetgezant uit wrevel over al het verkeerde om hem, uit walging over zooveel walglijks, zou zwijgen. Men loochent de oprechtheid van dien wrevel, als men eischt, dat hij zich in zwijgen openbare. Hoe! Hij, die zich als hervormer aanmeldt, zou hij zwijgen? „Met zooveel wrevel wordt men nihilist en breekt men voor goed met alle mora-

liteitsbegrippen der samenleving". Ja, als men desnoods geen martelaar voor de goede zaak wil worden; ja, als men alleen op zijn eigen belang let en het lot van anderen, onze naasten, ons onverschillig laat. Niet, als het hart gloeit van verontwaardiging en schreit van medelijden! Heeft dr. Schaepman, wiens onduidelijke, doch met wat goeden wil begrijpelijke uitspraak: „Smart om smart te gevoelen is zwakheid, en lijden om te lijden zinsbedrog", volkomen gelijk, ook al zijn ze zeldzaam, die zwakheid en dat zinsbedrog, hoe kan zijn gezegde als moker worden geheven tegen het leeraarsambt, het hervormerschap, en vooral tegen de armoede van onzen Multatuli? Of gelooft men, dat Dekker *om* het martelaarsair alles geofferd heeft, wat een mensch offeren kan?

Hij meende niet alleen het geschrevene, maar ook het gesproken woord te moeten aanwenden ter bereiking van zijn doel, het leeren menschzijn. Men mag gelooven, dat hij ook in publieke voordrachten gegeven heeft, wat hij kon en dat ook daarop zijn bitter woord van toepassing is: „Ik hoop niet lang te leven, schoon ik nog veel te doen heb, doch ik behoef waarachtig niet op te staan van 't banquet de la vie, uit schaamte, dat ik te veel genoot en te weinig bijdroeg". Dat hij ook daarbij leed, men zie Ram-

melslag en den verderen commentaar op zijne lezingen, wat waarachtig geen grappen zijn, zooals de dokter meent, maar sarcasme, „de hevigste uitdrukking van smart" of wilt gij, humor: een lach door tranen heen? Niet aldus de lijkschouwer, die dit leed „zelfbedrog en zelfopwinding, voortspruitende uit hoogheidswaan" noemt.

Onbegrijpelijk, tenzij om de gemakkelijkheid, tenzij uit gebrekkige lectuur van den behandelden patiënt opgemaakt, is ook het oordeel van dr. Abrahamsz, dat de zeven bundels „Ideeën", „eene belangrijke ziektegeschiedenis van een sleependen, intermitteerenden exaltatietoestand met tijdelijke verheffingen en perioden van uitputting" vormen. Onwaar, dat de smartkreten van den lijder, zijne philippica's tegen al wat laag en gemeen is, zijne woedende aanvallen op leugenvestingen, waarin hij bressen schoot, die hij slechtte en op welker puinhoopen hij zijne vaan plantte, gelijksoortig zijn met de aanvallen van hysterische mannen of vrouwen. Ook in de pathologie bedriegt menigwerf de schijn. Onwaar is het, dat een physioloog het recht heeft te beunhazen als kunstcriticus en hij den staf mag breken over „de veel te lange parodieën, zooals b.v. de bakerpreek." „Antipathieke personen na te bouwen" is dat zoowat hetzelfde als het schrijven van eene meesterlijke parodie? Onwaar, dat een artisten-

gril, door Multatuli zelven als zoodanig erkend, namelijk het schrijven der grafschriften op Thorbecke, „doet denken aan het zenuwachtige lachen dezer lijders". Al doet mij nu ook al het litterarisch gezeur van medici denken aan de wartaal van krankzinnigen, aan de verwaandheid van schoolknapen, mag ik het daarom doen voorkomen, alsof onze dokter niet wel bij het hoofd is en schooljongensmanieren heeft? Ik ben te menschlievend, om zoo onedelmoedig te denken.

Terug naar den ziekenhervormer. Voorop weder eene zijner onwaarheden. Multatuli zou de vrije liefde gepredikt hebben. Neen, dokter, dat schijnt slechts toe aan hen, die uit elk gezegde, hoe goed gemeend ook, hoe hartelijk bedoeld, venijn willen zuigen. Liederlijkheid, in welken vorm ook, stuitte Multatuli tegen de borst en hij was te rijp van oordeel om eene leer te prediken, die heel het maatschappelijk geluk zou vernietigen. (*) Hij kwam op tegen eene kuischheid, die zedelijke rotting verbergt, zoowel als tegen alle huichelarij. Hij gaf gaarne suum cuique en trachtte den smaad eener gevallen vrouw voor een groot deel op „de vaders" te doen neerkomen. Hij minachtte het huwelijk, waar het slechts een vleeschelijke band was en het de hoogere wijding van gemeenschapsoefening

(*) Zie „Mattheus XIX"; Ideën I.

naar den geest, naar het hart, niet ontving. Hij vond oneerlijkheid in de walging over prostituées, wier rijk, dank zij de medewerking der mannen, dank zij de zeden der maatschappij, welig bloeit. Deernis had hij met de slachtoffers van den wellust; ontucht was ook hem eene zonde, en hij zou de vrije liefde gepredikt hebben? Gij, maaier, wijs mij de plaats, waar hij dat onkruid gezaaid heeft, hij, de zaaier!

„Alles, wat Multatuli over de sexueele verhoudingen heeft gezegd, het is „daar om te bewijzen, dat de voorstellingen van den zenuwzieken lijder zich ophoudelijk bewogen om de overprikkelde sexueele sfeer. Ja, zelfs is uit een wetenschappelijk oogpunt de veronderstelling gewettigd, dat deze overprikkeling de primaire oorzaak was, met alle andere symptomen, grootheidsphantasieën, vervolgingsangst en speelzucht tot secondaire gevolgen". Alleen één symptoom houdt de dokter voor nog anterieur aan bovengenoemde oorzaak: het idealisme. Ik wil graag wat leeren en het spijt me dus, dat de dokter verzuimd heeft te melden, in of om welke sfeer dat symtoompje wel mag gehuisvest zijn geweest. En met welk recht hij die overprikkeling veronderstelt. En of die sexueele sfeer van Dekker's hersenen geneeskundig is onderzocht. En of het bewegen der voorstellingen om die sfeer beeldspraak is, of

realiter wil opgevat worden? Maar reeds heb ik geleerd, dat nergens in de werken van Multatuli een spoor is te ontdekken van die secondaire gevolgen — de grootheidsphantasieën laat ik nu eens daar —, die dan toch in de uiting van zijn intellect zich even goed hadden moeten openbaren als in zijne door verstand, gevoel en wil bepaalde handelingen. Bewijzen, dat die secondaire gevolgen ook maar zeer zelden in de daden van den patiënt zijn waargenomen, ontbreken, want wat Abrahamsz ons over dit punt vertelt, vooral zijne mededeelingen omtrent speelzucht, acht ik gering en oppervlakkig. Heeft de dokter de Millioenen-Studiën gelezen? Waren nauwgezette proefnemingen met het spel, die Multatuli in zijn huis hield, en welke noodzakelijk waren om het onderwerp ten volle te kennen, identiek met speelzucht? Heeft de denker een oogenblik aan de mogelijkheid gedacht, dat er een système infaillible bestond om te winnen aan de bank – hoe onwaarschijnlijk het klinke, ik neem het aan en wil hieruit de gevolgtrekking maken, dat Multatuli een vraagstuk goed onder de oogen durfde zien en alle mogelijkheden, later ongerijmdheden, in rekening bracht — heeft hij ooit zijn geld, het weinige, aan de bank ten offer gebracht? Of aan eenig ander hazardspel? Zoolang dit niet bewezen is en Dekker geloofwaardig blijft in zijne verzekering

dat hij hoogst zelden de speelzalen bezocht, (*) schrap ik het eerste „secondaire gevolg" en twijfel ik aan het bestaan van het tweede, „vervolgingsangst". Als men weet veel vijanden, bittere vijanden te hebben, is het dan vervolgingsangst, zoo men de mogelijkheid stelt ('t is toch zeker zeer sporadisch voorgekomen, niet waar?) dat iemand het op ons leven heeft gemunt? Wat blijft nu, wetenschappelijk gesproken, over van de overprikkelde sexueele sfeer, bij den man met eene zwakke „libido sexualis?"

Van sexueele sfeer tot vrouwenhulde is de overgang niet groot. In sterke mate heeft hij die hulde genoten en dit kwam hem toe, doch helaas, laten „verstandige mannen er zich niet door van hun stuk brengen" (ik denk degenslikkers en dergelijke lieden (†)) onze dwaas kon deze verleiding, die zoozeer zijn grootheidswaanzin voedde en zijn geloof aan de overwinning in 't eind versterkte, niet weerstaan. De eerlijke lezer springt van vreugde op, nu hij hier eindelijk het zoo frequente „grootheidswaan" in „waanzin" ziet verkeeren. Waarom dit woord zoolang in de pen gehouden? 's Dokters piëteit is heel eventjes door zijn haat verschalkt, misschien ook door zijne ruiterlijke eerlijkheid. Na al de voorbereiding slik-

(*) Milloenen-studiën.

(†) Men zie bij Abrahamsz p. 59.

ken wij het vermeden woord, trots den besten, door vrouwenhulde omgeven, degenslikker.

Alvorens nu over te gaan tot de zeer gewaagde en onkiesche behandeling van Multatuli's intiem leven en de betrekking tusschen hem en zijne tweede echtgenoote in spe, heeft de dokter een meewarig woord over voor de arme duif met het roode bandje. Het staat niet fraai te lachen, als iemand in droefheid onbewust iets comisch zegt, maar ik zet het den ernstigste, niet vroolijk te worden bij eene frase als deze: „Ziehier hoe het roode bandje om den hals der duif, reeds van het eerste oogenblik af, voor hem eene oorzaak wordt van ellende en verdriet, terwijl (let op de logica s.v.p.) het toch tot vreugde (van hem? o, neen, tot vreugde) zijner natuurgenooten behoorde te strekken en ook zou hebben kunnen strekken". De zinsverbinding is geestig en strekt, zoo ik hoop, allen opmerkzamen lezers tot groote vreugde. Men vergeeft ze dus, want de lach ontwapent den toorn. Slechts vraag ik: heeft het roode bandje niet eenigszins dienst gedaan als vreugdebron?

Ik noemde straks het woord kieschheid in verband met de omstandigheid, dat Multatuli's tweede gade nog leeft en met het onverbiddelijk wroeten van den patholoog in de hartsgeheimen van haren pas overleden echtgenoot. Bedriegen mij mijne informatiën niet, dan staat dr. Abrahamsz in

nauwe familiebetrekking tot den overledene. Het valt mij moeilijk, bij deze overwegingen niet bitter te worden. Toen de heer Taco de Beer (ook een vriend, godbetert, van Dekker) de driestheid had, een brief van Multatuli te publiceeren, waarin deze eene smartelijke ervaring uit zijn leven mededeelde, riep men van alle zijden: de onbeschaamde! Welke klanken verneemt men nu in Nederland over de... vrijmoedigheid van dr. Abrahamsz? De taal zal wel te arm blijken om den afkeer te uiten, die elk welopgevoed mensch bezielt bij het lezen van 's dokters hartanalyse. Indien het al door het belang der wetenschap wordt gebillijkt, dat er lijkopeningen plaats hebben met toestemming van de familie der dooden, wat zal men zeggen als een ontleedkundige haar de gekorven ingewanden toezendt met de woorden: hier zat het hem?

Ik vertrouw, dat men mij niet aanzie voor een Multatuli-nar en dat men mij gezond verstand genoeg toeschrijft, om niet alles te loochenen, wat Abrahamsz ons van Dekkers bigamie vertelt; de overledene zelf haatte te zeer de zondeloosheid en betuigde zoo menigmaal, dat hij, hoewel den gosdienst van het goede omhelsd hebbende, dikwijls zichzelf de vraag deed: „of ik dien god altijd trouw diende"? en slechts kon antwoorden: „Heer, gij weet, dat ik u liefheb", dan dat men een vlek-

keloos offerlam in hem behoeft te zien. Het zij dan waar, dat hij groote misslagen heeft begaan; onloochenbaar heeft zijn goed hart er bitter voor geboet en is het dwaas, hem voor eene wandelende deugd te houden, zijne goede daden hebben toch naar mijne innige overtuiging in aantal en intensiteit de slechte overheerscht. Lijnrecht tegenover deze meening staat die van Abrahamsz, dat hij „zonder krachtige, zedelijke hulp steeds niet goed handelde". Ik weet wel, dat deze uitdrukking in haar verband en cum grano salis wil opgevat worden, maar wederom toets ik haar aan de kieschheid.

Dikwijls in dit opstel heb ik den adel der vergelijkingen aangetoond, die Abrahamsz op Multatuli toepast. Hij put ze, die vergelijkingen, niet alleen uit de natuurwetenschap: ook „das volle Menschenleben," waarin de dokter naar hartelust grijpt, verschaft er hem. Zijne ervaring in Indië doet hem vertellen van den Chinees, die met zijne beide echtgenooten (hem) kwam bezoeken en dien (hij) bitter heeft hooren klagen. Al verbood de kieschheid nu ook al, dezen bigamist aan te halen om de dolheid van den patiënt aan te toonen, men mag toch wel eens laten hooren, wat men zoo al ondervonden heeft. En welk pathologisch college wordt niet vervelend zonder een weinig Attisch, ik meen Mongoolsch zout?

Revenons à nos moutons. Ontbrak het den hervormer aan vele andere noodzakelijke eigenschappen, vooral mangelde hem tucht. „Ware hij van jongs af in militairen dienst wat meer (daaraan) gewend, dan zou er, met wat goed geluk" (zonder geluk vaart niemand wel!) wellicht nog van zijn leven een schoon geheel hebben kunnen worden". De hoogeschool en de kazerne sluiten hier een zusterlijk verbond en het mag allen aanstaanden hervormers wel worden voorgehouden, dat zij eerst een tak van menschelijke kennis „in geregelde voordrachten" gaan hooren behandelen en dan „teekenen". Of misschien andersom: eerst exerceeren en dan college loopen: ik verklaar, het niet te weten.

De ongeschoolde, ongedrilde en bovendien hoogst geëxalteerde hervormer komt eindelijk een weinig tot rust. De gezonde berglucht van Duitschland, zijn klimmende leeftijd, zijn sober, maar betrekkelijk onbezorgd leven, de toejuiching na Vorstenschool, het corrigeeren zijner drukproeven en het inlasschen van noten maakte een einde aan het „zenuwachtig jagen naar een onbereikbaar en onbepaald doel". Soms komt de oude wrevel nog boven, — daar begint de zenuwachtigheid alweer — soms roept hij uit: Gij Nederlanders, wat hebt gij van mij gemaakt, van mij, die het zoo goed met u bedoelde (ook dat is weer neu-

rasthenie), toch troost hij zich over het niet-dictator-geworden-zijn met het bewustzijn, dat hij „toch iets tot stand had gebracht". Helaas, waarom is hij nu nog zijner „grootheidsphantasie" niet afgestorven, de onverbeterlijke? Nog in de laatste stuiptrekkingen van den martelaar verbeeldt hij zich, „dat het nageslacht hem eerst naar waarde zal beoordeelen". De bekentenis doet mij leed, dat het huidige geslacht zich niet zeer beijvert, die phantasie tot werkelijkheid te maken. Dr. Abrahamsz althans — of is hij tijdgenoot en niet deel van 't nageslacht? — maakt ze te schande. „Deze vorm van het onsterfelijkheidsgeloof, een gewijzigde vorm van de godsdienstige dweepzucht, waarbij de dweper zichzelf als Godsgezant beschouwt, is geheel in overeenstemming met zijn geheele leven en denken". Ze zal dus wel tot de neurasthenische verschijnselen behooren, die de man der wetenschap beklaagt, waarom de domme leek lacht. Dekker meende, dat zijn werken en streven in de herinnering van velen zou blijven voortleven en dat de geschiedenis hem eerlijker richten zou dan zijne omgeving. Dit was zijn onsterfelijkheidsgeloof: dit is, dr. Abrahamsz zegt het, dweperij!

Nog eens wijt de schrijver Multatuli's dwaas optreden tegen de maatschappij aan „zijne Aziatisch-Mahomedaansche vorming" en aan zijne on-

bekendheid met de Europeesche maatschappij in al hare lagen. Daarover thans basta, om de veronderstelling toe te juichen, dat Dekker mogelijk een roeper geweest is, die, bij het naderen van groote catastrophen, als een drukkende, zwoele adem door de lucht gaande, evenals de dieren bij het naderen van een onweer, zijne onheilspellende stem verheft. Men ziet het, van zijnen profetischen aanleg, hoe onbewust deze ook was, komt toch nog ten slotte iets bij Abrahamsz terecht. Erkend wordt, dat de boetgezant op treffend juiste wijze het Nederlandsche volk herhaaldelijk de waarheid, en wel eene onaangename, heeft gezegd. Erkend wordt, dat Dekker met zijne beweringen in hoofdzaak dikwijls gelijk heeft, „alhoewel hij dikwijls haar kracht door overdrijvingen verlamt, het vermoeiende (!) zijner bewijsvoering het volgen niet vergemakkelijkt en hij vaak den lezer ontstemt, door plotseling allen ernst ter zijde te zetten". Erkend wordt ten slotte, dat het Nederlandsche volk in de behandeling van dit zijn excentriek kind niet veel blijk heeft gegeven van zielenadel, noch van veel doorzicht, noch van veel menschenliefde, maar wel van die overgroote voorzichtigheid, waardoor het heden ten dage is, wat het is, n.l. „eene ten ondergaande koloniale mogendheid." Deze erkenningen, hoe juist ook, rijmen met de ziektegeschiedenis als inktkoker

op pompstok; ze zijn het gezalfde staartje van de preek eens modernen dominee's. (*)

Ik zal de laatste zijn, mijnen tegenstander te verwijten, dat hij zich niet overal trouw heeft gehouden aan de indeeling van het onderwerp; het hoofdstuk: „Douwes Dekker als mensch" had bv. de bespreking van zijn tweede huwelijk moeten bevatten, zoo daarvoor al plaats had mogen worden ingeruimd, en niet voorkomen onder het opschrift, Multatuli als hervormer. Ik stip dit slechts aan om te bewijzen, dat Dekker's menschzijn en hervormerschap niet wel te scheiden zijn en dat wellicht 's dokters VIe hoofdstuk den titel had moeten voeren: Dekker als persoon. Als zoodanig nu, zegt Abrahamsz, vertoonde hij het beeld van den neurasthenicus voor den geoefenden klinischen blik. Weinigen zeker hebben hem op die wijze kunnen beschouwen en ik — ik heb mijn ideaal nooit geïncarneerd gezien. Twijfel aan de mededeeling des dokters acht ik niet geoorloofd, vooral niet, als wij weder Havelaars autotypie lezen, die ons liever is dan wat Abrahamsz zegt van den „slanken, blonden man, zijne dunne sluike haren, zijne fletse blauwe oogen." Onwrikbaarder wordt ons geloof aan zijne neurasthenie door de uitspraak van den regent van Lebak (en wie zou dezen aangeklaagden schurk als getuige durven

(*) Zie Ideën II, in zake *Zaalberg.*

wraken?), welke luidde: „hij was een goed heer, maar een beetje gek". Op ethnologische gronden wordt deze qualificatie „gek" gereduceerd tot „lichtgeraakt, driftig, zich dikwijls blootgevende, spoedig zijn zelfbedwang verliezende". Om het gek-zijn te staven, ware het beter geweest, dunkt mij, een Europeaan op te roepen, bv. Duclari en menig ander, die niet spraken van een „beetje gek", maar van gek heelemaal (*), daar elders het oordeel en de slimheid der Inlandsche hoofden verdacht worden gemaakt door de falikante uitkomst hunner phrenologische voorspellingen over kleinen Max. Ook Van Vloten noemde Havelaar een krankzinnige. Komaan, laten wij het gekzijn gerust wat breeder opvatten dan de edele, hoogwijze knevelaar, van den regent Lebak. Waar Abrahamsz echter onzen held sentimenteel noemt, wijk ik in meening van hem af. Korten tijd toch moge Dekker aan sentimentaliteit, aan „Empfindelei" geleden hebben, hij heeft dien looden mantel afgeschud, toen hij als Multatuli optrad. Diep gevoel voor het lijden en de nooden der menschheid is hem altijd bijgebleven, maar een vliegenreddend dichter hield hij op te zijn, toen hij meende, in 't openbaar te moeten optreden. In den Havelaar is veel sentiment, doch geen zweem van sentimentaliteit, ook niet zelfs in Saïdjah. De omgang

(*) Zie „Max Havelaar".

met Inlanders, in 't land van „slangen en vampyrs, van klewangs, gif en Atjehers", zou hem die gevoelsziekte hebben bezorgd. Uit mijne omgeving en ervaring zou ik geen tweede voorbeeld kunnen aanhalen, om 's dokters bewering te schragen, wel zou ik gemakkelijk voorbeelden vinden van het tegendeel. Hijzelf weerspreekt ze trouwens, door met hoogst afkeurenswaardige, lang niet sentimenteele, zorgeloosheid, slordigheid of wat ook, eenige der onvergetelijk schoone regels uit den Havelaar verminkt weer te geven. Schrijft Multatuli: „Want ik ben geen vliegenreddende dichter, geen zachtmoedige droomer, als die getrapte Havelaar, die zijn plicht deed met den moed van een leeuw, en honger lijdt met het geduld van eene marmot in den winter", de dokter laat hem zeggen: „Want ik ben geen ijdele droomer als die gevloekte Havelaar, die zijn plicht deed en gebrek leed met het geduld van eene marmot in den winter." Ongaarne wordt hier de moed van den leeuw gemist, omdat dit dier weinig sensiblerie pleegt aan den dag te leggen.

De zenuwlijder had geene athletische gestalte en daarvoor dankt dr. Abrahamsz de teleologische wijsheid der natuur. Neurasthenici met herculischen bouw werpt de beschaafde maatschappij uit, door „ze den weg naar den kerker of naar het krankzinnigengesticht op te dringen". Wie

weet, vreest lachend mijn lezer, hoeveel moorden Dekker op zijn geweten zou gehad hebben, als hij een Hercules naar het vleesch was geweest!

Ongelukkig is hij nooit op het denkbeeld gekomen, dat hij in zwemmen, paardrijden, biljarten of schieten, „voldoening zou hebben kunnen vinden voor zijn steeds zoekend en steeds onvoldaan gemoed en verbetering voor zijne zenuwachtige gejaagdheid". Jammer dan, dat geen enkel dokter hem op dit denkbeeld heeft gebracht. 't Is hiermee gegaan, als met het „behoorlijk kwartier". Misschien ook hebben andere dokters de zaak anders ingezien en begrepen, dat de nuttigste lichaamsbeweging zijn onvoldaan gemoed niet zou bevredigen. Allerlei spel mocht hem eene wijle afleiden, het groote doel verloor hij nooit uit het oog, zoodat zijne „gejaagdheid" ongeneeslijk was.

De zucht om zijn patiënt te ridiculiseeren, verleidt thans den dokter, als curiosum een klein gesprek mede te deelen, dat Multatuli eenmaal over het biljartspel met een neefje hield, waarbij hij erkende, niet bedaard genoeg te zijn om goede stooten te maken op het biljart en verklaarde, in theorie de kunst op die groene tafel goed te verstaan. Ik zou zeggen, dat dit dialoogje eene zelfkennis verried, die bij zenuwzwakken zoo dikwijls ontbreekt. Volkomen overbodig, tenzij men

de bedoeling ervan gist, is de wijze opmerking van den dokter, dat theoretisch biljarten gelijk niet-biljarten is. Er is, geloof ik, toch een klein verschil tusschen hem — nu grijp ik eens uit *myn* vak — die theoretisch een goed paedagoog is, doch geen geoefend schoolhouder en hem, die noch de theorie, noch de practijk der opvoeding kent.

Schieten, zegt Abrahamsz, noemde hij eene idiote oefening. Ik weet wel, dat hij ergens in zijne werken het *schyf*schieten, in tegenstelling van de jacht, denk ik, het ouwevrouwigste pleizier ter wereld heeft genoemd, „eene naaischolige parodie op de ridderlijke wapenoefeningen". (*) Hoe dit zij, hij zou het er niet ver in gebracht hebben, al had hij er zich op toegelegd, want „zijne zintuigen waren niet systematisch ontwikkeld." Wat dit hebbe te beduiden, vat ik niet, maar de dokter schrijft het neer, zonder eenig verband met het voorgaande of het volgende. Men moet die mededeeling zonder eenig bewijs, zonder opheldering, zonder te weten te komen, hoe en waar die systematische ontwikkeling wordt verkregen en door wien bijvoorbeeld, als ex cathedra gedaan, als geloofsartikel, aannemen. Komaan, wanneer men in 't veen is, ziet men op geen turfje. Niet zoo goedig evenwel ben ik met het

(*) Ideën VI.

accepteeren der slotfrase van de persoonsbeschrijving, waarin wordt verteld, 1° dat Dekker zich met voorliefde bewoog in een kring van tot hem opziende personen, 2° dat „hieruit de zekere populariteit is te verklaren, die hij bij de mindere bevolking heeft verkregen en die dezer dagen op eene eigenaardige wijze wordt geëxploiteerd voor de verspreiding van socialistische (lees sociaal-democratische) denkbeelden. Primo : Dekker hield niet van Rammelslag's gezelschap, dat zoo naar hem opkeek ; en wie was er, die niet tegen hem opzag? Secundo: er zijn stellig veel half-ontwikkelden, die met zijne, kwalijk begrepen, Ideeën dwepen en niet tot de „mindere bevolking" behooren. Och, die mindere bevolking leest zoo weinig. Wie van haar, om slechts iets te noemen, kent en begrijpt den Havelaar? Misschien ook heeft er in blaadjes als „Recht voor allen" wel eens iets gestaan, waarbij men zich beriep op Multatuli; trouwens ook zulke periodieken zeggen somtijds de waarheid, of waarheid althans. Bij den minderen man, bij den handwerksstand is Multatuli totaal onbekend, al heeft menigeen den klank Multatuli of Malletuli meer gehoord. De lieden, bij welken hij inderdaad bekend is, die den mensch en den auteur dus liefhebben, bewonderen en vereeren, zij mogen maatschappelijk proletariërs zijn, naar den geest zijn zij het niet. De élite van